IV. Övriga livplagg

Forskningsläget

Bland birkatextilierna kunde Geijer även urskilja lämningar av en *mantel* och i en del gravar av en *bädd* med dunstoppad dyna, ibland av en pälsfäll (får), som legat utbredd under den döda (jfr *Birka III,* s.133, s. 185 samt tabellen, s. 176 ff).

Manteln, menade Geijer, bör i stort sett ha liknat den man ser på bildstenarnas mantelklädda kvinnor eller på kvinnofigurer i metall (t.ex. *Birka III,* Taf. 38:1–4): en tyglängd, som bars enkel, fyrsidig, eller diagonalt dubbelvikt, hopfäst mitt fram på bröstet med ett spänne. Av textilresterna att döma var den kantad med snodd eller prydnadssöm, och materialet var ylle, ofta diamantkypert, emellanåt med linnefoder. Geijer jämför denna mantel med den finskbaltiska: "Der rechteckige, vorne mit einer runden Spange zusammengehaltene Mantel, den wir sowohl von den finnischen eisenzeitlichen Gräbern als auch von den estnischen und lettischen Frauentrachten kennen, dürfte sich als Ganzes nicht so sehr von jenen unterschieden haben, die von den schwedischen Wikingerfrauen getragen wurde" (*Birka III,* s. 155).

De för Geijer viktigaste argumenten i sammanhanget var dock inte jämförelserna med avbildningar eller med det östliga dräktskicket, utan iakttagelser gjorda på själva birkamaterialet. Utgångspunkten var att många yllefragment anträffats på spännbucklornas skal och därför av Geijer uppfattades som delar av manteln (*Birka III,* s. 140). Därtill kom det förhållandet, att många av dessa fragment har ursprungliga *vävkanter* bevarade, ett tecken på att de måste komma från icke tillskurna plagg. Slutsatsen var alltså ganska given.

Som den här föreliggande undersökningen hittills visat, kan emellertid inte så få av dessa fragment avföras ur manteldiskussionen, eftersom de måste härröra från *kjolen* och inte från manteln. En närmare granskning av textillämningarnas stratifikation i de berörda gravarna har nämligen visat, att Geijers utgångspunkt – att yllerester på spännbucklornas skal skulle komma från manteln – är en regel med många undantag (jfr kap. I, *metoden*). En del av det underlag, som uppfattningen om manteln grundar sig på, har därmed dragits undan.

En ansenlig grupp bland kvinnogravarnas textilier återstår att diskutera. Härmed avses prydnadsmaterialen *siden,* guld- och silvervävda *brickband* samt *posamentarbeten* i ädelmetall. Till denna grupp kan även räknas päls av vissa slag (jfr *Birka III,* s. 133).

I ett trettiotal av gravarna finns brickband. Åtskilliga av dessa har spår, som mer eller mindre klart anger, att de ursprungligen varit fastsydda på siden eller infattade mellan smala remsor av siden. I många av gravarna har brickbanden hittats i direkt samband med kraniet eller på dess plats, så att det inte kan råda någon tvekan om att det är resterna av pannband eller annan *huvudbonad.* I ett tiotal av gravarna finns enbart sådana brickband som härrör från huvudbonaden. Denna kommer, som inledningsvis påpekats, att behandlas för sig i ett annat sammanhang, varför just huvudbonadens brickband och andra dithörande textilier visserligen skall noteras i gravbeskrivningarna men lämnas utanför resonemanget.

I åtskilliga gravar har brickbanden fyndlägen, som inte går att förena med en tolkning, enligt vilken de skulle vara delar av huvudbonaden. Geijer uppfattar dem då snarast som dekorativa applikationer för *hängselkjolen (Birka III,* s. 140 och 151). Jämförelser mellan de bevarade fragmenten, gravplanerna och textilprofilerna visar emellertid, att inte heller denna förklaring kan vara den rätta.

Det är med ledning av fynden i grav 824, som Geijer dragit sin slutsats, att kvinnogravarnas brickband skulle ha varit applicerade på kjolen som prydnadsbårder. Hon bygger då dels på siden-brickbandsfragmenten och deras läge på planen, dels på antagandet, att kjolen i denna grav saknat hängslen, så att fram- och bakstycken hållits samman av spännbucklornas nålar (jfr ovan s. 45). Som redan framhållits vid diskussionen av kjolen, visar de bevarade linneöglorna i spännbucklorna från denna grav, att kjolen här varit av den för Birka normala typen med hängslen. Det är då mindre troligt, att brickbanden prytt fram- eller bakstyckets fåll, eftersom en hängselkjol lämnar det parti av axlarna, där

banden låg, fritt. En sådan tolkning är inte heller förenlig med förhållandet, att de bevarade brickbanden är infattade i sidenkypert längs *båda* långsidorna (en utförlig beskrivning av detta lämnas nedan), varför brickbanden omöjligen kan ha *kantat* ett fram- eller bakstycke.

Vi saknar med andra ord för närvarande en konkret bild av siden-brickbandsfragmentens ursprungliga funktion i dräkten. Samma sak gäller f.ö. även guld- och silvertrådsornamenten, knapparna i enstaka kvinnogravar samt de sidenkypertstycken, vilka inte varit sammansydda med brickband.

I de föregående kapitlen har *utvalt* material från de olika gravarna analyserats och diskuterats separat vid behandlingen av respektive plagg. Fyndlägena för textilfragmenten ifråga har ganska entydigt visat, *vilket av vissa kända plagg – särken eller kjolen* – som kunde komma ifråga, när det gällde att identifiera fragmenten. Härvid har det varit gynnsamt, att fragmenten befinner sig inom den mest tillförlitliga delen av textilstratifikationen, nämligen i och under spännbucklorna (jfr ovan, s. 7).

För de återstående plaggen från Birkas kvinnogravar är situationen annorlunda. Vad först tolkningen av materialet med utgångspunkt från fyndläget beträffar, tillkommer svårigheten, att lämningar av dräktens yttre livplagg i regel bevarats på samma ställen i graven, som lämningarna av dynor, hyenden, etc. kring den döda, alltså över spännbucklornas skal och under kroppens förmultningsrester. En avsevärd del av denna stratifikation är samtidigt mindre tillförlitlig i och med att tygavlagringar ofta har bildats på spännbucklornas skal, även när de befunnit sig i sekundära lägen, t.ex. upp och ned mot de dräktdelar, som täckte bröstkorgen.

När det gäller identifikationen av de olika dräktdelarna, är läget likaså annorlunda än tidigare i denna undersökning. Som det visat sig, är materialunderlaget för mantelns del förändrat, och vad prydnadstextilierna angår, har de ännu inte kunnat anknytas till något bestämt plagg. Deras lägen i gravarna antyder snarast, att de skulle ha hört till ett ännu inte identifierat livplagg. Jag har i ett tidigare sammanhang (*Hägg* 1971) framfört förslaget, att siden och brickband från somliga kvinnogravar skulle ha prytt ett livplagg motsvarande livrocken i mansgravarna.

Medan undersökningen av särken och kjolen kunde röra frågor om plaggens frekvens, utformning och dräkthistoriska ställning från den utgångspunkt, som Geijers resultat utgör, måste undersökningen av de övriga livplaggen börja på ett helt annat och mera grundläggande plan. De problem, som i fortsättningen är de centrala, gäller *identifieringen av kvinnodräktens övriga livplagg.*

Då gravfynden i det följande återigen granskas i nummerordning, skall därför alla de återstående fragmenten, som kan komma från dräkten, tas upp. De är huvudsakligen av två slag, yllefragment och prydnadstextilier. För att underlätta en konsekvent syn på materialet beskrivs de var för sig, dräktlämningar av ylle först och därefter utpräglade prydnadstextilier, vilka ofta kan förutsättas ha utgjort *delar* av andra plagg.

Analys och diskussion av det återstående dräktmaterialet

Fragment av ylle

465. Från ett av livplaggen kommer fragment av diamantkypert (W10d, *Birka III* s. 25), varav ett med bevarad vävkant (läge i graven okänt), samt fastrostade rester på en sax (*Birka I*, Taf. 173:3). Kyperten bör komma antingen från kvinnans kjol, på vilken saxen vilade i graven, eller från någon vävnad, som legat ovanpå saxen – filt eller yttre livplagg. Det senare alternativet torde ha mest fog för sig. Textilresterna från spännbucklornas insidor visar nämligen tydligt, att kvinnan haft en kjol av ylle av annan typ, W12. Ett par fragment av yllerips, typ W 22, med märkningen 465a, torde också komma från denna grav. De omnämns inte i Geijers gravregister.

Ännu en W10-variant förekom i samma grav, tätare och finare än den föregående. Den har troligen varit hopsydd med sidenkypert (S4; *Birka III,* s. 159:"Stücke von S4 und W10 feiner Qualität, die wahrscheinlich zusammengenäht waren.") Till spänneuppsättningen hörde ett treflikigt spänne, på vars baksida finns en kort ögla av linne, fastsydd vid en fragmentarisk yllesnodd (D3, se *465:3*). Denna yllesnodd har kantat öppningen till ett plagg, av diamantkypert (grövre eller finare? Se även kap. II, not 9).

466. I graven fanns spännbucklor och ett treflikigt spänne, om vilket Stolpe lämnat följande upplysningar (Grafplaner I): "På norra sidan om spucklan *p stod ett 3-flikigt spänne lutat mot spbucklan, med rätsidan inåt* och 2 spetsar uppåt . . Spännbucklan p med nålspetsen mot *vester*. Spb. *q* trol., men ej säkert med spetsen mot *öster*. *Q* rengjord, p med vidsittande tyg." Dessutom finns en liten skiss med följande förklaring (på lös lapp i fickan till Stolpes anteckningsbok nr. 8, förd åren 1876—78): "Södra spännbucklan längs grafven. Tygsidan och klöfverbladsspännet mot norr." — Det tyg, som Stolpe åsyftar är en fin, blå, treskaftad diamantkypert, W16 (textilbeskrivning, *Birka III,* s. 28), av vilket lösa fragment finns bevarade men även sådana, som häftar vid metalldelar. Bland de lösa fragmenten tilldrar sig ett (*Birka III,* Taf. 5:5) särskild uppmärksamhet. Det är en *kantbit* försedd med en *ögla av yllesnodd,* genom vilken en rostig *spännenål* sitter trädd (*Birka III,* s. 159: "Ein stück des Wollstoffes mit angenähter Schnur, D6, in die die Spangenadel hineingesteckt ist"). — Den lösa nålen genom yllesnoddsöglan i grav 466 passar in på plats på baksidan av det *treflikiga spännet,* från vilket den torde komma, *466:2*. Yllekyperten W16 kan därmed antas vara identisk med det av Stolpe omnämnda tyget, som låg över högra spännbucklan, men under det treflikiga spännet. — Ena spännbucklan har i graven pressats mot kistlockets trä. Mellan spännbuckla och trärester finns följande textilskikt bevarade från skalet räknat, *466:5,* jfr *466:4:* 1) i en smal bandliknande remsa, eventuellt med en kant, 2) halvt förmultnat linne samt 3) yllekypert av W 16-typ. Linneresterna (lager 2) mot yllekyperttygets avigsida är förmodligen vad som återstår av ett foder till W 16-stycket.

Lagerföljden kan följas åt andra hållet i rester från dräktens ryggsida, vilka bevarats under ena spännbucklan. Samma W16 skymtar där med *avigsidan uppåt* mellan revbenen, som pressats ned under brättet, *466:3*. Ytan är för övrigt täckt av ett fint damm från andra, redan förmultnade textilier.

Fragment av mörkblå yllekypert, W16, fanns alltså dels på ryggsidan och dels på bröstsidan över spännbucklorna tillsammans med ett skikt linne. Ett stycke av yllekyperten hade en bevarad vävkant, i vilken en ögla av yllesnodd var fäst. Genom öglan, som var vänd in mot kroppsmitten, satt nålen till det treflikiga spännet. Med detta torde det stå klart, att yllekyperten var materialet i ett livplagg. Det hade foder av linne. Ett sidenkypertfragment, *466:6,* som låg under ylletyget men fortfarande utanpå kjolen, torde inte höra till något av dessa plagg.

479. Från graven kommer fragment av diamantkypert (W10) och yllerips, (W28), den senare tillsammans med revben o.a. förmultningsrester från kroppen, *479:4*. Ett W10-stycke har fållkant och stygn (St), *479:5*. Ett likarmat spänne låg mellan spännbucklorna. W10 och W28 har sannolikt båda hört till dräktens livplagg — mantel och kjol?

480. Ett ansenligt stycke organiskt material har bevarats under den ena spännbucklan, *480:1* (*Birka III,* s. 159). Det innehåller följande underifrån räknat, *480:2*. 1) trä från gravens botten (Ho), 2) mönsterväv (M), som skymtar genom trasigheter i nästa lager, som 3) utgörs av ett stort sammanhängande stycke diamantkypert (W10). Över diamantkyperten 4) rester av den förmultnade kroppen (K), numera endast på de ställen, som pressats ned runt kanterna under spännbucklans brätten. Diamantkyperten har alltså legat under kvinnans rygg. De mellanliggande textilskikt från särken, som helt säkert ursprungligen funnits, har multnat bort. Över spännbucklans skal, *480:2-3,* låg sidenkypert (S4) med en längsgående söm (St) och överst trärester (Ho) från kistlocket.

Mönstervävsfragmenten kan komma från en matta eller möjligen från ryggsidan av en mantel under den döda. Diamantkypertens läge över mönsterväven men under kroppens förmultningsrester visar, att den (W10) hör till bakstycket på ett livplagg. Varken mönsterväv eller diamantkypert har avsatt några spår på spännbucklornas skal.

Ett ringspänne av brons låg i midjehöjd i graven. Det kan ha hört till en mantel, vilket i så fall skulle förklara, varför det inte fanns några sådana spår *ovanpå* spännbucklorna. Om manteln hållits samman över bröstet med ringspännet på en punkt belägen nedanför spännbucklorna, kan de inte heller ha varit täckta av mantelns framkanter. — Eventuellt kommer alltså mönstervävén från en mantel, till vilken även ringspännet hörde, medan diamantkyperten måste härröra från ett annat livplagg, som kan sättas i samband med ett treflikigt spänne, som också fanns i graven.

483. På baksidan av ett likarmat spänne från graven sitter ett stycke fin blåsvart kypertväv med en vikkant in mot spännets mitt. Spännenålen sticker rakt igenom denna vikkant. Kyperten torde komma från

en mantel, som hållits samman över bröstet med det likarmade spännet (avbildat i *Hägg* 1971, fig, 5).

507. Från graven kommer diamantkypert av två slag: dels en mycket tät och fin (numera) mörkblå väv, vilken Geijer (*Birka III,* s. 26 och Taf. 4:3) betecknar som W 10i, dels en något grövre och ljusare, W10e (*Birka III,* s. 160). Bland fragmenten av den första diamantkyperttypen, W10i, finns två med ursprungliga vävkanter bevarade (jfr ovan, kap. III).

Från ena spännbucklans skal kommer ett ansenligt stycke diamantkypert av den grövre typen, W10e. Trasigheter och korrosionsspår i tyget antyder dess läge i graven, *507:2.* Samma W10e ligger tillsammans med andra textilrester i flera lager kring den bronskedja, vid vilken kniven var fäst, *507:1a–1b,* jfr planen, *fig. 42.* Den tvärstrierade silverring, som hörde till kniven (*gg* på Stolpes plan), har avsatt ett tydligt märke kring några bronslänkar från kedjan på ett av fragmenten, *507:1b.* Länkar av samma kedja ligger mitt inne i ett sammanhängande avsnitt av textilier och andra organiska rester, som finns bevarat, *507:1a* och *507:4.* Det översta (eller understa; överst på bilden) lagret utgörs av ekorrpäls (T), delvis förmultnad (*Birka III,* s. 160 och 185). Därefter ett till flera lager W10e. Mot diamantkyperten ligger ett kanske decimeterlångt stycke av bronskedjan inbäddat i förmultningsrester, troligen från kroppen. Andra textilslag, såsom linne, anas men är svåra att med bestämdhet urskilja bland dessa rester. Till sist, nya lager av W10e med vävriktning avvikande från de övriga skikten diamantkypert av samma slag. Diamantkyperten överst och underst i det beskrivna textilavsnittet vänder samma sida av väven in mot förmultningsresterna och kedjan. Troligen representerar detta en verklig sektion genom dräkt och förmultningsrester, något komplicerad av veckbildningen i tyget. Det ser alltså ut, som om diamantkypert av typ W10e förekommit både över och under kroppen, varför det bör härröra från ett av livplaggen. Diamantkypertstycket över ena spännbucklan, *507:2,* visar, att det måste röra sig om ett av dräktens yttre plagg. Detta kan möjligen ha haft fastsydda prydnadsdetaljer av ekorrskinn (T) och sidenkypert (S4). Små sidenfragment från okänd plats i graven häftar nämligen fast vid diamantkypert av typ W10e. Något tredje spänne fanns inte (det treflikiga spännet omgjort till hänge). Det är kanske inte uteslutet, att en häkta av tvärstrierad silvertråd (*Birka I,* Taf. 112:4) haft någon funktion att fylla i samband med detta plagg.

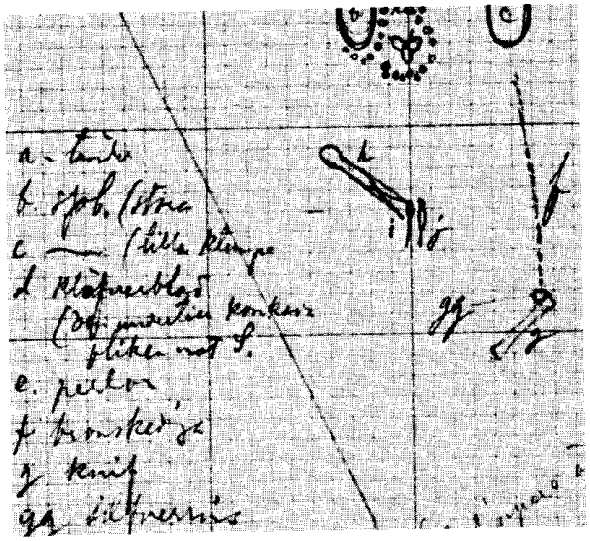

Fig. 42. Bj 507. Ur Grafplaner I.

515. Över höger spännbuckla (*Stolpe,* Grafplaner I) låg blå yllekypert, W37, i två heltäckande lager; inga fåll- eller vävkanter bevarade (*Birka III,* s. 39, Taf. 8:2). I graven finns även ett likarmat spänne av brons med linneöglor kring nålen, dragna i motsatta riktningar. Öglorna torde ha varit fästa mitt emot varandra i framkanterna till ett livplagg med öppning mitt fram. Spännenålen har sedan trätts genom öglorna så att plagget hölls samman på ett för textilmaterialet skonsamt sätt.

517. Kring nålen till ett treflikigt spänne finns spår av två linneöglor, *517:4.* Den bäst bevarade av dessa är fäst vid ett obetydligt stycke yllekypert från ett av livplaggen. Bland textilierna från graven finns ett stycke grov ylleväv, W7, som enligt Geijer anträffats över ena spännbucklan tillsammans med linnerester (*Birka III,* s. 160 och Taf. 7:6). Det är osäkert, om dessa textilier hörde till dräkten. Ylleväven är ovanligt grov och påminner snarare om en filt. Om den kommer från ett plagg, har detta i så fall burits utanpå kjol och särk. En knivspets från samma grav har spår av en kraftig men tät och fast kypertväv, som snarare skulle kunna tänkas komma från ett av livplaggen. Till ett av livplaggen hörde sannolikt *två kulformade bronsknappar* (*Birka III,* Taf. 33:3), fyndläge okänt.

523. Från båda spännbucklornas skal kommer textilier i en följd, som enligt Geijer var "ungefär" densamma på båda ställena. Följande beskrivning ges för den ena ("vänstra") sidan, *523:4:*1) spännbucklans skal, däröver 2) ett sidenstycke (S4), 3) diamantkypert, (W10a; *Birka III,* s. 25) i ett till två lager, "unregelmässig zusammangeknittert und stel-

lenweise doppelt". Till detta lager, "parallel liegend", hör även fragment av rött yllegarn, eventuellt från en mönsterväv av M6-typ (*Birka III*, s. 161). Det är svårt att avgöra, om mönstervävén här utgjort ett separat textilskikt eller om det är fråga om mönsterbårder på diamantkyperttyget, *523:2–3*. — Bland de bevarade textilresterna finns sådana med flera av de beskrivna lagren kvar i ursprunglig ordningsföljd. I ett fall syns tydliga avtryck i ärg från spännbucklans skal mot ett tunt skikt sidenkypert. Därnäst diamantkypert och en bandliknande grupp av röda ylletrådar, jämför fragmentet på *523:3*. Sist grovt garn från någon upplöst ylleväv.

Nu framgår det av planen, att den vänstra spännbucklan låg upp och ned i graven, varför de textilrester, som numera har spår från spännbucklornas skal, knappast kan ha legat i exakt likartad lagerföljd. Det är med andra ord osäkert, om den lagerföljd Geijer beskriver (från "vänstra" sidan) kan härröra från skikten *under* den omkullvälta spännbucklans skal och ett avsnitt *nedåt* i graven, eller om den skall räknas från den andra spännbucklans skal och *uppåt*. Därför är det också oklart, om de beskrivna textilierna kommer från framsidan på de *yttre* eller *inre* livplaggen. Att det bevarade stycket diamantkypert nått över spännbucklans hela längd (*Birka III*, Taf. 2:2 och 4:1) och saknar kanter, talar för att det skulle komma från ett annat plagg än kjolen, som ju inte nått så högt upp på bröstet. Detta plagg, som kan ha burits över eller under kjolen, har eventuellt haft prydnadsbårder av mönsterväv (M6) och siden (?). — Ett stort runt spänne fanns i graven (egentligen en gotländsk silverbrakteat omgjord till ett spänne).

535. Från graven kommer ett fragment av fin, nu mörkblå diagonalvävd yllekypert. Det har en vikkant, som på ett ställe täcks av ett tvärgående, smalt och mycket fragmentariskt sidenband. Fragmentet har tydlig form efter det likarmade spänne, över eller under vilket det bör ha legat i graven, *535:1*, jfr planen. Den vikta kanten har avtryck (Br) av vänstra spännbucklans brätte. Yllefragmentet kommer från ett livplagg, till vilket även det likarmade spännet kan ha hört.

539. Över ena spännbucklans skal låg ett kraftigt, (numera) blåfärgat och tydligen valkat yllekypertfragment (W44; *Birka III*, s. 39 och 161). Den andra spännbucklan täcktes delvis av diamantkypert (W10). — I *Birka III*, Taf. 2:7–8, visas en smal sektor av vardera spännbucklan med textilier. Det framgår tydligt, att diamantkyperten har en ursprunglig vävkant bevarad. Enligt Geijer (*Birka III*, s. 25 f.) finns det emellertid från denna grav diamantkypert av två slag, W10f och W10h. Det framgår tyvärr inte, vilken av W10-sorterna som bilden (Taf. 2:7) visar. Ett sammanhängande textilavsnitt ur graven finns bevarat med spår av ena spännbucklans skal i det halvt förmultnade ytskiktet. Detta utgörs av linne (FH) och därunder ligger diamantkypert i ett till flera lager, *539:2*. Det är ovisst, om dessa rester kommer från samma spännbuckla som den med kantstycket.

Närmast över ena spännbucklan, eventuellt över båda, har alltså legat ett linnefodrat (?) diamantkyperttyg (W10f eller h?). Av dessa lager var spännbucklan endast delvis täckt.

Även W44 finns bevarat i ett sammanhängade textilavsnitt, där det skymtar under förmultningsrester, som troligen härrör från den dödas kropp, *539:2*. Den diagonalvävda yllekyperten (W44) tycks därför ha funnits på båda sidor om kroppen, under ryggen och över den ena spännbucklan. Den bör härröra från ett av de yttre livplaggen. Inga ursprungliga vävkanter, som kunde ha givit någon ledning ifråga om plaggets form finns bevarade. Ett rektangulärt silverspänne från samma grav har sannolikt använts för ett av de plagg, från vilka de här diskuterade fragmenten kommer.

543. Under ena spännbucklan har bevarats följande, underifrån räknat, *543:1–3*, 1) garn från någon mönsterväv, 2) diamantkypert i ett så gott som sammanhängande lager med ett löst veck på mitten, 3) kroppens förmultningsskikt (K), hoppressat under spännbucklans brättekanter. Andra fragment av samma W10-typ finns bevarade, därav ett med omisskännliga spår av skalet till en spännbuckla. Detta fragment häftar vid ett stycke trä, eventuellt från det instörtade kammargravstaket. Mellan trä och diamantkypert — alltså utanpå kyperten — fanns rester av mönsterväv. Diamantkyperten torde komma från ett plagg, som legat runt den döda på rygg- och bröstsida, sammanhållet mitt fram av det ovala silverspänne, som också fanns i graven. Intressant är, att mönstervävda rester påträffats både över och under den döda, båda gångerna direkt utanpå W10. Från en bädd eller från ett av livplaggen?

551. Små fragment av diamantkypert (W10a) har

enligt Geijer troligen legat i närheten av spännbucklorna i graven. De förvaras nu tillsammans med en kulformad bronsknapp, i samband med vilken de möjligen kan ha anträffats vid utgrävningen. Från samma plagg?

557. Över båda spännbucklorna fanns rester av diamantkypert tillsammans med sidenkypert och mårdpäls, *557:1–9*. Genom ett stycke av diamantkyperten, *557:4*, går två långa stygn (St), vilket kan innebära, att tyget haft foder. Tänkbart är också, att stygnen varit till för att fästa ett prydnadsmaterial. Små mönstervävda stycken, som finns bevarade från graven kommer från en bädd eller möjligen från prydnadsband (M3). Av sidenkypert (S4) finns flera stora fragment med mot avigsidan nedvikta kanter vilket visar att de suttit fästa vid ett annat material. Flera av fragmenten ligger med avigsidan pressad mot mårdpäls, *557:9*, på ett underlag (?) av diamantkypert. Stratifikationen är dock oklar, och det går inte att avgöra, om de i och för sig rätt ansenliga resterna kommer från ett enda eller från två olika plagg. Ett fyrkantigt spänne av silver hör till spänneuppsättningen.

597. Över ena spännbucklan låg diamantkypert i två lager, överst en (numera) ljusbrun variant, W10e, och närmare skalet en mörkblå, W10i, *597:5*, jfr *597:4*. Det mörkblå stycket (*Birka III*, s. 163) har tydliga spår efter ena spännbucklans ovansida, och dess ursprungliga läge bör ha varit ungefär som *597:5* visar. Det har en nedvikt och fållad kant, som troligen legat vänd in mot kroppsmitten. Det mörkblå materialet kommer uppenbarligen från ett livplagg som burits över särk och kjol (jfr *fig. 4*). Det andra diamantkypertstycket, W10e, befann sig i sekundärt läge över spännbucklans skal med vidsittande textilrester från det yttre livplagget (jfr diskussionen i föreg. kap.).

Ännu ett ylletyg kommer från graven, nämligen blågrön diagonalväv av W36-typ (*Birka III*, s. 39). Av denna finns stora stycken bevarade, pressade i djupa veck — bland annat tydligen mot kistan — men aldrig försedda med någon kant eller söm, som kunde ge en antydan om plaggets ursprungliga form. Under diagonalkyperten fanns ett stort stycke mönsterväv (*Birka III*, Taf. 10), som klätt en dyna med stoppning av fjädrar, *597:4*. Mellan denna dyna och diagonalväven låg enligt Geijer ett litet stycke siden, eventuellt från en väska eller liknande.

602. Ett stycke mörkblå diagonalvävd yllekypert, W35, med form av ena spännbucklan, *602:4*, som den har legat över eller under i graven, bör komma från ett av livplaggen, dock inte kjolen, jfr ovan. Ett likarmat spänne fanns i graven.

620. Under ena spännbucklan låg ett dubbelvikt stycke av kraftig yllekypert, W41, *620:1*, "ohne dass die Nadel hineingesteckt war" (*Birka III*, s. 163 och Taf. 8:3). Av lägesuppgiften att döma har tygskikten befunnit sig direkt under spännet, över förmultningsresterna från kroppen. De måste då komma från framsidan till ett livplagg, som burits utanpå särken men under hängselkjolen. Ett rektangulärt spänne fanns i graven.

644. På baksidan av ett stort runt spänne med kvarsittande nål av järn finns två sidenöglor, nu överdragna med hård korrosion, *644:3*. Öglan vid nålfästet har rester av en fållkant (struktur oklar), vid vilken den varit fäst.

660. Både över och under spännbucklorna har textilier bevarats, lagerföljden kan rekonstrueras som *660:6* visar. Osäkerhet råder dock beträffande det översta lagret med mönsterväv, M4 (*Birka III*, s. 164; textilbeskrivning s. 56 och 130, Taf. 11:1–2), — "wahrscheinlich über der einen Spange". Detta är ett av de större mönstervävsfragmenten från Birka med dekorationsmotivet broscherat i rött yllegarn på en grundväv av hårdspunnen rips och med rester av sprang, D8, från en kantbård (?).

Mot ovansidan av ena spännbucklan har uppenbarligen ett stycke fin treskaftad diamantkypert, W20 (*Birka III*, s. 28), legat pressat med avigsidan in mot spännbucklan och rätsidan ut *660:3*. Den mot spännbucklan vända sidan täcks av ett tunt skikt av förmultnat material (linne?).

Närmast under brättekanterna på båda spännbucklorna låg siden i flera lager (diskussion nedan s. 72f.). Från insidan av ena spännbucklan kommer ytterligare rester, som bildar en fortsättning på lagerföljden, *660:1a*. Överst ett förmultningsskikt, (K) och därunder återigen den treskaftade diamantkyperten, W20, med avigsidan vänd uppåt, dvs in mot kroppen. I samband med detta textilskikt har också hittats siden, *Birka III*, s. 56: "Ganz in der Nähe der Spange lag ein zarter Wollstoff [= W20, förf.:s anm.] mit Seidenstreifen und wahrscheinlich direkt darunter das . . . Ripsgewebe", alltså grundvä-

ven i den broscherade mönsterväven. Genom trasigheter i diamantkyperten, W20, från spännbucklans insida skymtar nämligen det understa bevarade lagret som utgörs av samma slags mönsterväv, M4, som i det större fragmentet.

Det är med utgångspunkt från denna grav, som Geijer (s. 140) snuddat vid tanken, att mönstervävnaderna i birkagravarna även skulle kunna ha använts som material i manteln: "Im Grab 660 diente vielleicht ein mehrfarbiges Gewebe (M4) als Mantel, aber sonst scheint es, als ob dieser Typus eher eine lose Decke dargestellt hätte". Vad som lockade Geijer till detta antagande var, att den med rött ullgarn broscherade ripsvaran, M4, tycks ha legat både över och under den döda så att det är sannolikt, att kvinnan haft den runt kroppen. Detsamma gäller i och för sig även för diamantkyperten som alltså förekom dels under ryggen dels över ena spännbucklan. Den ligger så som man kan vänta sig att finna resterna av ett yttre livplagg, nämligen i ett sammanhängande lager närmast förmultningsskiktet under spännbucklan samt tätt över skalet, möjligen med ett mellanliggande lager (linne?), som kan tolkas som ett foder. Ett tredje spänne saknas emellertid, vilket kan betyda antingen att kvinnan haft tyget fritt draperat kring rygg och axlar eller att det inte alls är fråga om ett draperat plagg.

739. Från graven kommer flera intressanta textilrester, tyvärr samtliga med mycket otillräckliga lägesuppgifter. Till dessa hör hörnet av en mönsterväv, M 2 (*Birka III*, s. 166; textilbeskrivning s. 54 f, Taf. 9:3), som efter Geijers beskrivning var röd (eventuellt grundfärg), blåsvart, blågrön och vit, kantad med ett brickvävt band av ylle. Ytterligare ett fragment av samma typ finns bevarat (*Birka III*, Taf. 9:1). Vi en nyckel i graven låg ännu ett stycke mönsterväv, dock av annan typ, M 5. Om väven av M 2-typ skriver Geijer följande: "Sicherlich stellt es die Ecke eines rechteckigen Mantels oder einer mit Bändern eingefassten Decke dar" (s. 54). Geijer har uppenbarligen inte i den sammanfattande dräkthistoriska beskrivningen av manteln (*Birka III*, s. 140) byggt sin slutgiltiga bild på intrycken från denna grav eller grav 660, där det också antogs, att mönstervävén skulle kunna härröra från en mantel.

Utom mönstervävarna finns drygt dussinet större och mindre fragment av diamantkypert bevarade, de flesta utan ursprungliga kanter och med vikningar kors och tvärs mot trådriktningen i väven. De tycks ha legat mot ett mycket ojämnt underlag, troligen spännbucklornas ovansidor. Kypertväv, möjligen W 10, sitter pressad mot trä i ett fragment, som kan vara en rest från det instörtade taket. Diamantkyperten torde alltså komma från ett livplagg, som burits över eller möjligen under kjol och spännbucklor.

Fragmenten av de många komplicerade och dyrbara textilarbetena i graven i övrigt (W 4, W 31 m.m., jfr *Birka III*, s. 166) ger tyvärr inget ytterligare till bilden av dräkten.

800. Över skalet på ena spännbucklan, rester av tät, fin spets- eller diamantkypert, med en bevarad snoddavslutad kant. Denna kant följer inte tygets trådriktning utan är snett skuren, *800:1*. På ett ställe finns spår av siden i ytan. Kyperten härrör troligen från ett plagg, som burits utanpå kjol och särk. Den snedskurna kanten visar, att det inte varit av det vanliga draperade slaget. Plagget har troligen haft prydnadsdelar av siden.

823 B. Ett stycke diamantkypert, W 10, låg tätt under brätte och skal på insidan av ena spännbucklan och över trärester från gravens botten, *823 B:1*. Det ligger över kroppens förmultningsrester och bör därför komma från dräktens framstycke, *823 B:2*. Mantelspänne saknas.

824. Mot undersidan av brättet på ena spännbucklan ligger rester av diamantkypert, W 10, *fig. 43* och *824:4*. Saxens skänklar har fastrostade fragment av samma W 10. Tredje spänne saknas. Diamantkyperten kommer från framsidan av ett plagg, som burits över särken men under kjolen. — Över spännbucklorna fanns rester av en grov ylleväv (W 2), som kan härröra från ett täcke.

825. Från graven kommer stora stycken mörkt blågrön diamantkypert, om vilka Geijer lämnar följande intressanta upplysning (*Birka III*, och Taf. 4:6): "Unter der einen Spange doppelte Schichten Rautenköper (Variante W 11), *die mit langen Stichen an einander genäht sind.* Derselbe Stoff, stark geknittert, lag angeklebt an einem mehrfärbigen, groben Gewebe, M 3." (Kursiverat här.) — De sammansydda styckena måste vara identiska med de här *825:1* avbildade, numera isärtagna (?!) diamantkypertfragmenten (textilbeskrivning, *Birka III*, s. 26). Tyvärr framgår det inte direkt av Geijers uppgifter om diamantkyperten låg över eller under kroppens förmult-

Fig. 43. Bj 824. Ena spännbucklans insida. – Innenseite der ei nen Schalenspange.

ningsrester, så att det med bestämdhet kan sägas, om den kommer från dräktens fram- eller baksida. Styckena förefaller dock att vara nedpressade och nötta av spännbucklan, utan mellanliggande förmultningsskikt, jfr 824. De har vissa nötnings- och korrosionsspår, som möjligen anger deras läge under spännbucklan, jfr *825:1*.

Var i graven den mönsterväv anträffades, mot vilken de övriga W 11-fragmenten legat pressade, är oklart, *825:2*.

Spännbucklorna hör till de relativt få i Birka, som är helt utan rester av hängselöglor och andra band, och man skulle lätt kunna uppfatta de två diamantkypertstyckena som delar av fram- och bakkanter till en kjol, som på ålderdomligt peplosvis hållits samman direkt av spännets nålar. Mot denna "kjoltolkning" talar emellertid förhållandet, att styckena var sammansydda med varandra. Även om man tänker sig, att de skulle härröra från mantelns bakstycke, förefaller stygnen svårförklarliga. Kanske hade manteln foder i samma material – eller kan fragmenten vara delar av ett veck, som man fäst ned platt på detta sätt? – Nedsydda veck är svårare att föreställa sig i samband med den traditionella draperade manteltypen än med ett tillskuret plagg. Spänne saknas. Troligen från ett livplagg (samma?) kommer ett ansenligt stycke brickbandsprytt sidenkypertfragment, som diskuteras utförligt nedan, s. 78.

837 A. Från skalet till ena spännbucklan kommer ylle av två slag, W 22 och W 23 (textilanalys, *Birka III*, s. 35) samt sidenkypert och linne (S 4 och FH). Lagerföljden okänd. Ylleripsen av W 22-typ har en bevarad vävkant. Från ett eller flera livplagg som möjligen burits över särk och kjol.

838. Stora stycken av organiskt material som legat närmast under och omkring spännbucklorna finns bevarade, *fig. 44* och *838:2*. Underst en mycket grov, mattliknande vävnad och däröver relativt väl bibehållen päls av mård eller bäver, vars hårsida legat vänd uppåt, dvs. in mot kroppen (*Birka III*, s. 168), jfr *838:4*. Närmast över denna, med avigsidan uppåt, ett enkelt lager av fin blå eller svart treskaftad yllekypert, W 17 (*Birka III*, s. 28, Taf. 5:3). Över detta ligger förmultnade rester från kroppen, revbenen urskiljbara, och tillsammans med det slöjtunna lämningar av ett textilt material, troligen linne. – Till denna lagerföljd hörde ursprungligen följande nu avlägsnade textillager, jfr beskrivningen i *Birka III*, s. 168: [Underst:] "In der Erde unter der ("Pelz"-) Decke waren rötliche Wollfäden zu sehen, deren Zusammenhang unmöglich festzustellen war. – In dem anderen Klumpen, der hauptsächlich dasselbe enthielt, lagen Reste des roten Garnes nahe an W 17." Överst: ett stycke diamantkypert, som diskuteras i avsnittet om kjolen.

Bland de lösa W 17-fragmenten finns ett, som på avigsidan har tydliga spår från skalet av en spännbuckla. Ett annat fragment har uppenbarligen legat pressat mot hänget, som avbildas i *Birka I*, Taf. 95:4 a–b. Stycket är färgat av silveroxid, och hängets mönster avtecknar sig i ytan. Ytterligare ett W 17-fragment, större än dessa två, har en kant vikt mot avigan. I kanten är stora lösa stygn, som ser ut att fästa bandliknande partier med rött ullgarn vid rätsidan av kyperttyget. Ullgarnet ligger i ett par band eller bårder i rät vinkel mot kypertstyckets kant. Flera kantbitar finns bevarade med på samma sätt rödfärgade yllebårder fästa på rätsidan, *838:3*.

Utanpå särk och kjol med spännbucklor har kvin-

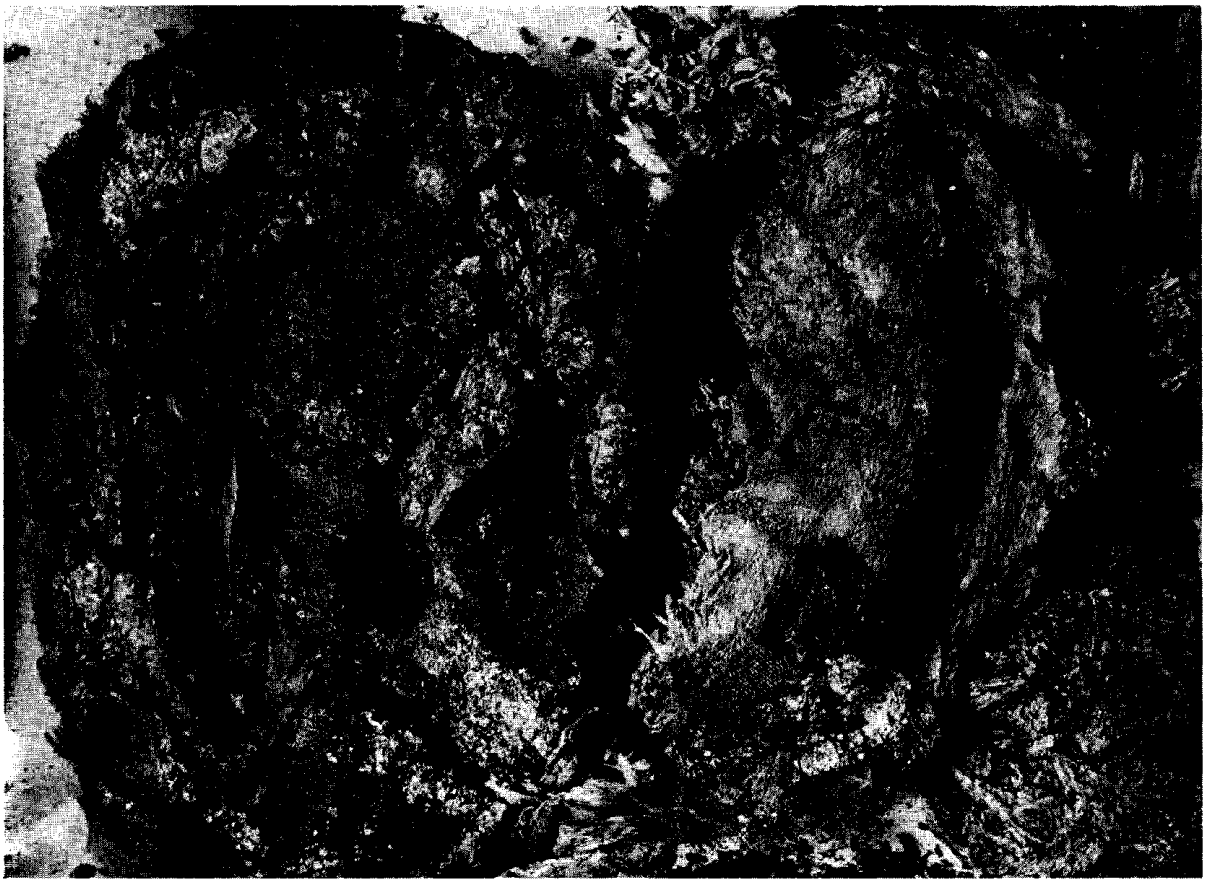

Fig. 44. Bj 838. Innehållet från båda spännbucklorna. — Inhalt der beiden Schalenspangen.

nan haft ett plagg av tät fin blå eller svart yllekypert, prydd med tvärande bårder av (mönstervävt?) rött yllegarn på både bröst- och ryggsida. Inget spänne.

839. Över den ena spännbucklan låg enligt Geijer (s. 168) ett fint, troligen svart, treskaftat diamantkypertstycke, W 18 (*Birka III*, s. 28 och 168, Taf. 5:2). På styckets avigsida syns spår från spännbucklans skal. I magasinet förvaras ytterligare ett antal fragment av samma diamantkypertkvalité tillsammans med trärester från kistan och tandemalj. Ett av dessa har tydliga ärg- och tryckmärken av kanten på en spännbuckla, som — av spåren från brätte och upphängningsring att döma — legat nedpressad mot ylletyget. Ett annat stycke W 18 har rester från en bottenplanka (?) mot rätsidan, som bör ha legat vänd nedåt i graven, medan avigan var vänd in mot kroppen. Åtskilliga fragment av fin treskaftad diamantkypert, W 18, hittades alltså både över och under spännbucklorna, de från dräktens baksida (= spännbucklornas undersida) med avigan upp, medan de som låg över spännbucklorna hade avigan nedåt, in mot kroppen, *839:1*. De kommer från ett plagg, som burits utanpå kjol och spännbucklor. Ett i graven funnet treflikigt spänne med en linneögla kring nålfästet kan ha hört till detta plagg.

843 A. Under nålen till ett treflikigt spänne rester av ylle, W 32, från en mantel (?), som hållits samman med det treflikiga spännet. Nålen har stuckit direkt genom tyget på båda sidor, *843 A:1*.

844. Över skalet till ena spännbucklan sitter rester av tät, fin kypertväv (W 18?) och däröver, på ett ställe, rött och blått yllegarn från en mönsterväv eller ett mönstervävt band *844:1*. I det bevarade innehållet från samma spännbuckla, *844:3*, finns små rester av W 18 (jfr *Birka III*, s. 168). Den fina kypertväven över spännbucklan och i innehållet från samma spänne kommer från ett plagg, som burits utanpå kjol och särk och som möjligen haft prydnadsdetaljer av mönsterväv.

Över en sidenögla vid nålfästet i spännbucklan, *844:2*, finns rester av diamantkypert, W 10. Sidenöglan, som fortsätter ut över brättekanten, är troligen ena änden av ett band för något redskap, som hängt ned från spännbucklan utanpå kjolen. Bland textilierna från spännbucklans insida, *844:3*, finns i ytan, dvs. den del som legat närmast nålen och skalets insida, flera fragment av diamantkypert (W 10). Ungefär på mitten tväras textilklumpen av ett mer än centimeterbrett band av siden. Enligt Geijer (*Birka III*, s. 168) skall klumpen även ha innehållit rester av brickband och linne. Under bandet och W 10-resterna ligger förmultnat material från kroppen, och därunder skymtar den ovan nämnda treskaftade yllekypertväven, W 18, från dräktens ryggsida, *844:4*. Diamantkyperten och sidenremsan bör av denna lagerföljd att döma komma från dräktens framsida och då från ett (?) plagg, som burits under kjolen men med största sannolikhet utanpå särken.

845. Från graven kommer flera fragment av sidenkypert tätt hopsittande med diamantkypert. Ett tungformat sidenstycke med vikkanter längs den rundade delen, *845:2*, har ett tydligt avtryck av ett mynt (*Birka I*, Taf. 141:5). Myntet anträffades enligt Arbman under det stora runda spännet, som låg ungefär mitt på bålen i graven. I ytan av det tungformade sidenstycket finns nära nog förmultnade rester av en grov väv samt linne. Geijer nämner i gravregistret (*Birka III*, s. 169) följande textilier: "Kleine Reste von Rautenköper, W 10, Seide, S 4, grobem Fell ähnlich Bärenfell und einige undeutliche Reste roten Wollgarns, vermutlich von irgendeinem Gewebe des M-Typus." Diamantkyperten med vidhäftande sidenkypert (påsydd?) bör härröra från ett av dräktens livplagg. Över detta fanns eventuellt en mönsterväv. täcke eller mantel med foder av linne?

954. Eventuellt från ett av de yttre plaggen i dräkten kommer den diamantkypert, *954:1 a–b*, som låg över skalet på ena spännbucklan (*Birka III*, s. 171). Fragmentet har en kant, vikt och nedfållad mot ena sidan. På andra sidan, ett par cm under kanten, finns en rak söm med regelbundna lösa kaststygn, ej synliga från "rätsidan". Stygnen bör ha fäst något fodertyg. Ett treflikigt spänne fanns i graven med två sidenklädda öglor kring nålen, dragna i motsatta riktningar, *954:4*.

968. Tätt över ena spännbucklan låg rester av fin, blåsvart, treskaftad kypertväv av W 14-typ. De bevarade textilfragmenten (jfr *Birka III*, s. 172 och textilbeskrivning s. 56 f.) visar, att denna väv närmast överlagrats av en mönsterväv (M 8) och att denna i sin tur täcktes av pälsrester. Mönstervävén är broscherad med ylle på en grundväv av linne. Mönster i rött, blått och gult garn. Mönstervävén kan tänkas härröra från en mantel med pälsbesats (?), medan kypertväven (W 14) bör ha hört till ett annat livplagg, troligen buret över kjol och särk. Ett treflikigt spänne fanns i graven.

983. Mot skalet till ena spännbucklan låg diamantkypert. Rester av W 10 skymtar i ytan av en klump organiskt material, som tagits upp ur graven. Den har tydliga märken från ovansidan av en spännbuckla, *983:3*. Diamantkyperten är delvis täckt av ett ganska tjockt lager ljus massa, bl.a. med ett revben (?), troligen förmultningsrester från kroppen. På planen ligger ena spännet upp och ned i graven, och det är därför möjligt att detta avsnitt i själva verket legat under den omkullvälta spännbucklan. Det är alltså oklart, om diamantkyperten kommer från framsidan av ett plagg, som burits över eller under spännbucklorna. Samma W 10 finns f.ö. på ett knivskaft i närheten av dräktspännena.

987. Från graven kommer yllerips av två slag, W 22 och W 26 (*Birka III*, s. 35 och 173, Taf. 6:2–3). "Über und teilweise unter den Spangen dünner, blauer (?) Wollrips, W 26". Den ena ripsen, W 26, som möjligen var blå, har uppenbarligen legat pressad direkt mot ovansidan på den spännbuckla, som saknar ytterskal. Detta stycke eller möjligen båda ripskvalitéerna (?) bör komma från ett av de yttre dräktplaggen.

1004. Från denna grav kommer flera fragment av yllerips. Geijer skriver (s. 173): "Bei den Spangen zusammengeknüllte Stücke aus dunklem Wollstoff, 2 etwas verschiedene Sorten (W 25, W 27). Auf dem einen Stück ist eine Naht, wo die beiden zusammengefügten Stücke abweichende Weberichtungen haben. Das andere Stück hat einen umgebogenen Rand, der mit einer Schnur, D 5, verziert ist", *1004:1–2*, (textilbeskrivningar *Birka III*, s. 35 och 128). Det ena fragmentet är alltså *hopsytt av två delar* i olika ripskvalitéer och med korsande trådriktningar. Ytterligare ett par hopskarvade stycken, mindre än detta, finns bevarade, *1004:3*. Rips-

styckena, vilkas exakta läge i graven tyvärr är obekant, härrör uppenbarligen från ett plagg (framsidan över eller under spännbucklorna?), som varit tillskuret och sytt, inte draperat.

1014. Över och under de ovala spännbucklorna låg stycken av ett kraftigt, nu brunt, fyrskaftat yllekyperttyg, W 34 (textilbeskrivning *Birka III*, s. 38, Taf. 8:4). Rester av samma ylle fanns på baksidan av ett likarmat spänne. Nålen, vars mittdel saknas, har troligen stuckit direkt genom tyget, varför fragmentet kan antas härröra från en mantel.

Norra graven 1888. Från graven kommer två klumpar av sammanpressade textilier och annat material. Överst i den ena klumpen syns grovt z-spunnet yllegarn från någon mönsterväv (?), en flik siden, linne och torkat slam med avtryck från skalet till ena spännbucklan. Textilierna ligger alla ytligt i ytterst små fragment, och ingen lagerföljd är urskiljbar. Undersidan är barkartad och består troligen av trä från kistans lock. Den andra klumpen innehåller päls, diamantkypert (W 10), samt rester av ett organiskt material, som möjligen kan vara revben. Den lagerföljd, som med viss tvekan kan urskiljas, skulle då bli: underst i graven päls, däröver W 10, förmultningszon, spännbucklor med kjolens öglor och på spännbucklornas skal sidenrester. Linnefragmenten kan komma från ett foder, mönsterväven (?) från ett täcke eller ytterplagg. Ett likarmat spänne låg mitt mellan spännbucklorna i graven.

Dräktdelar av siden, brickband och metalltråd

464. Över skalet på ena spännbucklan låg ett stort stycke sidenkypert, S 4, (*Birka III*, s. 158 och Taf. 12:1). Korrosion samt tryck- och nötningsmärken visar tydligt det ursprungliga läget, jfr spännbucklan, *fig. 27* samt *464:6*. Stycket består av två delar, som fogats lätt sneddande till varandra, *464:4*. Den mindre delen har en fåll med enkel vikning mot avigan, medan den större är vikt två gånger och kastad mot avigan på samma sätt, som den enda bevarade kantfållen. Invid denna kantfåll är ett *sidenband* fastsytt. Hos *Stolpe* (1880, s. 39 samt i Grafplaner I) beskrivs två sidenband, som låg lindade kring nålen på det likarmade *silverspännet*, två varv vid nålfästet och ett varv vid nålhållaren, jfr *fig. 34*. Det är möjligt, att Stolpes sidenband egentligen är delar av samma band, som det på sidenkypertstycket. Detta kan då tänkas komma från samma plagg som öglor (?) och band runt nålen på det likarmade spännet. Stycket är hopskarvat och eftersom sidenmaterialet framställdes i vävbredder på högst 50 cm, vanligen ännu smalare (*Geijer* 1972, s. 48 f.), är det tänkbart, att man här varit tvungen att skarva ihop två längder, kanske fler, för att åstadkomma en större yta t.ex. för en sjal. Att sidendelarna är *snett hopfogade* talar dock snarare för att det skulle vara fråga om *ett plagg avpassat efter figuren.*

465. Från graven kommer — utan närmare lägesangivelse — ett ca 6 cm långt kantstycke av sidenkypert, *465:2*. Geijer nämner det i sitt register (*Birka III*, s. 159): "Stücke von S 4 und W 10 feiner Qualität, die wahrscheinlich zusammengenäht waren." Fragmentet är kraftigt rostfärgat (R). Rostfärgningen antyder möjligen, att det kan ha legat i nära kontakt med något av redskapen, vilket skulle innebära, att det legat utanpå kjolen.

466. Ett bandliknande stycke sidenkypert låg tillsammans med andra textilrester pressat mot skalet på ena spännbucklan, *466:4* och *5*. Det kommer, av lagerföljden att döma, från ett plagg, som burits närmast utanpå särk och kjol. Till dräkten hör även ett par lösa S 4-stycken med kantfållar, som sneddar mot vävens riktning, eventuellt från samma plagg.

480. Brickband, på planen kring kraniet. Nu försvunnet. Från ena spännbucklans ovansida kommer ett stycke kypertvävt siden, *480:3*, tillsammans med trärester från kistans lock, som det pressats mot i graven, jfr *480:2*. Sidentyget har haft rätsidan vänd utåt och avigsidan in mot skalet, vars mönster tydligt avtecknar sig i det tunna textilskiktet. En enkel fållvikning med kaststygn (St) mot avigan följer spännets längdriktning över hela fragmentet. Ett treflikigt spänne fanns i graven. På dess baksida kan negativa avtryck av siden urskiljas. Det är alltså tänkbart, att spännet hört till samma plagg som sidenfragmentet.

507. Från obekant plats i graven kommer flera fragment av sidenkypert av två slag, en finare och en grövre. Av båda sorterna finns kantstycken bevarade, och vid ett av dessa är en prydnadssnodd av rött

Över en sidenögla vid nålfästet i spännbucklan, *844:2*, finns rester av diamantkypert, W 10. Sidenöglan, som fortsätter ut över brättekanten, är troligen ena änden av ett band för något redskap, som hängt ned från spännbucklan utanpå kjolen. Bland textilierna från spännbucklans insida, *844:3*, finns i ytan, dvs. den del som legat närmast nålen och skalets insida, flera fragment av diamantkypert (W 10). Ungefär på mitten tvärs textilklumpen av ett mer än centimeterbrett band av siden. Enligt Geijer (*Birka III*, s. 168) skall klumpen även ha innehållit rester av brickband och linne. Under bandet och W 10-resterna ligger förmultnat material från kroppen, och därunder skymtar den ovan nämnda treskaftade yllekypertväven, W 18, från dräktens ryggsida, *844:4*. Diamantkyperten och sidenremsan bör av denna lagerföljd att döma komma från dräktens framsida och då från ett (?) plagg, som burits under kjolen men med största sannolikhet utanpå särken.

845. Från graven kommer flera fragment av sidenkypert tätt hopsittande med diamantkypert. Ett tungformat sidenstycke med vikkanter längs den rundade delen, *845:2*, har ett tydligt avtryck av ett mynt (*Birka I*, Taf. 141:5). Myntet anträffades enligt Arbman under det stora runda spännet, som låg ungefär mitt på bålen i graven. I ytan av det tungformade sidenstycket finns nära nog förmultnade rester av en grov väv samt linne. Geijer nämner i gravregistret (*Birka III*, s. 169) följande textilier: "Kleine Reste von Rautenköper, W 10, Seide, S 4, grobem Fell ähnlich Bärenfell und einige undeutliche Reste roten Wollgarns, vermutlich von irgendeinem Gewebe des M-Typus." Diamantkyperten med vidhäftande sidenkypert (påsydd?) bör härröra från ett av dräktens livplagg. Över detta fanns eventuellt en mönsterväv, täcke eller mantel med foder av linne?

954. Eventuellt från ett av de yttre plaggen i dräkten kommer den diamantkypert, *954:1 a–b*, som låg över skalet på ena spännbucklan (*Birka III*, s. 171). Fragmentet har en kant, vikt och nedfållad mot ena sidan. På andra sidan, ett par cm under kanten, finns en rak söm med regelbundna lösa kaststygn, ej synliga från "rätsidan". Stygnen bör ha fäst något fodertyg. Ett treflikigt spänne fanns i graven med två sidenklädda öglor kring nålen, dragna i motsatta riktningar, *954:4*.

968. Tätt över ena spännbucklan låg rester av fin, blåsvart, treskaftad kypertväv av W 14-typ. De bevarade textilfragmenten (jfr *Birka III*, s. 172 och textilbeskrivning s. 56 f.) visar, att denna väv närmast överlagrats av en mönsterväv (M 8) och att denna i sin tur täcktes av pälsrester. Mönstervävén är broscherad med ylle på en grundväv av linne. Mönster i rött, blått och gult garn. Mönstervävén kan tänkas härröra från en mantel med pälsbesats (?), medan kypertväven (W 14) bör ha hört till ett annat livplagg, troligen buret över kjol och särk. Ett treflikigt spänne fanns i graven.

983. Mot skalet till ena spännbucklan låg diamantkypert. Rester av W 10 skymtar i ytan av en klump organiskt material, som tagits upp ur graven. Den har tydliga märken från ovansidan av en spännbuckla, *983:3*. Diamantkyperten är delvis täckt av ett ganska tjockt lager ljus massa, bl.a. med ett revben (?), troligen förmultningsrester från kroppen. På planen ligger ena spännet upp och ned i graven, och det är därför möjligt att detta avsnitt i själva verket legat under den omkullvälta spännbucklan. Det är alltså oklart, om diamantkyperten kommer från framsidan av ett plagg, som burits över eller under spännbucklorna. Samma W 10 finns f.ö. på ett knivskaft i närheten av dräktspännena.

987. Från graven kommer yllerips av två slag, W 22 och W 26 (*Birka III*, s. 35 och 173, Taf. 6:2–3). "Über und teilweise unter den Spangen dünner, blauer (?) Wollrips, W 26". Den ena ripsen, W 26, som möjligen var blå, har uppenbarligen legat pressad direkt mot ovansidan på den spännbuckla, som saknar ytterskal. Detta stycke eller möjligen båda ripskvalitéerna (?) bör komma från ett av de yttre dräktplaggen.

1004. Från denna grav kommer flera fragment av yllerips. Geijer skriver (s. 173): "Bei den Spangen zusammengeknüllte Stücke aus dunklem Wollstoff, 2 etwas verschiedene Sorten (W 25, W 27). Auf dem einen Stück ist eine Naht, wo die beiden zusammengefügten Stücke abweichende Weberichtungen haben. Das andere Stück hat einen umgebogenen Rand, der mit einer Schnur, D 5, verziert ist", *1004:1–2*, (textilbeskrivningar *Birka III*, s. 35 och 128). Det ena fragmentet är alltså *hopsytt av två delar* i olika ripskvalitéer och med korsande trådriktningar. Ytterligare ett par hopskarvade stycken, mindre än detta, finns bevarade, *1004:3*. Rips-

och blått yllegarn fastsydd (se *Birka III*, s. 160). En del av sidenfragmenten häftar vid diamantkypert av typ W 10 e, *507:5*, vid vilken de möjligen varit fastsydda. Åtskilliga fragment av sidenband kommer från samma grav.

511. Från graven kommer tre något större och ett antal mindre sidenkypertstycken (S 4), därav ett, *511:2*, med en ca 3 cm lång fåll bevarad. Det kan troligen passas ihop med ett annat av styckena som av form och bronsspår att döma legat pressat direkt mot insidan av ett spänne, troligen ena spännbucklan, *511:1*. Det lilla runda spänne, som fanns i graven, var ca 2,6 cm i diameter, fragmentet är större; jfr även Geijers uppgift, *Birka III*, s. 160: "Kleine Reste von S 4 sowie Leinwand-Riemen in den Spangen.") Ännu ett sidenstycke, som häftar vid trärester, har märken från skalet till ena spännbucklan. Antagligen bör det sättas i samband med Stolpes uppgift (Grafplaner I), att en av spännbucklorna låg med insidan upp och skalet nedåt i graven. Sidenstycket har alltså fått missfärgningarna m.m. av spännbucklan i dess sekundära läge.

Den sidenkypertdel som således kan rekonstrueras i ursprungligt läge, *511:1*, utgörs av två hopfogade stycken kring en bred mittsöm (St). Sömmen följer spännbucklans längdaxel. Sidenkyperten bör komma från ett plagg som burits över särken men under kjolen.

518. Enligt Geijer kommer två sidenkypertfragment från denna grav (s. 161): "das eine rund, in Haselnussgrösse, das andere ein 15 mm breiter Streifen mit eingebogenen Rändern, das auf einer Unterlage festgenäht gewesen sein muss". Runt nålfäste och nålhållare bakpå ett stort runt spänne låg smala sidenöglor, eventuellt från samma plagg.

523. Ett brickband, synligt på planen ca 40 cm bortom kraniets plats, är numera försvunnet (jfr *Birka III*, s. 161). Kvar är emellertid de negativa avtrycken av ett sideninfattat brickband i starkt oxidfärgade klumpar av halvt förmultnade textilier och ljust, ler- och kalkslamsliknande material, vilket tagits upp ur graven och sparats, *523:1 a–b*. Ett ändfragment med sideninfattat brickband finns inkapslat i detta material, delvis som bevarade textilfibrer, delvis som negativa avtryck. I det oxidöverdragna ytskiktet till en av klumparna finns ett tydligt avtryck av ett silverhänge (*Birka I*, Taf. 98:19), ett av de föremål, som anträffades vid kraniet i graven: "In der Oberkiefergegend (wohl urspr. in einem Beutel o. dgl., oder vielleicht in dem Mund selbst)" (*Birka I*, s. 158).

Det är mycket sannolikt, att de oxidfärgade lerklumparna alla kommer från samma plats i graven och att de i själva verket tagits upp samtidigt med de små prydnadsföremålen. Sidenbrickbandsstyckena bör alltså ursprungligen ha legat intill kraniet och kan då snarast vara resterna av en huvudbonad. Möjligen har prydnadssakerna varit fastsydda på denna.

Mot ena spännbucklans skal (eller bådas? – jfr diskussionen ovan, s. 62 f.) låg sidenkypert intill ett till två lager diamantkypert, båda textilslagen uppenbarligen från ett (?) livplagg. Eftersom den ena spännbucklan låg upp och ned i graven, är det ovisst, om sidenkypert eller diamantkypert varit vänd utåt mot dräktens framsida.

535. Från graven kommer en remsa av sidenkypert, S 4, med tydliga bronsspår från ena spännbucklans skal, *535:2*. Vid den sida, som var vänd in mot spännbucklan, häftar ett fragment av fint, tuskaftat siden, S 1 – från en skoning (?). På Stolpes gravplan har – mot vanligheten – ritats in ett textilfragment över vardera spännbucklan, och anmärkningen "Öfver spb. breda tygremsor" bifogats. Troligen är det just sidenfragmenten, som här avses (jfr *Birka I*, s. 165). Läget ovanpå spännbucklorna visar troligen, att det plagg, till vilket de hörde, burits utanpå kjol och särk. Från graven kommer även en knapp av brons, som möjligen kan sättas i samband med detta.

556. Ett sidenfragment, delvis invikt i ett stycke diamantkypert, samt två andra S 4-stycken kommer från denna grav; ingen uppgift om det ursprungliga läget. De förvaras i en ask tillsammans med silverfragment från spännbucklornas ovansidor, och det är sannolikt, att även textilresterna kommer från skalen. Sidenkyperten skulle då eventuellt kunna höra till ett plagg, som burits utanpå kjolen. I spännbucklorna finns dessutom smala, sidsömmade sidenband, och likadana har bevarats som lösa fragment. Ett av dessa slutar i en liten silverögla, *556:1* och *2 a–b*.

557. De flesta textilierna i graven kommer från spännbucklornas ovansidor (den ena låg på kant i graven), *557:1–9*. Geijer har följande beskrivning (*Birka III*, s. 162): "Von der Oberseite der Spangen recht bedeutende Stücke von Seide, S 4, teilweise mehrfach und zusammengeknüllt mit auf der Unterseite angeklebten Resten von dunklem W 10, und Marderfell. An den Rändern sind die Seidenstücke umgebogen woraus man erkennt dass sie an einem

anderen Stoff angenäht oder auch gefüttert waren."

Ett par av de bevarade sidenfragmenten har spår efter spännbucklans skal på rätsidan, *557:1–2*, medan andra sidenfragment ligger pressade med avigsidan mot rester av mårdpäls, *557:9*. Eftersom Geijer uppger, att sidentyget låg hopknycklat och i flera lager över spännbucklorna, är dräktfragmentens inbördes ordning ändå mycket oklar. Det ligger kanske närmast till hands att anta att siden och diamantkypert varit hopsydda och att mårdpälsen kommer från någon prydnadsbesats.

En del av de bevarade sidenfragmenten har kantsöm, som sneddar över vävens riktning, vilket visar, att plagget som de kommer ifrån varit tillskuret på något sätt, *557:5*.

Från graven kommer även en del arbeten av silver- och guldtråd (*Birka III*, s. 104, Taf. 33:6 och Abb. 22, ornament av guldtråd, P 27; samt s. 113 f., Taf. 31:13, 1 ornament av silvertråd, St 14), som bör ha haft någon dekorativ funktion på sidenplagget.

571. Brickband av silver, B 24 (*Birka III*, s. 89 f., Taf. 17:4), som legat kring kraniet. Från huvudbonaden.

573. Från en huvudbonad kommer en silvertrådsbård, St 7, enligt Geijer ca 25 cm lång. På planen ligger den över pannan på den döda, där den antagligen fyllt samma funktion, som vissa av de brickvävda guld- och silverbanden i andra gravar.

577. Ovanligt stora stycken sidenkypert (S 4) och ett flertal bandfragment finns bevarade från denna grav. Geijer uppger, att sidenstyckena låg under ena spännbucklan, och uppgiften bekräftas av formen på åtminstone tre av styckena, *fig. 45, 577:3 a, c, 577:1*. Två smärre fragment har däremot tydliga avtryck från skalets ovansida. Eventuellt är de delar av samma plagg, som vikts upp över brättet av en tillfällighet. Ett av styckena (över eller under spännbucklan?) har en fåll, som sneddar mot vävriktningen, *577:3 f*. Alla de bevarade kantstyckena har en ca 5 mm bred vikning mot avigan. Ytterst på vikningen och över själva kanten är fållstygnen lagda, *577:3 a* och *f*. Det innebär, att sidenstyckena – eller remsorna, som det snarast bör vara fråga om – måste ha varit fästa på ett annat textilt underlag. Båda spännbucklorna har öglor av siden (redskapsband?), *577:2*, liksom det likarmade spännet.

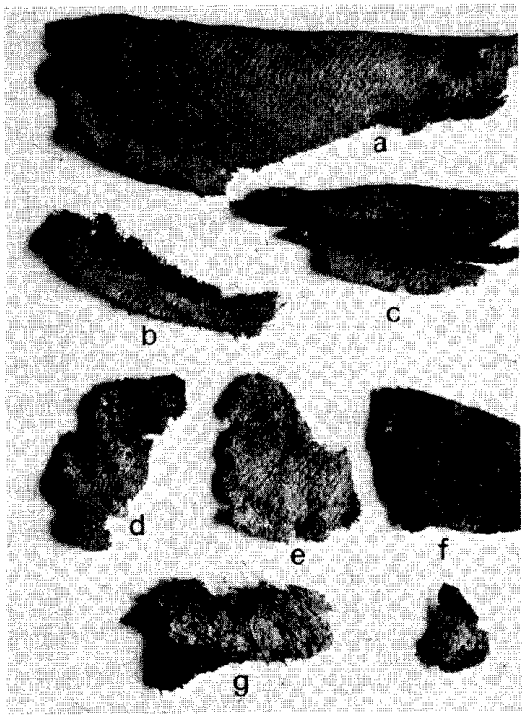

Fig. 45. Bj 577. Stycken av sidenkypert med fållkanter. Från ena spännbucklan. –Stücke von Seidenköper mit durchgenähten Kanten aus einer der Schalenspangen.

594. Flera S 4-fragment, bland vilka ett med fållkant har tydliga avtyck från ena spännbucklans skal, *594:1*. Ett kantsömmat sidenbandsstycke finns även bevarat. Enligt Stolpe låg den ena spännbucklan med skalet ned i graven, varför det är ovisst, om sidenresterna från början legat över eller under spännbucklorna.

597. Ett litet stycke siden kommer från botten av graven, där det anträffades ovanpå vad som bör vara resterna av en dyna, jfr ovan. Sidenet torde väl snarast höra till en väska, börs eller liknande men knappast till dräkten, i det läge det här är fråga om.

619. Smala band av sidenkypert runt posamentknutar av flätad silvertråd, P 22, *619:1*, samt tunna bronsringsfragment kommer från denna grav. Uppgift saknas om det ursprungliga läget. Troligen från huvudbonaden.

630. Relativt högt upp mellan spännbucklorna syns på gravplanen vad Stolpe uppger vara ett stycke flätad silvertråd, numera förkommen. Eftersom kjolens framsida inte nått så högt upp på bröstet, och särken knappast varit dekorerad med ornament av

detta slag, är det troligast, att silvertrådsflätan, om den överhuvud taget hört till något av livplaggen, suttit på ett plagg, som burits över särk och kjol.

642. Kring nålen på ett treflikigt spänne sitter två linneöglor dragna i motsatta riktningar. Över nålfästesidan ligger ett slätt stycke sidenkypert med vikkant, som linneöglan på denna sida ser ut att kunna vara fäst vid, *642:1*.

I graven har alltså funnits ett sidenprytt plagg med linneöglor(?), som hölls samman av det treflikiga spännet.

644. Denna rika dubbelbegravning innehöll en mängd dräktprydnader och dyrbara ornament, såsom brickvävda guldband och arbeten i guld- och silvertråd. Tyvärr är det mycket svårt att bestämt avgöra, vad som har hört till den ena och andra begravningen. Möjligen kommer det guldband, som anträffades mellan kvinnans lårben, från kvinnodräkten.

660. På flera ställen i graven fanns siden och brickband. 1) *Brickband,* strax ovanför kraniet. Nu försvunnet. 2) *Brickband* av silver, typ B 13—14 (*Birka III*, s. 164), infällda i sidenkypert, S 4. Ingen lägesangivelse. Dessa fragment av sidenkypert, brickband och sammansydda siden-brickbandsstycken förvaras i en sluten ask tillsammans med rester av annat material, som torde ha tagits upp samtidigt vid utgrävningen. Bland dem finns en klump (lera?), *660:5 b*, med starkt silveroxidfärgad yta, som har tydliga avtryck av det silverhänge, som finns avbildat i *Birka I*, Taf. 97:1, *660:5 a*, mot vilket den uppenbarligen legat pressad i graven (samtliga textilrester från asken har f.ö. samma missfärgning av silveroxid). På planen ligger silverhänget nästan mitt emellan de ovala spännbucklorna. Siden-brickbandsresterna i asken torde alltså komma från området mellan de ovala spännbucklorna. 3) *Siden* (enbart) hittades i samband med båda spännbucklorna. Geijer beskriver textilierna från det ena spännet (som de alltså lossats ifrån; de förvaras nu separat i en sluten ask) så, att det närmast skalet låg en bred sidenremsa, S 4, med två påsydda smala sidenband, som löpte runt nålen ("ein breiter Seidenstreifen, S 4, mit zwei festgenähten, schmalen Seidenriemen, die um die Nadel lagen", s. 164). Av detta arrangemang återstår numera fållen av ett — eventuellt tillfälligt — dubbelvikt sidenstycke, vid vilket *en* ögla sitter fäst, *660:1 a—c*. Löst i samma ask ligger vad som möjligen kan vara fortsättningen på samma fållkant.

Det är svårt att få Geijers ovan återgivna beskrivning att på alla punkter stämma med materialet i det skick det nu befinner sig. I båda spännbucklorna är det mesta bevarat av nålarna. Ena nålen är kraftigt korroderad men hel, och eftersom den inte går att lossa från nålhållaren, kan sidenöglorna inte komma från detta spänne. I det andra saknas en knapp centimeter av nålens mittdel, *660:4*, men det är trots detta svårt att förstå, hur den i läge bevarade öglan kan ha nått ända upp till mitten av spännet från sin plats en cm innanför brättekanten. Öglan har inte heller spår efter den rostiga järnnålen. Innerst på nålarna, närmast nålfästen och nålhållare, sitter fortfarande kjolens linneöglor fixerade i läge genom korrosionen. Sidenöglorna borde, om Geijers beskrivning stämmer, ha varit trädda utanpå dessa i spännbucklan, alltså närmare nålens mitt. I så fall har också sidenstycket (plagget) burits *under* kjolen. Det mest sannolika är emellertid, att den nu dubbelvikta fållkanten av sidenkypert med en ögla (eller två, tydligen ganska tätt sittande och små sidenöglor?) *inte* varit arrangerad med hjälp av spännbucklan, vars nål knappast kan ha stuckit igenom öglorna. 4) Från den andra spännbucklan kommer ett ansenligt stycke *sidenkypert,* S 4, samt *tuskaftat siden,* S 2, i flera lager, *fig. 46* och *660:2*. Om dessa skriver Geijer (s. 164): "An der anderen Spange war ein ungef. dezimeterlanges Stück Köperseide, S 4, erhalten, an dem einen Ende an einander gestückelt und sorgfältig mit einem 5 mm breiten geraden Streifen eingefasst, wahrscheinlich in einer anderen Farbe. Hiemit zusammengepresst vielfältige Schichten dünnen Seidenstoffes, S 2." — Av formen på fragmenten kan man genast sluta, att de legat under spännbucklan, kring vars brätten de vikt sig. Det större kypertfragmentet, *660:2 a*, är hopfogat av två delar, det ena med en ca 5 mm bred fållkant upptill. Vid dess yta häftar fortfarande obetydliga textilrester, överst av yllekypert, W 20 (från ryggsidan?), och därunder av tuskaftat siden, S 2. Den bevarade textillagerföljden från detta spänne kommer alltså att korrespondera rätt väl med den från spänne 1, *660:6*. Fragmentet sneddas av en snoddliknande del, som fortsätter ut över den övre fållkanten. Den andra delen, *660:2 b*, utgörs av ett ca15 mm brett band, hopsytt av två sidenkypertremsor, som lagts mot varandra med rätsidorna utåt och långsidornas kanter vikta inåt. Både remsans bredd och sömnadsteknik påmin-

Fig. 46. Bj 6
— Seide von

ner på så s
infattning a
Enbart p
och uppgift
plaggen i d
stycket me
bucklan, 6
hjälp av sp
rekonstrukt
bucklan. Ef
uppfatta si
som delar a
ett förkläde
bl.a. det fö
fogat på ett
fragment so
plagget und
flera olika
vara konstr
a. enkel sv
delar samt
från samma
brickband s
vertrådsarbe

Fig. 46. Bj 660. Siden från den ena spännbucklans undersida. — Seide von der Unterseite der einen Schalenspange.

ner på så sätt om de sidenremsor, som användes för infattning av brickband.

Enbart på grundval av de bevarade fragmenten och uppgifterna om dessa kan inte sidenplagget eller plaggen i denna grav rekonstrueras. Eftersom sidenstycket med en eller två öglor under ena spännbucklan, *660:1*, inte kan ha varit arrangerat med hjälp av spännbucklans nål, kan man inte vid en rekonstruktion bygga på styckets *läge* under spännbucklan. Efter läget att döma, skulle man snarast uppfatta sidenstyckena från båda spännbucklorna som delar av framstycket till en kjol eller kanske till ett förkläde. Mot en sådan tolkning talar troligen bl.a. det förhållandet, att det ena stycket var hopfogat på ett sätt som inte förekommer på något av de fragment som bevisligen härrör från kjolen. Sidenplagget under spännbucklorna var sammansytt av flera olika delar, och fogningen ger intryck av att vara konstruktivt betingad. Plagget kan inte ha varit a. enkel sveptyp utan tillskuret och sytt av många delar samt skott med tuskaftad sidenväv. Möjligen från samma plagg (?) kommer de sideninfattade brickband som anträffades mitt på bröstet (och silvertrådsarbeten? — jfr Geijer s. 164: "Lose Reste" etc... "Silberband gleich B 13—14, und Spiralsilberdraht").

707. Brickband, på planen över kraniet. Nu försvunnet.

711 A eller B. Brickband av silver, B 2. Ingen lägesangivelse. Tillsammans med brickbandsresterna yllekypert, W 15, med numera halvt upplösta stygn genom kanten på brickbandet.

731 B. Brickband över kraniet, eventuellt identiskt med något av fragmenten B 22 (*Birka III*, s. 88), med inslag av omväxlande guld- och silvertråd.

I gravkammaren var en man och en kvinna begravda. Ett stort och ett litet runt spänne i kvinnans dräkt tycks ligga i relativt orubbade lägen, medan de båda spännbucklorna glidit ut åt sidorna. Innehållet från en av spännbucklorna finns bevarat,[1] *731 B:5*. Det är tydligt format efter spännbucklans insida. I den del, som legat utanför brättekanten, kan urskiljas en barkartad massa, troligen trä från gravens botten, och tillsammans med detta grov ylleväv och rester av en brun fårfäll.

Det mesta av innehållet utgörs av förmultningsrester från kroppen. Över dessa ligger ett 2 cm brett band av sidenkypert, S 4. Geijer ger följande beskrivning: "In dem erhaltenen, jetzt verhärteten Inhalt einer ovalen Spange ist ein 2 cm breiter Seidenstreifen, S 4, zu sehen (vielleicht auf einem jetzt verschwundenen Stoff festgenäht)" *Birka III*, s. 165.). Sidenbandet har alltså suttit på ett plagg, som burits utanpå särken men under spännbucklor och kjol. Möjligen har det haft något att göra med ett stort, runt spänne, på vars baksida det fanns öglor av siden kring både nålfäste och nålhållare, *731 B:1*. Tillsammans med rester från spännbucklornas brätten finns ytterligare sidenfragment, *731 B:3-4*. Ett kantstycke, *731 B:3*, som av spåren att döma legat vikt uppmot spännbucklans skal, har en kort, smal ögla (S 4) fastsydd vid fållen. Även flera bandrester kommer från graven.

735. I denna kammargrav var en man och en kvinna begravda tätt intill varandra, kvinnan troligen med ett barn i famnen (*Gräslund* 1973, s. 171 ff.). Av de vuxnas skelett återstår endast tänder, jfr planen, *fig. 47*. I graven fanns en mängd silver- och guldvävda brickband, silvertrådsbroderier och sidenkypert i de största sammanhängande stycken, som över huvud

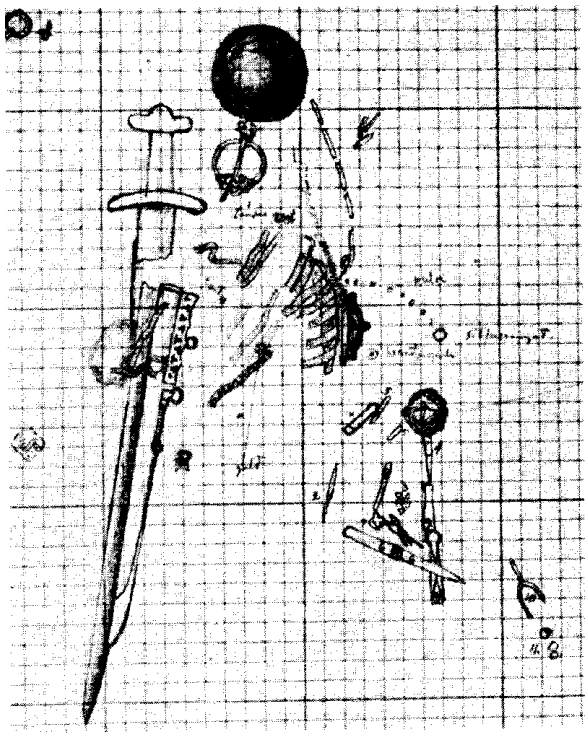

Fig. 47. Bj 735. Ur Grafplaner II.

taget anträffats i någon av birkagravarna. Exakt vilka av dessa textilarbeten, som tillhört mannens respektive kvinnans dräkt, framgår varken av anteckningarna eller, på något entydigt sätt, av planen, men följande uppdelning gjordes av Geijer (även accepterad av Arbman, *Birka I,* s. 256 ff.): "Dem Manne gehörten die mit Seide (S 4, grobe Qualität) zusammengenähten Silberbänder, die wahrscheinlich ein oder vielleicht zwei Kleidungsstücke mit sehr kompliziertem Schnitt bildeten" etc. "Das Goldband, B 23 d, lag vielleicht auf dem Kopf der Frau" (*Birka III,* s. 165 f.). Att siden-brickbandsplagget/plaggen skulle höra till mannens dräkt, motiverar Geijer på följande sätt: "Das Bänderkleid hat offenbar die Brust des Mannes bedeckt, *die Rippe lag genau unter dem Stück Nr. 3;* 2 Bänder *über dem Schwert*" . . . "Weiter unten *ungefähr an der Taille* lag die gestickte Borte, St 8, wovon 2 gleiche Stücke zu 15 cm Länge vorhanden waren. *Auf der anderen Seite des Schwertes* lag der Silverhirsch (St 17) ganz allein." (Kursiverat här.) — Dessa *läges*beskrivningar är de enda motiveringar, som över huvud taget finns redovisade, till att knyta siden-brickbandsplagget till mansdräkten. En blick på planen säger genast, att det inte kan vara tillräckligt. Säkerligen stämmer det, att det på planen synliga stora stycket legat över bröstkorgen på en av de döda, men det revben, som omtalas, kan lika gärna komma från kvinnan. Inte heller det förhållandet, att två band låg över svärdet i graven eller att stycket med den broderade silverhjorten befann sig bortom svärdet, kan på något sätt anses tyda på att plagget hört till mannen. Vad planen visar, är bara, att man och kvinna begravts tätt tillsammans, och att kvinnan inte kan ha lagts på rygg vid sidan av mannen i graven. Båda spännbucklorna står nämligen på kant på ett sätt, som snarare antyder, att kvinnan skulle ha begravts sittande eller halvliggande, möjligen i knät på mannen. Den ena spännbucklan har så småningom lossnat och hamnat i närheten av kvinnans redskap, som troligen befann sig strax under midjehöjd. Planen visar också, att en av spännbucklorna låg med undersidan vänd in mot det största av de bevarade sidenbrickbandsstyckena (*Birka III,* Taf. 15). Om det skall tolkas så, att stycket hört till ett plagg, som *kvinnan* burit under kjolen, eller att spännbucklan vält runt i graven och lagt sig mot *mannens* bröstkorg, där tygstycket alternativt kan ha hört hemma, framgår givetvis inte av planen. Problemet är ingalunda lättlöst, då ett studium av bandens *lägen* i graven inte tycks kunna ge något utslagsgivande besked. Det återstår då att söka en ledtråd bland de bevarade textilierna själva. Fragmenten skall därför granskas, ett i sänder.

Geijer har i sitt gravregister (*Birka III,* s. 165 f.) numrerat de olika stycken och textilavsnitt, som hör till dubbelgraven. Samma numrering skall användas här. — Stycke 1 (*735:2*; *Birka III,* s. 87 och Taf. 21:2) består av ett brickband, B 18, mellan två sidenkypertstycken. Den nedre kanten har en enkel vikning mot avigan, och på vikningen finns lämningar av ett ylletyg, vid vilket stycket kan ha varit fastsytt (jfr *Birka III,* s. 165: "Reste von dunklem Wollgarn, von einer Franse oder Futter herrührend"). Att döma av vävens riktning i sidenkypertdelarna bör stycket ha suttit med vikkanten uppåt eller nedåt i dräkten (jfr styckena nr 2 och 3 nedan). Vikkanten med yllerester samt styckets disposition talar kanske snarast för att det skulle ha suttit som *735:2* visar, med den vikta kanten nedåt. Geijer har (*Birka III,* Abb. 48) givit ett förslag till rekonstruktion av styckets placering i dräkten, som innebär att det passas in just på ett sådant sätt och med vikkanten ungefär i midjehöjd, *735:3.* Här är brickbandet B 18 hopfogat med ett annat, vertikalt gående band, som hör till ett annat stycke, nr 2. Detta stycke (*735:4 a–b; Birka*

III, Taf. 14, mitten) består av tre sidenkypertdelar, A–C, och sju brickband, 1–7. Sidenkypertdelarnas fogning framgår av *735:4 a*, som återger avigsidan: de två större delarna A och B ramar in det vertikalt placerade brickbandet nr 3. Över hela det hopfogade stycket AB ligger på rätsidan fyra brickbandstränsar, 4–7 (B 12 och 13; *Birka III*, s. 86), varav tre med ursprunglig avslutning i båda ändar. Åt ena hållet är bandändarna nedvikta och fastsydda mot sidentygets rätsida, åt det andra hållet möter bandändarna i rät vinkel ett annat, vertikalt placerat band, nr 1, vid vilket de vikts ned och fästs med en söm. Den tredje sidenkypertdelen på detta stycke, del C (*735:4 b*), fungerar som en kil mellan det snedfogade brickbandet överst, nr 2, och övriga delar. Kilen måste ha upphört vid det vertikala band 3, eftersom stycke A på andra sidan om detta band fortsätter upp över det horisontala band 4. Det är ovisst, om band 2 fortsatt över band 3 på detta ställe. Det är emellertid tydligt, att brickbanden 2 och 3 har haft *konstruktiva funktioner* i samband med hela styckets kilning och fogning (ev. gäller detsamma även band 1). De fyra horisontellt påsydda tränsbanden har främst *dekorativ funktion*. Som Geijer påpekat (*Birka III*, s. 144), förstärktes den dekorativa effekten genom den teknik, med vilken banden applicerats på stycket: vartannat infattat med langettsöm, vartannat diskret fäst med osynlig söm.

I stycke 3 (*Birka III*, Taf. 15) känner man igen det stora sammanhängande siden-brickbandsfragmentet under spännbucklan på Stolpes plan. (Jfr *Birka III*, s. 165: "Die Rippe lag genau unter dem Stück Nr. 3.) Detta stycke har flera av de dekorativa tvärtränsarna bevarade än föregående men ingen likartad konstruktiv fogningsdetalj. Hela stycke 3 motsvarar ur funktionell synpunkt delen A på stycke 2 (*735:4b*). De ursprungliga bandavslutningar, som finns kvar, är liksom där invikta åt ena hållet och nedsydda mot rätsidan. Det är tydligt, att stycke 2 och 3 inte suttit på samma bröstkorgshalva utan att de är parstycken. På nr 3 bör tvärtränsarna liksom hos parstycket 2 ha varit avslutade invid ett vertikalt placerat brickband (jfr *735:4 a*, band 1) på den sida, där brickbanden saknar avslutning. Själva sidentyget bör ha varit hopfogat i sidled med ett annat stycke, som korresponderar mot del B hos parstycket 2, jfr *735:5*. De nedfållade tränsarna på stycke 3 (*Birka III*, Taf. 15 till höger) slutar inte på en rak linje över varandra, vilket tydligt framgår, om man med ögat följer de vertikala trådarna i väven. De mellersta tränsarna slutar längre ut på kyperttyget. Brickbanden har härmed anpassats efter bröstkorgens välvning (jfr punkt-strecklinjerna på *735:5*). Denna detalj, som går ut på att avpassa plagget efter kroppens former, bör ses i samband med kilskarvningen av stycke nr 2, genom vilken vidden i tyget ökades mot kroppens mitt. När man alltså adderar detaljerna hos de här beskrivna styckena 1, 2 och 3, vilka obestridligen hör till samma plagg, får man den bild, som demonstreras på *735:5–6*. Stycke nr 3 bör ha legat på höger sida av bröstet med de invikta och nedsydda bandändarna mot kroppsmitten, medan stycke nr 2 låg på vänster sida med kilskarven avsmalnande ut mot sidan. De inbördes avstånden mellan styckena är givetvis ganska ungefärliga. Tillsammans måste de emellertid ha täckt bröstet med ca 30 cm på bredden (stycke 2: 15 cm + stycke 3: 16,5 cm). Den sammanlagda höjden är svårare att beräkna; enligt den här föreslagna rekonstruktionen kan den ha varit ca 32 cm. Hur axelparti och halsöppning varit utformade är oklart.

På planen finns ytterligare en – troligen sammanhängande – serie brickband, nämligen de som befinner sig mellan de nu diskuterade numren 1–3 och svärdet. Underst i raden kan urskiljas den silvertrådsbroderade bården St 8 (av denna finns två 15 cm långa remsor bevarade; *Birka III*, s. 111 och Taf. 36:5). Ovanför den ligger sex brickband med samma sneddande riktning som bården. Över svärd och kniv finns ytterligare två band, som möts i vinkel. Denna serie av band bör vara identisk med Geijers nr 4: "Die breiteren und reicher gemusterten Bänder B 17 u. B 20" (*Birka III*, s. 87, Taf. 14 överst och nederst, Taf. 23:1 samt Taf 18:1–3). Dessa bredare och rikare mönstrade brickband har rester av sideninfattning, som visar att de varit monterade som tränsar liksom brickbanden på de ovan beskrivna styckena 2 och 3. Sidenkyperten kring de bredare banden av typ B 17 och B 20 är dels av grövre, dels av finare kvalité. Ett band, B 20, är infattat i siden av båda slagen. Det visar, att både grövre och finare siden här använts i ett och samma plagg. Mönsterbården St 8 är broderad på den finare sidenkvalitén. Bården bör alltså ha hört till samma plagg som tränsarna av B 17- och B 20-typ, vilket tycks kunna stämma med planen, där, som ovan påpekades, St 8 ligger i direkt följd med en serie brickband av denna typ. Trappstegsmeandern som dekorationsmotiv förekommer, förutom på bården St 8, även på ett annat sidenkypertstycke, *Birka III*,

Taf. 21:2. Troligen hör silverbroderierna till samma plagg.

Brickbanden av typ B 17 och B 20 från denna grav, bredare och i genomsnitt längre än de band som förekommer i styckena 1–3, torde alltså snarast höra till samma plagg som silvertrådsbroderierna (eventuellt även hjorten? – *Birka III*, Taf. 36:4). Flera av banden, åtminstone fem (jfr planen!) har varit dekorativa tränsar på ett underlag av sidenkypert, och det hela avslutades nedåt vid midjan(?) med den minst 30 cm långa silverbården St 8. Det är alldeles uppenbart, att denna serie av band och bårder inte kan ha haft sin plats på det *735:5* rekonstruerade bröstpartiet. Om de sideninfattade brickbanden av typ B 12–13 och B 17–20 över huvud taget hört till samma plagg, måste den rikast dekorerade delen, Geijers nr 4 samt silverbårderna, ha prytt ryggsidan. Det är då långt mera sannolikt, att de båda brickbandsserierna hört till olika plagg. Det ena av dessa, *735:1–6*, är enhetligt komponerat med smala band av typ 12, 13 och 18. Plagget har mindre dimensioner än det andra. Detta senare har breda, rikt dekorerade band (B 17 och B 20) samt silverbroderier i en mera påkostad men sannolikt också enhetlig komposition. Att båda dessa plagg skulle ha tillhört mansdräkten, verkar långsökt, särskilt som de tycks ha varit olika stora. Den rimligaste tolkningen förefaller istället att vara, att man och kvinna i graven varit iförda var sitt tränsprydda livplagg, kvinnan det mindre, av vilket en del anträffades tätt under ena spännbucklan, mannen det större och rikare dekorerade.

Utom de här beskrivna och avbildade styckena finns en rad smärre fragment från samma grav. Åtskilliga av dessa har yllegarnsrester på samma sätt som stycket nr 1, vilket visar att sidendelarna varit hopsydda med ylle av något slag; även pälshår förekommer (jfr *Birka III*, s. 165: "kleinere Band- und Seidenreste, auf den letzteren manchmal Nähte aus Wollgarn und Reste von Haaren, Pelzbesatz?").

739. Från graven kommer ett kantstycke av siden, uppenbarligen det som Geijer nämner i sin katalog (*Birka III*, s. 166): "und bei der Silberspange Seidenstreifen, S 4". Stycket är försett med en ca 4 mm bred fållvikning. Vid denna sitter en liten sidenögla fastsydd, *739:1*, rekonstruerat *739:2*. Hela sidenfragmentet kan passas in under det silverbleckspänne, som fanns i graven, *739:3*. Det ser ut som om det skulle kunna komma från ett plagg av siden, till vilket också silverbleckspännet hörde. Över vänster axel på planen finns två posamentknutar av silvertråd, P 22.

750 B. Brickband över kraniet. Försvunnet? Av Stolpes plan framgår, att bandet hade ornament av silvertråd, P 16. Brickband av guld, B 23 a (*Birka III*, s. 88 f., Taf. 21:1), som syns till vänster om kniven och nedanför det stora runda spännet på planen. Flera andra brickbandsfragment kommer från denna kammargrav med en man och en kvinna, och det är knappast längre möjligt att åstadkomma korrekta identifikationer mellan bevarade fragment och de på planen markerade banden. Ifråga om banden B 23 a bör observeras, att de, om de verkligen hört till kvinnans dräkt, sitter långt ner på kroppen, ungefär i höftregionen, men det är mera sannolikt, att de hört till något plagg på det barn, som, efter vad A.-S. Gräslund visat (1973, s. 168) torde ha begravts tillsammans med mannen och kvinnan och då fått sin plats i knät på kvinnan (vid bjällran). Från ovansidan av ena spännbucklan kommer ett mycket litet fragment av sidenkypert. Kvinnan har alltså möjligen haft ett plagg med prydnadsdelar i detta material.

757. På gravplanen finns två silvertrådsornament inritade, ett i armbågshöjd och ett vid höften. Inga omständigheter har bevarats, som kan ge närmare besked om var på dräkten de ursprungligen suttit, om de överhuvud taget hört till något plagg. De förvaras numera tillsammans med kypertfragment av W 14-typ (*Birka III*, s. 166), på vilket de kan tänkas ha varit applicerade.

791. I graven hittades inslagstrådar av guld från ett brickband, B 23 e (*Birka III*, s. 89), som enligt Stolpes anteckning på planen legat ovanpå ett litet runt silverspänne. Det lilla runda spännet befann sig ungefär vid halsgropen. Brickbandet har alltså legat över det plagg, till vilket det runda spännet hörde, dvs. särken. Från graven kommer också fin diamantkypert och sidenkypert i remsor (hopsydda?) med långsidornas kanter invikta mot avigan som på infattningsremsor till brickband, *791:2*. Det betyder, att brickbandet på planen kan ha varit infattat i siden. Från samma plagg (?) kommer möjligen även några lösa sidenkypertstycken, som har tydliga avtryck från ena spännbucklans ovansida, *791:3*. Till smyckeuppsättningen hörde även ett stort runt spänne, på vars baksida två öglor av linne bevarats kring nålfäste och nålhållare *791:1*. Det är oklart, om detta spänne haft något att göra med det siden- (och brickbands?-)prydda plagget.

800. Obetydliga sidenrester utanpå yllekypert, som täcker delar av ena spännbucklans skal, *800:1*, jfr

ovan. Troligen lämningar av sidendekorationer på yllekypertplaggets framsida.

823 B. Brickband av silver, B 15 (*Birka III*, s. 87, Taf. 20:2), möjligen med spår av infattning. Bandet är inritat över kraniet på Stolpes plan. Bevarade silverbandsrester häftar fortfarande vid ett stycke av skallbenet.

Från graven kommer även sidenkypertrester (S 4). Om dessa lämnar Geijer följande uppgifter (s. 167): "Gemusterte Seide, S 4, ein Stück zu 4 x 4 cm und in Riemen in den kleinen Silberspangen." — Med "de små silverspännena" menas antagligen de hängen (*Birka I*, Taf. 97:26), som låg mitt emellan spännbucklorna i graven. Några andra spännen än de ovala spännbucklorna fanns inte. Ett stycke har tydligt avtryck av ett hänge, *823 B:3*, vilket det alltså legat intill i graven. Detta läge visar, att de kommer från ett plagg, som täckt åtminstone delar av bröstet. Det arrangerades tydligen inte med hjälp av något spänne.

824 A. Följande brickband kommer från graven: 1) två med inslag av silver, B 2 a och b (*Birka III*, s. 85, Taf. 19:1 a och b). De är båda infällda i sidenkypert, S 4. Banden finns inritade vid spännbucklorna på planen *fig. 48*. 2) Brickband med omväxlande inslag av guld och silver, B 22 (*Birka III*, s. 88, Taf. 23:2). Infällda i siden. Ingen lägesangivelse. Geijers beskrivning av siden-brickbandsstyckena skall återges (s. 167):

"2 ungef. 20 cm lange Silberbänder, B 2 a [och b; tillägg här], die den Rand eines vermutlich rechteckigen Seidenstückes (S 4) geschmückt haben, das ganz oder teilweise mit einem anderen, jetzt vermoderten Stoff gefüttert war. An dem einen Ende war das Band sowohl wie der Stoff mit einem Seidenstreifen eingefasst, der in einen Riemen fortgelaufen zu sein scheint (den man z.B. um den Hals knüpfen konnte, Abb. 47). In der anderen Richtung sind die Bänder nicht ursprünglich abgeschlossen. Sowohl die jetzige Form als auch der Plan geben an, dass das Kleidungsstück, auf dem die Bänder angebracht waren, über den Schultern oder dem Rücken lag und mittels der beiden Spangen nach unten gezogen wurde. Ausser diesen auf dem Plan erkennbaren Stücken: ein 9 cm langes, ähnliches Stück, jedoch besser erhalten (B 2 b) [detta måste vara ett misstag, B 2 b är det ena av de två just beskrivna, på planen synliga banden], und die Fragmente B 22 mit abwechselndem Gold- und Silberschuss, die mit Seide eingefasste Paarstücke ausgemacht haben".

I graven fanns alltså dels parstyckena B 22 med omväxlande inslag av guld- och silvertråd och dels de på planen inritade parstyckena B 2 a och b med enbart silvertråd i inslaget.

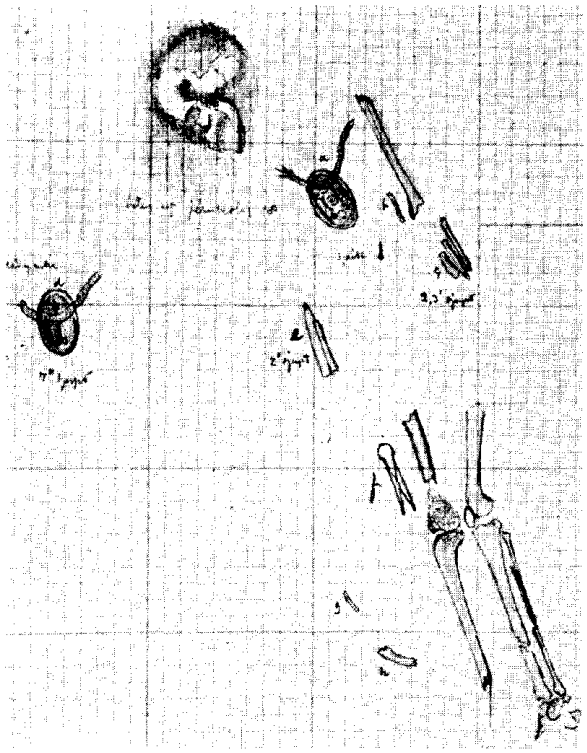

Fig. 48. Bj 824 A. Ur Grafplaner II.

B 2 a (*Birka III*, s. 85, Taf. 19:1 och Abb. 19 f.) har ena änden infällad under ett kantband av siden, som ligger i rät vinkel mot brickbandet, *824 A:1*. Andra änden saknar ursprunglig avslutning. Bandet är ca 18 cm långt och hopfogat av två delar. Vid fogen är bandändarna nedvikta mot avigan med någon cm, vikkanterna lagda intill varandra och sammansydda. Ett större stycke av bandets sidenfattning finns bevarad. Den består av två, aviga mot aviga lagda remsor med invikta kanter. Mellan långsidornas vikkanter har brickbandet infogats och fästs. Små rester av sidenkypert längs bandets båda sidor visar, att det varit *infattat från båda håll*. Det ovan nämnda kantbandet av siden i rät vinkel mot brickbandet har alltså fållat in inte bara detta och den bäst bevarade infattningsremsan, utan även en likadan remsa längs brickbandets andra sida. Geijer, som bortsett från spåren av en tvåsidig infattning, uppfattade det hela så, att kantbandet skulle ha övergått i ett självständigt band (som t.ex. kunde knytas kring halsen, jfr rekonstruktionsteckningen Abb. 47). Den del av sidenbandet, som ser ut att fortsätta i ett band, är i själva verket resterna av kantbandet för den andra infattningsremsan.

Parstycket till detta, B 2 b, föreligger i tre separata fragment, *824 A:2*. Det första är i ena änden infällat med ett kantband på samma sätt som B 2 a. Andra änden är söndertrasad. Nästa del saknar ursprunglig avslutning i ena änden men har en fogvikning i den andra. Det tredje och sista fragmentet är söndertrasat i ena änden och har vad som möjligen kan vara en fogvikning i den andra. Alla tre har rester av sideninfattning längs kanterna. — När det gäller att finna ut de exakta fyndlägena för parstyckena B 2 a och b, är man hänvisad till gravplanen (*fig. 48*). Tyvärr är planen över denna mycket viktiga grav ett typexempel på vad som inledningsvis sagts om det textila materialets styvmoderliga behandling i arkeologiska sammanhang. Den mycket eleganta planen visar gravinnehållet i detalj (t.o.m. ornamentiken på ena spännbucklan är antydd) med undantag för alla rent textila delar! De silvervävda brickbanden är vid ritandet sedda utan infattning och kantning av sidenkypert. Möjligen borde detta ses som en varning för att fatta planens upplysningar alltför bokstavligt också i andra avseenden. På planen är det sammanhängande bandet över kvinnans vänstra axel söndertrasat i båda ändarna. Det bör då inte vara identiskt med B 2 a, eftersom detta fortfarande bildar ett sammanhängande band med ena änden bandkantad och inte upptrasad. Är det istället B 2 b, måste den bandkantade änden, för att det hela skall stämma med planen, ha varit infogad någonstans mitt på brickbandet. Det verkar föga sannolikt och det korresponderar dåligt med konstruktionen av föregående band. Planen stämmer uppenbarligen inte på denna punkt, som jämförelsen med de existerande fragmenten visar. Istället bör brickbandens söndertrasade ändar ha tillkommit genom nötning mot någon av spännbucklorna. De söndertrasade bandändarna skulle enligt det förslaget egentligen ha legat som teckningen, *824 A:6*, visar.

Geijer menade (jfr citat ovan samt hennes Abb. 47), att brickbanden B 2 a och b kantat ett plagg, som legat över axlar eller rygg och som hållits på plats av spännbucklorna, vars nålar på ålderdomligt peplosvis skulle ha stuckit direkt igenom tyget. I spännbucklorna, som är de enda spännen kvinnan hade (!), finns textillämningar av flera slag: linne i öglor från en hängselkjol av vanligt slag, diamantkypert, ett sidenband rakt ned från nålfästet i ena spännbucklan, antagligen ett upphängningsband för sax eller kniv, *fig. 43* och *824 A:3—4*. Det finns alltså inga spår av ett sådant arrangemang, som Geijer föreslår, inga spår av att nålarna — mot alla regler — stuckits igenom siden-brickbandsstycket för att på så sätt fästa det över axlarna. Höger spännbuckla med det ena brickbandet mot brättets undersida hade vält runt i graven och ligger inte längre i ursprungligt läge, jfr planen. Det gör däremot den vänstra. På denna sida har brickbandet ritats liggande *ovanpå*(?) spännbucklan (spännets ornamentik syns dock genom bandet).

Brickbanden B 2 a—b har varit infogade mellan sidenkypertstycken, som täckt delar av bröstet både ovanför och nedanför själva banden. Det är däremot ovisst, om de sidenbandskantade ändarna varit vända in mot kroppens mittlinje som kanter till ett sprund eller annan öppning i plagget, eller om de varit vända utåt sidorna. Likaså är det obekant, var de andra parstyckena, Geijers B 22, legat i graven. Dessa två, runt om avslutade parstycken, har emellertid form och storlek som skulle passa utmärkt för ett par manschetter, vilket det också snarast torde röra sig om i detta fall.

825. Ett brickband, B 26 (*Birka III*, s. 90, Taf. 25:1—2) låg vid kraniet på planen. Från graven kommer även ett brickbandsstycke som är fastsytt på sidenkypert (avbildat i *Hägg* 1971, fig. 10). Geijer nämner (s. 167) "Ein Klumpen von zusammengepressten Entenfedern", som innehöll rester av sidenkypert. Klumpen hade avtryck från skalet till en av spännbucklorna. Dessa låg båda upp och ned i graven, varför det är ganska sannolikt, att fragmentet från början legat under spännbucklan. Siden och brickband härrör alltså från ett livplagg, buret över särken men troligen under kjolen.

834. Brickband av silver, typ B 3, infällda i sidenkypert, *834:3*. Ej markerade på planen. Av Geijers katalogbeskrivning (s. 167) framgår, att de låg över ena spännbucklan eller rättare sagt mot dess skal. Uppgiften bekräftas av att sidenfragment, S 4, fortfarande häftar vid skalet på ena spännbucklan. En del av fragmenten har bevarad fållkant. Snett mot fållkanten på ett av styckena ligger ytterligare en söm med halvt upplösta stygn. Intagningen för denna söm är kilformad. En klump av hårt sammanpressade textilier m.m. förvaras i samma slutna ask som siden-brickbandsstycket, *834:4*, med vilket den från början bör ha suttit ihop — spår av brickbandet avtecknar sig tydligt i ytan. Därunder skymtar grov ylleväv, W 1. ·

Som planen visar, låg båda spännbucklorna upp och ned i graven, vilket sannolikt innebär, att sidenfragmentet med brickbandet kommer från framstycket till ett plagg, som burits över särken men under kjolen. (S 4 m.m. har alltså pressats mot skalet på spännbucklan i dess sekundära läge i graven.)

837 A. Ett sidenstycke med fållkant vikt mot avigan kommer från skalet till ena spännbucklan. Det bör ha varit fäst vid ett annat textilt underlag. Tillsammans med S 4 fanns även FH 4, W 22 och W 23 (*Birka III*, s. 168; jfr ovan).

838. Brickband av silver, ej närmare typbestämt. Över kraniet. Det är sannolikt identiskt med de bevarade fragmenten av ett silverband (*Birka III*, s. 168). Från samma grav kommer en posamentknut av silvertråd, P 21, som inte markerats på gravplanen.

839. Brickband, ej närmare typbestämt, ej markerat på planen. Geijer beskriver det (s. 168) som "ein mit Grünspan überzogenes Silberband". Ett ca 1,5 cm långt brickbandsfragment är allt vad som nu finns kvar. Det är kraftigt färgat av rost och bör ha legat i kontakt med något föremål av järn (och brons?) i graven. Små stycken av sidenkypert låg under brättet på spännbucklan.

840. Rester av en huvudbonad av silvervävt brickband och silvertrådsarbeten, P 12 (jfr *Birka III*, s. 168).

844. Brickband av guld, B 23 f (*Birka III*, s. 89), ovanför kraniet. På planen tvärar det över en rad kedjelänkar av järn, lagda i en regelbunden, tät zigzag-rad. På bröstet låg ytterligare ett brickband som hade inslagstråd av silver, infattat i sidenkypert(?); ej närmare typbestämt, ej markerat på planen. Geijer skriver (*Birka III*, s. 168): "In einem unter der einen Spange erhaltenen Klumpen liegen Stücke von Leinwand, feinem Wollstoff (W 10 u. W 18), silbernem Brettchenband und ein 2 cm breiter Seidenstreifen (S 4) mit eingebogenen Rändern, der wahrscheinlich auf Leinwand angenäht war". — Det är svårt att följa denna beskrivning på alla punkter inför det bevarade spännbuckelinnehållet, *844:3*. (Möjligen har delar därav avlägsnats i samband med textilanalysen.) Vad man numera kan iaktta är yllekypertfragmenten, W 10 och W 18, främst runt brättekanterna, linne från en ögla vid nålhållarsidan samt, eventuellt över ett tunt skikt av linne(?), multnade rester av siden, S 4, i ett band snett över spännbucklans bredd. Av brickband finns inga spår. Sidenremsan med uppböjda kanter påminner om en infattningsremsa till brickband. — Stycken av siden och brickband, som snarast bör ha varit sammansydda, anträffades alltså under ena spännbucklan. De kommer från ett plagg, som burits under kjolen men utanpå särken.

845. Brickband av silver, B 14 (*Birka III*, s. 87, Taf. 23:4, Abb. 19 c). Möjligen identiskt med det, som syns över kraniet på planen. Det bevarade bandet har tydliga spår av en ursprunglig sideninfattning, *845:1*. Från samma grav kommer även flera fragment av sidenkypert, varav ett format till en remsa med invikta kanter och rundad ände. I silveroxid, som täcker delar av ytan, avtecknar sig tydligt avtrycket av ett silvermynt, *845:2*, präglat för Sitric, kung i Northumberland, † 926. Silvermyntet och alltså även sidenstycket, hittades invid/under det stora runda spännet i gravens mitt. Det förefaller att vara fäst (fastsytt?) vid ett stycke mörk diamantkypert, *845:2*. Liknande remsor med invikta kanter och rundade ändar kommer från grav 824 (*Birka III*, Taf. 23:2), manschetter?

849. Från graven kommer en ca 3 cm bred remsa av sidenkypert (ev. mönstervävd?) med långsidornas kanter invikta mot avigan, *849:1*. Remsan bör ha varit fastsydd som bård på ett annat material (jfr *Birka III*, s. 169).

943. Ett brickband av silver med tydliga spår av ursprunglig sideninfattning, B 21, identifieras av Geijer med det band, som syns ungefär där kraniet bör ha legat på planen (*Birka III*, s. 88 och 170, Taf. 22:2 och Abb. 20 e).

Från bålen kommer ett annat band, som finns inritat i en båge från saxen till ett ringspänne av järn, som låg över höft och bäckenparti. Det kan vara identiskt med ett av Geijer omnämnt band (typ B 2 eller B 5) eller med de rester av inslagstråd av guld till ett brickband, som finns bevarade. På bålen låg också det band, som Geijer kallar B 11, nämligen under det stora runda spännet strax nedanför höger spännbuckla i graven. En liten bit av bandet syns på Stolpes plan, och han har bifogat upplysningen: "under kanten en bit silfverband". I en ask i magasinet förvaras ett stycke organiskt material med bl.a. ett revben, *943:1*. Över ena änden på revbenet syns fragment av ett brickband av samma typ (B 11), som har spår av sideninfattning. I samma ask förekommer även lösa stycken av siden- och diamantkypert (S 4 och W 10). Hela detta avsnitt av organiskt

material kommer från bröstkorgen, möjligen till och med från undersidan av det stora runda spännet.

Det kan inte avgöras, om siden och diamantkypert varit hopsydda, men båda textilslagen kommer uppenbarligen från dräktens framsida. Över särken men under kjolen har kvinnan alltså haft ett plagg (av diamantkypert?), som varit dekorerat med brickband infattade i sidenkypert. Om bandet vid saxen hört till samma plagg, bör det ha nått åtminstone ned till höfterna.

946. Brickband av silver, typ B 6–7, ev. identiskt med planens band kring kraniets bakhuvud. *Birka III,* s. 171: "Auf dem Schädel der auf der Seite liegt, ist ein Silberband eingezeichnet, der den Rand eines das Hinterhaupt bedeckenden Käppchens zu markieren scheint." – Ett litet frågetecken måste sättas för identifikationen av den anledningen, att siden-brickbandsfragmentet i sin ask ligger pressat direkt mot blå kypert med ärgspår, möjligen av samma fina kypertkvalité, W 22, som i ena spännbucklan. Erfarenheten från andra gravar visar, att det kan förekomma både pannband och band från andra håll i dräkten, utan att dessa senare på något sätt finns markerade på planen eller i annat dokumentationsmaterial. De bevarade siden-brickbandstyckena kan således även tänkas komma från annat ställe i graven, då närmast från trakten av spännbucklorna.

950. Brickband av silver, typ B 9, infattat i sidenkypert. På Stolpes plan finns inritat ett brickband samt, mot det vanliga, även ett infattningsstycke längs bandets ena sida, *fig. 49.* Förklarande anmärks: "fragm. af silfverband, som kantade en hufvudbonad af tyg". Geijer skriver i *Birka III* (s. 171): "An dem umgeworfenen Schädel lag ein Silberband, ungef. B 9, als Besatz zwischen Seide, S 4, wovon recht grosse, lose Stücke mit eingebogenen Rändern vorhanden waren." Ett större stycke med brickband i väl bevarad infattning, mindre brickbandstycken sammansydda med siden samt lösa infattningsremsor av siden finns bevarade. Infattningstekniken kan bäst studeras på det största stycket, *950:3* (avbildat i *Hägg* 1971, Fig. 9), där S 4-remsorna har lagts aviga mot aviga, långsidornas kanter är invikta mot avigan och brickbandet infogat mellan styckena samt fastsytt med stygn, St., *950:3.* Fragmenten ser ut att komma från ett stycke med omväxlande brickband och sidenremsor hopsydda intill varandra.

De bevarade silverbandsfragmenten typ B 9 och Stolpes plan brister emellertid i överensstämmelse på en rad väsentliga punkter. Bandet finns på planen intill hjässan, dock ej *på* denna. Enligt samstämmiga uppgifter befinner sig kraniet icke i ursprungligt läge (jfr planen *fig. 49* samt Geijer, citat ovan och Arbman, *Birka I,* s. 375: "nur der Schädel erhalten, aber nicht in urspr. Lage"). – Det större brickband-sidenfragmentet har i ytan mycket tydliga spår av ärg. Längs ena kanten är sidentyget nedpressat i en svag, ärgfärgad båge, och ett bronsfragment (Br) har fastnat i dess yta. De enda bronsföremål i graven, som kunnat avsätta ett sådan märke, är spännbucklorna. De bevarade sideninfattade brickbandsresterna bör alltså rimligen ha legat under och intill ena spännbucklan och inte vid skallen. Om siden-brickbandsfragmenten nu kan sägas vara anträffade vid skallen, så har det av dessa korrosionsspår att döma inte följt med skallen, när den lämnade sin ursprungliga plats i graven, utan snarare hela tiden legat intill ena spännbucklan på bröstkorgen, *950:2.* Skiljaktigheterna mellan plan och fragment kan tolkas på olika sätt. Möjligen rör det sig om två olika siden-brickbandstycken, så att det ena, *950:3,* som till stor del måste ha varit dolt under spännbucklan, inte kom med på planen, och att ett annat, som låg intill skallen, har förkommit. Eller också har stycket tecknats in på planen i ungefärligt läge vid axeln, sedan det tagits upp ur graven – och för detta talar möjligen det faktum, att infattningen noterats. Tecknaren har sett bandet framtaget – men troligen inte rengjort och utslätat – och uppfattat, att det var fastsytt vid något annat textilmaterial.

Hur det än förhåller sig med detta, måste man avskriva tanken, att de nu bevarade fragmenten skulle härröra från en brickbandsprydd huvudbonad. I stället torde det vara så, att bröstkorg (och axel?) från början varit täckta av ett siden-brickbandsprytt plagg. Skallen har senare av okänd anledning vält runt och hamnat med hjässan mot vänster axel och brickbanden därintill.

Utom detta stycke finns även åtskilliga sidenkypertremsor, brickbandsfragment och siden från större ytor bevarade, bland dessa senare även tuskaftat fodersiden. Att det måste röra sig om material till ett foder, visar det större stycket, *950:3,* där ytlagret utgörs av brickband och sidenkypert (S 4), medan de undre lagren består av tuskaftat siden (S 2). Bland de lösa småfragmenten finns även en liten knut av silvertråd.

963. Under skallen syns på planen ett brett band, B 1 (*Birka III,* s. 75 och 172 samt Taf. 16 och 25:5), som inte tillhör den vanliga typen med inslagstråd av guld eller silver. Bandet är av ylle med broscherat mönster. "Das Ganze lag mit Erde, Kies, einem

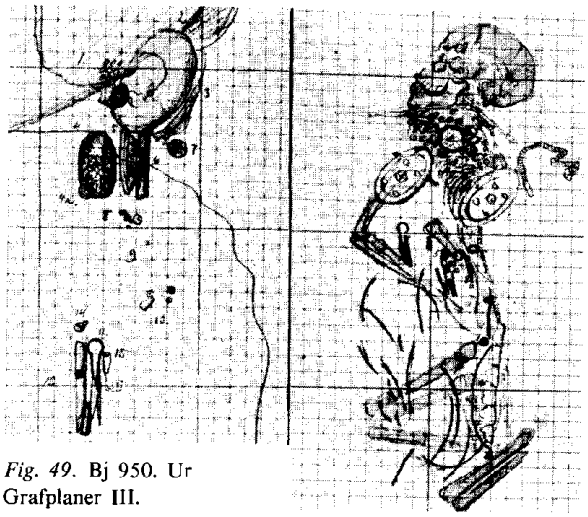

Fig. 49. Bj 950. Ur Grafplaner III.

Fig. 50. Bj 965. Ur Grafplaner III.

Stück Bernstein, einem Holzstück und unbedeutenden Überresten von Seide zusammengeballt und verfilzt." — Utom dessa delar, som uppenbarligen hör till huvudbonaden, finns lösa fragment av sidenkypert och diamantkypert bevarade. Bland sidenkypertfragmenten märks ett med kantfäll och rester av en liten ögla i tuskaftat siden, *963:1*. Sidenkypertresterna är färgade av silveroxid, som torde komma från den lilla krets av hängen, som omgav det runda spännet mitt på kvinnans bröstkorg. Om sidentyget legat i närheten av hängena, kan det komma från ett plagg, som täckt bröstkorgen.

964. Brickband av silver, typ B 11. På planen ligger ett brickbandsstycke på tvären under hakan och ett annat på tvären över bröstet, strax ovanför spännbucklorna. Både spännbucklorna och ett av silverbanden på bröstet hade enligt Stolpe spår av trä ("En bit trä, som låg ofvanpå silfverbandet bär lemning deraf", Grafplaner III). Både träbit och brickband finns bevarade. Övriga brickbandsrester från graven, två fragment på sammanlagt drygt 6 cm, har ingenting kvar av den infattning, som att döma av utseendet på bandens kanter (uppluckrade av nu förmultnade stygn) troligen från början funnits. Från samma grav kommer även fragment av sidenkypert, S 4, och diamantkypert, W 10. De förvaras i en sluten ask tillsammans med rester av revben. De kommer troligen från samma plagg som brickbanden, vilket bör ha täckt framsidan från halsgropen och axlarna och en stor del av bröstet. Åtminstone delvis har detta plagg varit synligt i dräkten och inte dolts av andra textilskikt, eftersom det pressats mot trä från det instörtade kammargravstaket. Det har, av brickbandens lägen på planen att döma, täckt bröstet i ett stycke. I vart fall tycks det inte ha haft någon öppning *mitt* fram. Det är osäkert, om diamantkyperten hört dit; den kan möjligen vara rester av det underlag, på vilket siden-brickbandsdelarna var fastsydda.

965. Den i denna kammargrav begravda kvinnan hade fått med sig en häst, vilken låg på en avsats i gravens nordostände. Till den rika utrustningen hörde det största antal brickband, som över huvud taget noterats i samband med en kvinnograv i Birka: 1) Brickband av silver, typ B 6—7, *965:1—2* (*Birka III*, s. 86, Taf. 17:1, 22:1, Abb. 19 g och 20 a). 2) Brickband av silver, typ B 15, *965:3*. 3) Brickband av silver, typ B 19 (*Birka III*, s. 87, Taf. 22:3—4, Abb. 20 d). Samtliga band kommer från bålen enligt Stolpes plan, *fig. 50*. Det är inte längre möjligt att identifiera vart och ett av de bevarade bandfragmenten med respektive band på planen. Emellertid har fragmenten i sig en del upplysningar av särskilt intresse att ge.

Vart och ett av de två ca 43 cm långa banden av typ B 6, *965:1*, är, som Geijer beskrivit (s. 172), hopsytt med ett kortare och smalare band, typ B 7, och bildar på så sätt parstycken. Banden B 7, som saknar ursprungliga avslutningar, är snett fogade till ändarna på banden B 6, och båda har spår av ursprunglig infattning i sidenkypert. Det rör sig i princip om samma anordning, som på siden-brickbandsstyckena från grav 735, *735:4*, där band 1, 2 och 3, vid sidan av sin dekorativa funktion varit väsentliga konstruktiva element. De utgör nämligen samtidigt de fogar, vid vilka vidden i tyget ökas eller minskas så att plaggets form avpassas efter figuren.

Tillsammans med det band av typ B 15 som Geijer nämner, *965:3*, (s. 172: "kleine Reste wie B 15, angestückelt an einen 2 cm breiten Seidenstreifen, S 4") finns en mängd små bitar av siden och brickband. Bland dessa tilldrar sig två kantstycken av sidenkypert särskild uppmärksamhet. Genom fällen på det ena fragmentet, *965:4*, sticker brottstycket av en bronstråd, ca 1 mm tjock och svagt rundad. I samma ask ligger andra fragment av samma (?) bronstråd, och tillsammans ser de ut att bilda en tunn ring eller ögla. Det andra kantstycket är också genomstunget av en bronstråd eller möjligen nit,

material kommer från bröstkorgen, möjligen till och med från undersidan av det stora runda spännet.

Det kan inte avgöras, om siden och diamantkypert varit hopsydda, men båda textilslagen kommer uppenbarligen från dräktens framsida. Över särken men under kjolen har kvinnan alltså haft ett plagg (av diamantkypert?), som varit dekorerat med brickband infattade i sidenkypert. Om bandet vid saxen hört till samma plagg, bör det ha nått åtminstone ned till höfterna.

946. Brickband av silver, typ B 6—7, ev. identiskt med planens band kring kraniets bakhuvud. *Birka III*, s. 171: "Auf dem Schädel der auf der Seite liegt, ist ein Silberband eingezeichnet, der den Rand eines das Hinterhaupt bedeckenden Käppchens zu markieren scheint." — Ett litet frågetecken måste sättas för identifikationen av den anledningen, att siden-brickbandsfragmentet i sin ask ligger pressat direkt mot blå kypert med ärgspår, möjligen av samma fina kypertkvalité, W 22, som i ena spännbucklan. Erfarenheten från andra gravar visar, att det kan förekomma både pannband och band från andra håll i dräkten, utan att dessa senare på något sätt finns markerade på planen eller i annat dokumentationsmaterial. De bevarade siden-brickbandstyckena kan således även tänkas komma från annat ställe i graven, då närmast från trakten av spännbucklorna.

950. Brickband av silver, typ B 9, infattat i sidenkypert. På Stolpes plan finns inritat ett brickband samt, mot det vanliga, även ett infattningsstycke längs bandets ena sida, *fig. 49*. Förklarande anmärks: "fragm. af silfverband, som kantade en hufvudbonad af tyg". Geijer skriver i *Birka III* (s. 171): "An dem umgeworfenen Schädel lag ein Silberband, ungef. B 9, als Besatz zwischen Seide, S 4, wovon recht grosse, lose Stücke mit eingebogenen Rändern vorhanden waren." Ett större stycke med brickband i väl bevarad infattning, mindre brickbandstycken sammansydda med siden samt lösa infattningsremsor av siden finns bevarade. Infattningstekniken kan bäst studeras på det största stycket, *950:3* (avbildat i *Hägg* 1971, Fig. 9), där S 4-remsorna har lagts aviga mot aviga, långsidornas kanter är invikta mot avigan och brickbandet infogat mellan styckena samt fastsytt med stygn, St., *950:3*. Fragmenten ser ut att komma från ett stycke med omväxlande brickband och sidenremsor hopsydda intill varandra.

De bevarade silverbandsfragmenten typ B 9 och Stolpes plan brister emellertid i överensstämmelse på en rad väsentliga punkter. Bandet finns på planen intill hjässan, dock ej *på* denna. Enligt samstämmiga uppgifter befinner sig kraniet icke i ursprungligt läge (jfr planen *fig. 49* samt Geijer, citat ovan och Arbman, *Birka I*, s. 375: "nur der Schädel erhalten, aber nicht in urspr. Lage"). — Det större brickband-sidenfragmentet har i ytan mycket tydliga spår av ärg. Längs ena kanten är sidentyget nedpressat i en svag, ärgfärgad båge, och ett bronsfragment (Br) har fastnat i dess yta. De enda bronsföremål i graven, som kunnat avsätta ett sådan märke, är spännbucklorna. De bevarade sideninfattade brickbandsresterna bör alltså rimligen ha legat under och intill ena spännbucklan och inte vid skallen. Om siden-brickbandsfragmenten nu kan sägas vara anträffade vid skallen, så har det av dessa korrosionsspår att döma inte följt med skallen, när den lämnade sin ursprungliga plats i graven, utan snarare hela tiden legat intill ena spännbucklan på bröstkorgen, *950:2*. Skiljaktigheterna mellan plan och fragment kan tolkas på olika sätt. Möjligen rör det sig om två olika siden-brickbandstycken, så att det ena, *950:3*, som till stor del måste ha varit dolt under spännbucklan, inte kom med på planen, och att ett annat, som låg intill skallen, har förkommit. Eller också har stycket tecknats in på planen i ungefärligt läge vid axeln, sedan det tagits upp ur graven — och för detta talar möjligen det faktum, att infattningen noterats. Tecknaren har sett bandet framtaget — men troligen inte rengjort och utslätat — och uppfattat, att det var fastsytt vid något annat textilmaterial.

Hur det än förhåller sig med detta, måste man avskriva tanken, att de nu bevarade fragmenten skulle härröra från en brickbandsprydd huvudbonad. I stället torde det vara så, att bröstkorg (och axel?) från början varit täckta av ett siden-brickbandsprytt plagg. Skallen har senare av okänd anledning vält runt och hamnat med hjässan mot vänster axel och brickbanden därintill.

Utom detta stycke finns även åtskilliga sidenkypertremsor, brickbandsfragment och siden från större ytor bevarade, bland dessa senare även tuskaftat fodersiden. Att det måste röra sig om material till ett foder, visar det större stycket, *950:3*, där ytlagret utgörs av brickband och sidenkypert (S 4), medan de undre lagren består av tuskaftat siden (S 2). Bland de lösa småfragmenten finns även en liten knut av silvertråd.

963. Under skallen syns på planen ett brett band, B 1 (*Birka III*, s. 75 och 172 samt Taf. 16 och 25:5), som inte tillhör den vanliga typen med inslagstråd av guld eller silver. Bandet är av ylle med broscherat mönster. "Das Ganze lag mit Erde, Kies, einem

965:5, som på styckets rätsida har en ursprunglig avslutning i ett platt, fyrkantigt nithuvud, ca 2 x 2 mm. En liten bandformad bronskrampa sitter i tyget en bit innanför fållen, och mellan den och nithuvudet har en reva uppstått. På sidentygets avigsida sticker niten först genom ett svart material, som möjligen skulle kunna vara läder, innan den kommer fram och blir synlig. Var dessa fållkanter suttit och hur bronstrådarna använts, är obekant.

De band, som på planen ser ut att ligga i någorlunda ursprungliga lägen, är dels ett längre och två kortare på tvären över axlarna, dels ett på tvären *under* höger spännbuckla och två längsgående tätt utmed ryggraden, tydligt urskiljbara (med något avbrott för det ena) ända ned till svanskotor och lårben, där de ser ut att vara flera i bredd igen. Övriga band ligger spridda på ett oorganiserat sätt till följd av rubbningar i samband med kroppens förmultning.

Det framgår klart av planen, att kvinnan burit ett brickbandsprytt livplagg, som nådde från axlar till lårben. Denna bild kompletteras av de bevarade fragmenten, som visar, att banden varit infattade i sidenkypert, och att plagget på en del ställen varit kilskarvat. Det ser alltså ut, som om det varit tillskuret och sytt efter figuren på samma sätt som mannens livrock (jfr *Birka III*, s. 142 f.). Geijer nämner i sin katalogbeskrivning även "kleinere Stücke von Seide (S 4) und dunklem Wollstoff, W 10" (s. 172). Om diamantkyperten haft något att göra med sidenbrickbandsplagget är oklart.

967. Brickband av silver, på Stolpes plan, *fig. 51*, angivet med en punktlinje under bakhuvudet, jfr nr 1, *fig. 52*. På övriga kroppen låg flera silverband. *Birka III*, s. 172: "Etliche, teilweise sehr beschädigte Silberbänder, ähnlich B 5. Daranheftende Reste von Seide." – Om bandfragmenten av typ B 5 hittades under kraniet eller längre ned på kroppen är inte bekant, kanske kommer de från båda hållen. Av Stolpes plan framgår vidare det synnerligen intressanta förhållandet, att kvinnan hade *ett brickband kring vänster handlov*, nr 5, *fig. 52*. Ett (?) annat, nr 3–4, *fig. 52*, låg *kring höger handlov*. "Under kotorna", nr 2, *fig. 52*, fanns ytterligare brickbandsfragment, troligen nedhängande delar av huvudbonaden (jfr Grafplaner III).

Banden kring handlovarna härrör troligen från manschettliknande prydnadsbårder för ett långärmat plagg, som eventuellt också i övrigt hade prydnadsbårder av brickband med sideninfattning.

968. Brickband av silver, mitt över kraniet på planen. *Birka III*, s. 172: "Zwei Stücke von etwas verschiedenen Silberbändern, wie B 5 u. 7." Det är ovisst, om båda hör till pannbandet eller om det ena hör dit, medan det andra kommer från annat ställe i graven. Varken av planen eller fragmentens utseende kan någonting utläsas beträffande läget.

I en sluten ask tillsammans med de fragmentariska resterna av ena spännbucklan förvaras diverse textilier (jfr *Birka III*, s. 172). Ett stycke sidenkypert, S 4, är böjt efter kanten på spännbucklan, under vilken den tydligen legat i graven med rätsidan vänd uppåt. Sidenkyperten kommer alltså troligen från ett plagg, som burits över särken men under kjol och spännbucklor. Möjligen har något brickband hört till samma plagg.

973. Brickband av silver, ej närmare typbestämt, ej på planen. Tillsammans med brickbandet finns sidenkypert, som eventuellt kan vara resten av ett infattningsstycke.

983. Från denna grav kommer flera prydnadsdetaljer av textilt material, omnämnda av Geijer (s. 173): "Mit ungewisser Lage kleine Stücke von schmalen Seidenriemen, verschiedene Knoten aus Spiralsilberdraht und ein Fragment von gezwirnten Wollfäden, die ein Brettchenband, B 28, gebildet zu haben scheinen". Bland dessa finns delar av små sidenband, ett par med avtryck i ärg från en posamentknut, som de sannolikt har suttit runt, jfr *619:1*.

Grav 1, 1934. Ett sidenkypertstycke anträffades enligt Geijer ovanpå den ena spännbucklan (*Birka III*, s. 175). Fragmentet har inböjda kanter på samma sätt, som de prydnadsremsor av siden, som påträffats i andra gravar. Geijer antog därför, att stycket varit fastsytt vid något annat, nu förmultnat material. Av sidenkypert är även ett litet kantfragment, vid vars fäll en smal sidenögla är fastsydd. Troligen härrär båda dessa sidenstycken från ett livplagg, *1934,1:3*.

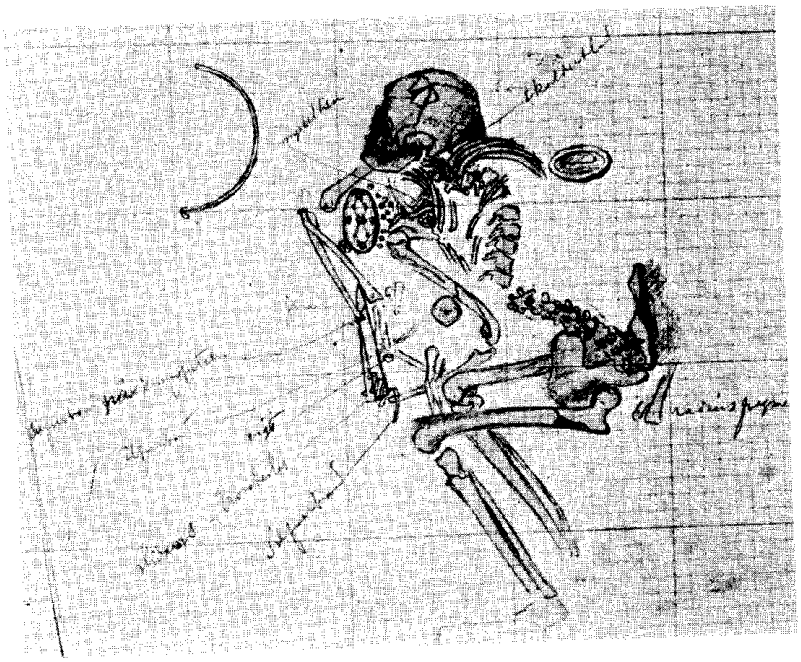

Fig. 51. Bj 967. Ur Grafplaner III.

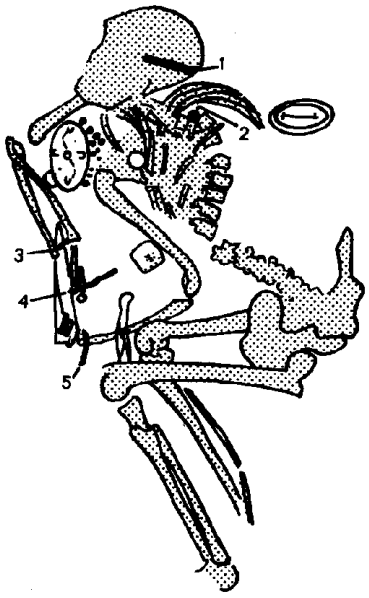

Fig. 52. Bj 967. Analys av planen, *fig. 51.* — Plananalyse der *Fig. 51.*

Tolknings- och identifikationsproblem

Fragment av ylle

Ylle från andra livplagg än kjolen finns i 55 (?) av kvinnogravarna. Oftast (ca 40 gånger) är de bevarade ylleresterna från en grav av en och samma kvalité och bör därför snarast kunna uppfattas som delar av ett enda livplagg. I de återstående ca 15 gravarna finns ylle i minst två olika kvalitéer (materialet i kjolen undantaget).

465: diamantkypert i två kvalitéer, en grövre (W 10 d) och en finare samt yllerips (W) (jfr dock not 9, kap. II). **480:** diamantkypert (W 10) och mönsterväv (M). **523:** diamantkypert (W 10) och mönsterväv (M) från ett plagg eller från mönstervävda bårder (?). **539:** diamantkypert i två kvalitéer (W 10 f och h), varav den ena möjligen från kjolen, samt diagonalväv (W 44). **543:** diamantkypert (W 10) och mönsterväv (M) från ett plagg eller från mönstervävda bårder (?). **597:** diamantkypert (W 10 i) samt diagonalväv (W 36). **660:** diamantkypert (W 20) samt sprangkantad (?) mönsterväv (M 4 + D 8). **739:** diamantkypert (W 10), mönsterväv (M 2) med brickbandskantning, ytterligare mönsterväv (M 5), rips (W 31) samt grov W 4 (matta?). **837:** rips i två kvalitéer (W 22 och W 23). **844:** diamantkypert i två kvalitéer (W 10 och W 18) samt mönsterväv (M), band (?). **845:** diamantkypert (W 10) och mönsterväv (M). **943:** diamantkypert (W 10), mönsterväv (M 7) och grov W 3 (matta?). **987:** rips i två kvalitéer (W 22 och W 26). **1062:** yllekypert (W) och rips (W 22). **1131:** diamantkypert (W 10) och diagonalväv (W 35). **1888, N graven:** diamantkypert (W 10) och mönsterväv (M).

De utan tvekan vanligaste textilslagen är diamantkypert och mönsterväv. Att diamantkypert användes som material till livplaggen är väl belagt. Det kan däremot inte sägas om mönsterväven. I tre gravar är det ganska tydligt, *att mönsterväv klätt dynan* till det bolster, som den döda vilade på (597, 825 och 968), därför att mönsterväven här förekommer tillsammans med rester av dun.

I de övriga gravarna saknas alla rester av fjäder- eller dunstoppning, vilket försvårar tolkningen av mönstervävens funktion. I samband med ett par av

fragmenten har Geijer nämnt möjligheten, att det skulle kunna vara fråga om *mantlar* (660 och 739, jfr ovan s. 64 f. och 65). I båda fallen hade styckena rester av kantbård och påminner på så sätt mera om klädesplagg än om enkla hyenden i en bädd. I och för sig är det ganska sannolikt, att de mönstervävar, som inte klädde någon dyna, i graven kan ha fungerat som både praktmantel och täcke. Några arkeologiska belägg för detta finns dock inte.

I ett fall, grav 838, är det tydligt, att *mönstervären* kommer *från band*, vilka varit fastsydda som prydnadsbårder på ett annat material, nämligen treskaftad diamantkypert (W 17). Samma funktion kan också möjligen tänkas för mönstervävarna i gravarna 523, 543 och 844. Mönsterväv har uppenbarligen använts i flera sammanhang, och det är troligt, att en del av gravarna ifråga bara har rester av ytterligare *ett* livplagg, därför att mönstervävsfragmenten antingen enbart utgjort prydnadsbårder på ett annat plagg eller kommer från en bädd i graven. Å andra sidan kan man inte bortse från att materialet reducerats genom förmultning, så att de gravar, som nu har rester av en enda yllekvalité, tidigare kan ha haft flera.

Det är då intressant att jämföra med spänneuppsättningarnas utseende. I gravar med rester av flera yllekvalitéer förekommer följande spännen för andra livplagg än särk och kjol:

465: trefl. sp., **480:** trefl. sp, ringsp., **523:** runt silversp., **539:** fyrk. silversp., **543:** ov. silversp., bågsp. av järn, **597:** likarmat sp., **660:** –, **739:** runt silverblecksp., **837:** –, **844:** –, **845:** stort runt sp., **943;** stort runt sp., **987:** blysp. (?), **1062:** trefl. sp., ringsp., **1131:** likarmat sp., runt genombrutet sp., **1888,** N gr.: likarmat sp.

Det är uppenbart att antalet spännen inte stämmer överens med antalet bevarade yllekvalitéer. Mest påfallande är, att somliga av gravarna med textila lämningar av andra livplagg än kjol och särk helt och hållet saknar ett tredje spänne. Jämför man detta resultat med förhållandena i de gravar, som har rester enbart av en yllekvalité (= ett livplagg, materialet i kjolen fortfarande undantaget), finner man liknande egendomligheter: 11 gånger förekommer ett likarmat spänne, 6 gånger ett treflikigt, 7 gånger ett stort runt spänne och 3 gånger någon specialform. I en del av gravarna är spännefunktionen dubblerad: i 535, 551 och 517 med knappar, i 954 och 1083 med ett ringspänne. I hela 16 av gravarna finns över huvud taget inte något tredje spänne eller motsvarande fästeanordning. Framför allt den fullkomliga *bristen i överensstämmelse mellan antal spännen och urskiljbara livplagg gör, att det finns anledning anta, att det existerar en skillnad i livplaggens konstruktion.*

Det är i regel osäkert, om yllerester befunnit sig över eller under spännbucklorna i graven. 30 gånger kan det dock ganska bestämt sägas, att de kommer från spännbucklornas skal, jfr tabellen, *fig. 53*. Ylle, som legat under spännbucklorna och kroppens förmultningsrester och alltså härrör från dräktens ryggsida, finns i 14 av gravarna. 11 gånger, dvs. i 9 av de 14 gravarna, finns samma slags ylle också på spännbucklornas skal (jfr dubbelpilarna på *fig. 53*). De måste då härröra från ett plagg, som legat runt kroppen utanpå både särk och kjol. I samma gravar finns ett tredje spänne 5 gånger, vilket innebär, att åtminstone 6 av de sammanlagt 11 plaggen bör ha varit arrangerade utan spännen.

I 7 (?) gravar finns ylle bevarat över förmultningsresterna från kroppen men under spännbucklorna och måste då komma från ett plagg, som burits *under kjolen:* 620, 823 B, 824 A, 825, 844, 856 och 1062. I grav 620 finns ett rektangulärt spänne och i grav 1062 ett treflikigt. De övriga fem gravarna är helt utan tredje spänne eller annan fästeanordning. I dessa fem förefaller det att finnas ett *samband mellan frånvaron av spänne å ena sidan och plaggets plats i dräkten – under kjolen – å den andra.*

I två av gravarna låg yllematerialet dubbelt under spännbucklorna (620 och 825), den ena gången (825) var lagren hopsydda. Ännu ett exempel på hopsydda yllefragment ger grav 1004, varifrån kommer flera ansenliga stycken av rips *i två olika kvalitéer, hopfogade med stygn i ylletråd*, en del med snoddkantning. Över skalet till ena spännbucklan från grav 800 ligger en tät yllekypertväv i ett ursprungligen sammanhängande stycke, som är *snett avskuret* mot vävens riktning samt snoddkantat.

De egenskaper hos fragmenten, som här pekats på, är knappast utmärkande för enkla plagg av sveptypen, medan de är naturliga för plagg med *ett snitt, som förutsätter hopfogning av flera olika mönsterdelar.* Dessa egenskaper samt de nyss anförda förhållandena med spänneuppsättningarna och de stratigrafiska argumenten är alla sådana omständigheter, som pekar på *att det till kvinnodräkten också bör ha hört ett eller flera livplagg av ylle,* som i en del fall burits under kjolen, i en del fall över spännbucklorna och som måste ha varit tillskuret och sytt efter kroppens former.

ben über die Lage, das Material und den eventuellen Zusammenhang mit den Schalenspangen usw. In der Spalte rechts sind Identifikationsvorschläge für die einzeinen Kleidungsstücke zu finden.

Fig. 53. Förteckning över gravar med lämningar av de övriga livpluggen tillsammans med uppgifter om textilfragmentens lägen, material, eventuella samband med spännen etc. I kolumnen längst till höger har förts upp förslag till identifikation av de olika plaggen. – Verzeichnis der Gräber mit Resten anderer Körperkleidungsstücke zusammen mit Anga

Fig. 53. Förteckning över gravar med lämningar av de övriga livplaggen tillsammans med uppgifter om textilfragmentens lägen, material, eventuella samband med spännen etc. I kolumnen längst till höger har förts upp förslag till identifikation av de olika plaggen. — Verzeichnis der Gräber mit Resten anderer Körperkleidungsstücke zusammen mit Angaben über die Lage, das Material und den eventuellen Zusammenhang mit den Schalenspangen usw. In der Spalte rechts sind Identifikationsvorschläge für die einzelnen Kleidungsstücke zu finden.

Grav nr	Datering	Förekommande textilslag med uppgift om fragmentens funktionella detaljer m.m.		Textilier i stratigrafiskt läge Från dräktens framsida			Från dräktens baksida	Identifikationsförslag samt uppgift om spännen o.a. fästeanordningar
		Ylle m.m.	Siden m.m.	över el. under spb.	över spb.	under spb.	(under spb.)	
464	800-t:s f.h.		*S4*, snedfogad, fållad kantbit m. fastsytt band		S4			Tröja (?) m. S4, band o. silversp.
465	900-t	*W10*, hopsydd (?) m. S4 *W10d* m. vävkant *W-rips*	*S4*, fållad kantbit	S4 + W10				Flera livpl., tunika el. tröja, W10 m. S4; trefl. sp. m. FH-ögla
466	omkr. 900	*W16*, m. vävkant o. ögla *FH*, intill W16	*S4*, remsa o. snett skurna, fållade kantbitar		W16 ← → W16 S4			Livpl., W16, m. FH-foder (?), ögla o. trefl. sp.; livplagg (tunika?) m. S4
479	800-t	*W10*, fållad kantbit m. St		W10				Livpl., W10
480	900-t	*W10* *M*	*S4*, fållad kantbit *B*		S4 ← ? → W10 M			Tröja (?) m. S4 o. trefl. sp.; mantel, M, m. ringsp.; huvudbonad, B
483		*W*, vikt kant						Mantel (?), W, m. likarmat sp., nålen genom tyget
507	900-t:s början	*W10e*, hopsydd (?) m. S4, intill *päls* (ekorre)	*S4*, två kvaliteer, fållade kantbitar, ett m. kantsnodd	S4	W10e ← → W10e			Tröja (?), W10e, m. S4 o. päls (?) samt häkta (?)
511	900-t		*S4*, i flera lager, fogat stycke m. mittsöm			S4		Tunika m. S4 –
515	800-t:s mitt	*W37*, två lager			W37			Tröja (?), W37, m. FH-öglor o. likarmat sp.
517	900-t:s mitt	*W* (*W7*, trol. ej fr. livpl.) *FH*	*S4*					Flera (?) livpl.; trefl. sp. m. FH-öglor två knappar
518	900-t		*S4*, remsa	S4				Livpl. m. S4, S4-öglor o. runt sp.
521	omkr. 900	*W10e*, m. vävkant						–
523	900-t	*W10a*, intill *M6*-band (?), S4 o. päls	*S4* B	S4 W10a M6				Livpl., W10, m. M-bårder (?); på samma (?) plagg, S4 o. päls; runt sp.; huvudbonad m. B
535		*W*, vikt kant (*M*, redskapsband?)	*S4*-remsor hopsydda m. *S1*		S4 + S1			Livpl., W, m. likarmat sp.; annat (?) livpl. (tröja?) m. S4 + S1 och en knapp (?)

Grav nr	Datering	Förekommande textilslag med uppgift om fragmentens funktionella detaljer m.m.		Textilier i stratigrafiskt läge Från dräktens framsida			Från dräktens baksida	Identifikationsförslag samt uppgift om spännen o.a. fästeanordningar
		Ylle m.m.	Siden m.m.	över el. under spb.	över spb.	under spb.	(under spb.)	
539	800-t	*W44* *W10f* alt. W10h m. vävkant o. *FH*, foder (?) *päls* (bäver			W44 ⟷ W44 W10			Två (?) livpl., W44 o. W10 m. FH-foder (?); fyrk. silversp.
543	900-t	*W10* intill *M* *M*	*S4*	S4	W10 ⟷ W10 M ⟷ M			Livplagg, W10 (m. M?) o. ovalt silversp.; bågsp.
551	800-t	*W10a*	*B23*	W10a				Livpl., flera (?), m. likarmat sp. o. en knapp
556	800-t	*W10*, hopsytt (?) m. S4	*S4*, stycken och band, ett m. silverögla		W10 + S4 ?			Tröja (?), W10, m. S4 o. likarmat silversp.
557	800-t:s f.h.	*W10* m. St. intill *M3*, S4 o. *päls* (mård)	*S4*, snedskuren, fållad kantbit, avigan mot päls *P27* *St14*		W10 + S4 päls			Ett (?) livpl., tröja o./el. tunika, W10, S4 o. päls, m. fyrk. silversp.
564		*W10*			W10			–
577	800-t		*S4*, snedskurna o. fållade kantbitar; remsor			S4		Tunika (?) m. S4; likarmat sp. m. S4-öglor
594	omkr. 900	*W10* *T*	*S4*, fållad kantbit o. band	W10 S4				Tröja el. tunika, W10, m. S4 o. likarmat silversp.
597	800-t	*W10i*, fållad kantbit *W36* *M1*, intill *dun* (ejder)	*S4*		W10i		W36	Två livpl., W10i o. W36; likarmat sp.
602	800-t:s f.h.	*W35*		W35				Livpl., W35, m. likarmat sp.
620	800-t	*W41*, dubbelvikt	*S4*			W41		Tunika (?), W41, m. S4; fyrk. sp.
630	900-t	*päls*	*P el. St*					–
642			*S4*, kantbit					Livpl. m. S4; trefl. sp. m. FH-öglor vid S4
644	900-t:s mitt		*B?*					Livpl. m. S4-öglor o. runt sp.; huvudbonad (?) m. B
660	900-t	*W20* intill *FH*, foder (?) *M4* m. *D8*-kant	*S4*, fogade o. fållade kantbitar m. öglor, *S2*-foder; S4-inf. *B B13–14*		M4? ⟷ M4 W20 ⟷ W20	S4 + S2 + B		Tröja (?), W20, FH-foder (?); tunika (?), S4, S2 o. B; mantel (?), M4; huvudbonad m. B —
711 A el. B		*W15* hopsydd m. B	*B2*					Livpl. (?), W15 + B2 —
731B	900-t		*S4*, fållad kantbit m. ögla; band *B22?* fårfäll			S4		**Tunika m. S4; annat (?) livpl. m. S4-öglor o. runt sp.; huvudbonad, B22?**
735	900-t:s mitt	*W* fastsydd vid S4	*S4*, fogade o. kilskarvade			S4 + B		Tunika, W, m. S4 + B; huvudbonad

		M4 m. *D8*-kant	*S2*-foder; S4-inf. *B B13–14*			S4 + S2 + B	vudbonad m. B —
711 A el. B		*W15* hopsydd m. B	*B2*				Livpl. (?), W15 + B2 —
731B	900-t		*S4*, fållad kantbit m. ögla; band *B22?* fårfäll			S4	Tunika m. S4; annat (?) livpl. m. S4-öglor o. runt sp.; huvudbonad, B22?
735	900-t:s mitt	*W* fastsydd vid S4	*S4*, fogade o. kilskarvade stycken m. inf. *B12, 13 o. 18*			S4 + B	Tunika, W, m. S4 + B; huvudbonad m. B (?) —
739	900-t	*W10* *M2*, brickbandskantat hörnstycke; *M5* *W31* *W4*	*S4*, fållad kantbit m. *S2*-ögla *P22*	W10			Tröja el. tunika, W10, m. S4 (?), ögla o. runt sp.; M2-mantel (?); huvudbonad m. P22 (?)
750B	900-t:s mitt	*D11*	*S4* *B* *T* *P16* *St21*	S4	D11		Livpl. m. S4; runt sp. huvudbonad, B, P16; (Nålhus m. St 21)
757	900-t	*W14*	*P el. St*				Livpl. (?), W14 —
791	900-t	*W10* hopsydd (?) m. S4	*S4*-inf (?) *B23e*	W10	S4		Tröja el. tunika, W10, m. S4 o. B (?); runt sp. m. FH-öglor
800		*W*, snett skuren kantbit m. snodd, hopsydd m. S4 (?)	*S4*		W + S4		Tröja m. S4 o. runt sp.
823B	900-t	*W10*	*S4*, mönstervävd *B15*			W10, S4?	Tunika, W10, m. mönstr. S4; huvudbonad, B15 —
824A	900-t	*W10* *W2*	*S4*-inf. *B2* m. kantremsor; *S1*-inf. *B22*, tungformade stycken			W10; S4 + B2 ?	Tunika, W10, m. S4 + B2, lång ärm m. manschett? —
825	800-t	*W11*, två skikt, hopsydda; *M3* o. *dun*	*S4*-inf. *B* *B26*			W11, S4 + B ?	Tunika, W11, m. S4 + B; huvudbonad, B26 —
834	900-t:s mitt	*W1*	*S4*-Inf. *B3* m. *S2*-foder			S4 + B3 + S2	Tunika m. S4 + B3 + S2; runt sp.
837A	900-t	*W22* m. vävkant *W23*	*FH4* *S4*, fållad kantbit		W22–23 FH, S4		Ett (?) livpl. –
838	900-t	*W17*, intill FH-foder (?) fållad kantbit m. påsydda *M*-band; *päls* (mård el. bäver)	*B* *P21*		W17 + M ⟷ W17		Tröja el. mantel, W17, m. FH-foder (?) o. M-band; huvudbonad m. B o. P21 –
839	900-t	*W18*	*S4* *B*	B	W18 ⟷ W18 S4		Tröja (?) m. FH-öglor o. trefl. sp.; tunika m. S4 o. B (?)
843A	900-t	*W32*					Mantel (?), W32, trefl. sp. o. nålen genom tyget

Grav nr	Datering	Förekommande textilslag med uppgift om fragmentens funktionella detaljer m.m.		Textilier i stratigrafiskt läge Från dräktens framsida			Från dräktens baksida	Identifikationsförslag samt uppgift om spännen o.a. fästeanordningar
		Ylle m.m.	Siden m.m.	över el. under spb.	över spb.	under spb.	(under spb.)	
844	900-t	*W18* intill *M W10*	*S4*-inf. (?) *B* *B23f*		W18? ←	→ W10, FH S4 + B	W18	Tröja (?), W18, m. M (?); tunika, W10, m. S4 + B; huvudbonad, B23f
845	900-t	*W10,* hopsydd (?) m. S4 *M,* intill *FH;* björnfäll (?)	*S4,* tungformat stycke	W10				Tröja (?), W10, m. lång ärm o. manschett. S4 (?); huvudbonad, B14 (?); runt sp.
849	800-t		*S4,* remsa	S4				Livpl. m. S4; likarmat sp.
856	900-t	*W10* *W3 el. 4*	*S4*	W10, S4		W10?		Tunika (?), W10 m. S4
857	omkr. 900	*M6*						Livpl. (?); runt sp.
943	900-t	*W10,* hopsydd (?) m. B *M7* *W3*	*S4*-inf. *B21* *B2 el. 5* *B11*	W10, B2 el. 5, B11				Tunika (?), W10, m. B; runt sp.; huvudbonad, S4 + B21
950	800-t	*W10* *W33* *M*	*S4*-inf. *B9* *S2*-foder *P*		W10, W33 ?	S4 + B9 + S2		Tunika m. S4, B9 o. S2
952	900-t	*W10* *M* *D3*			W10			–
954	900-t	*W10,* fållad kantbit m. St			W10			Trefl. sp. m. S4-öglor; ringsp.
960	900-t	*W10*						Runt sp.
963	900-t	*W10*	*S4,* fållad kantbit m. ögla *B*	W10				Livpl., W10, m. S4 o. runt sp.; huvudbonad, S4 + B1
964	900-t	*W10,* intill S4	*S4*-inf. *B11* *St20*	S4 + B11				Tunika, W10, m. S4 + B; likarmat sp.
965	900-t	*W10,* intill S4	*S4*-inf. *B6–7, 15* o. *19,* kilfogade			S4 + B		Tunika, W10 (?), m. S4 + B; runt sp.
967	900-t		*S4* *B,* kring handlovarna					Tunika m. S4 + B, lång ärm o. manschett; huvudbonad m. B runt sp.
968	900-t	*W14* *M8,* intill *fjädrar; päls* (bäver)	*S4* *B5 el. 7*		W14, M8	S4		Tunika m. S4 o. B (?); tröja (?), W14, m. trefl. sp.; huvudbonad, B
973	900-t.		*S4*-inf. (?) *B*					Tunika (?) m. S4 o. B; likarmat sp.

983	900-t	*W10* *W1*	*S4,* band *B28* *P*	W10			W10?	Livpl., W10, [illegible] vudbonad m. B4, B10 o. P (?)
987	900-t	*W26* intill			W26, W22			Tröja (?) av W26–22 m. runt

973	900-t.		*S4*-inf. (?) *B*				Tunika (?) m. S4 o. B; likarmat sp.
983	900-t	*W10* *W1*	*S4*, band *B28* *P*	W10		W10?	Livpl., W10, o. likarmat sp (?); huvudbonad m. S4, B28 o. P (?)
987	900-t	*W26* intill *W22 päls* (bäver?)			W26, W22		Tröja (?) av W26–22 m. runt sp, bly (?)
1004	900-t	*W25*, hopsydd m. *W27*; fållad kantbit m. *D5*		W25–27			Tröja el. Tunika, W25–27 —
1014	900-t	*W34*			W34 ⟷	W34	Mantel (?), W34, m. likarmat sp., nålen genom tyget
1062		*W* *W22*			W22?		Tunika (?), W22; trefl. sp.; ringsp.
1083	900-t	*W15*					Runt sp.; ringsp.
1090	900-t	*W*28 eller W33					Runt sp.
1131	900-t	*W10* *W35*			W10		Likarmat sp.; runt genombrutet sp. m. W35
1888 N	800-t	*W10* *M* *päls*	*S4*, fållad kantbit m. ögla			W10	Ett el. flera livpl., W10, S4, M o. päls; likarmat sp.
1934 1	800-t		*S4*, remsa o. fållad kantbit m. ögla		S4?		Livpl. m. S4, ögla o. fyrk. sp. (?)

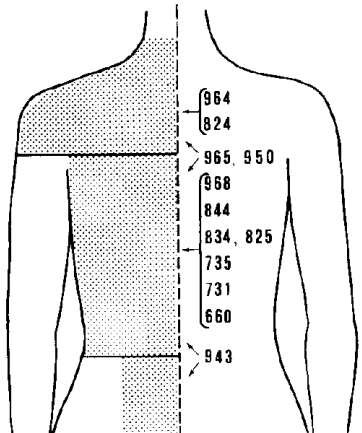

Fig. 54. Brickbandens olika fyndlägen på kroppen. — Die verschiedenen Fundlagen der Brettschenbänder auf dem Körper.

Som framhållits i ett annat sammanhang (*Hägg* 1971), finner man öglor av textilt material inte bara i de ovala spännbucklorna utan även kring nålhållare och nålfäste på dräktens tredje spänne. Materialet i öglorna kan vara linne, siden, sidenklätt linne och yllesnodd. Det finns alltså ingen absolut överensstämmelse med hängselkjolens öglor, som var av linne eller ylleväv.

Öglornas funktion i dräkten är lätt begriplig: de många gånger otroligt täta och fina, importerade vävnadstyper, som förekommer i stor skala redan i de äldsta gravarna, skulle — som påpekades vid diskussionen av kjolen ovan — utan dessa öglor snart ha trasats sönder av spännenålen.

Arrangemanget med öglor kring nålen är betydligt vanligare i birkagravarna än de fall, då spännenålen sticker direkt genom tyget, vilket bara kan påvisas tre gånger (483, 843 A och 1014). Den ovan antydda möjligheten, att det kan ha funnits ett par livplagg utöver den redan kända manteln, gör det motiverat att undersöka, om de olika sätten att fästa spännet kan ha använts för olika plagg.

Prydnadsmaterialen

Siden kan påvisas i ett 40-tal gravar, dvs. i en fjärdedel av de kvinnliga skelettgravarna med dräktspännen. De finns upptagna i tabellen, *fig. 53*, där även uppgift lämnas om fragmentens ursprungliga lägen i förhållande till spännbucklorna. (Gravar med enbart redskapsband och öglor av siden är undantagna. Dessa finns förtecknade i tabellen, s. 103 ff.)

I 16 av gravarna är det osäkert, om sidenfragmenten, med eller utan brickband, från början legat över eller under spännbucklorna. 9 gånger har de med största sannolikhet legat över spännbucklornas skal och 14 gånger under, men ingen gång har de anträffats under kroppens förmultningsrester. *Alla dessa prydnadstextilier tycks alltså komma från dräktens framsida.*

Som nämnts i det föregående, tänkte sig Geijer som en möjlig förklaring till hur siden och brickband kan ha använts i kvinnodräkten, att de suttit fastsydda som dekorativa band och bårder på kjolen de gånger de inte hörde till huvudbonaden (jfr *Birka III*, s. 151 samt ovan, s. 59). Att en sådan lösning inte kan vara den rätta, framgår framför allt av brickbandens lägen både på planen och i stratigrafin. (Brickband har, som även ovan påpekats, i regel markerats på planen, medan *enbart* siden finns utritat i en enda grav, 535.) Siden och brickband förekommer på alla delar av bröstkorgen, från axlarna och nedåt, alltså *även på de ställen, som inte täckts av kjolen, fig. 54.* Förhållandet mellan hängselkjolens öglor i spännbucklorna och de bevarade siden-brickbandsstyckenas lägen under spännbucklorna visar också, att det inte existerar något samband av de slag Geijer tänkt sig. Vad slutligen alla de sidenstycken beträffar, som legat *över* spännbucklorna, är det uppenbart, att de måste komma från ett plagg, som burits *utanpå* både särk och kjol.

Av *fig. 53* framgår, att *enbart siden* förekommer 6 gånger under och 9 gånger över spännbucklorna, medan *siden hopsytt med brickband* förekommer 8 gånger under men *inte en enda gång över spännbucklorna*[2]. Även om man räknar med att de för textilier ogynnsamma bevaringsomständigheterna kan påverka bilden i hög grad, så kvarstår som det för närvarande enda påvisbara, att de i kvinnogravarna bevarade siden-brickbandsfragmenten tycks komma från ett plagg, som burits över särken men *under kjolen.*

Vilket detta plagg måste vara, har i själva verket framgått redan vid diskussionen ovan av materialet från de enskilda gravarna. Fragmentens utformning och bevarade konstruktiva detaljer tillsammans med de uppgifter om fyndlägen, som planerna ger eller som på annat vis kan rekonstrueras, visar tydligt, att

det måste röra sig om ett för vikingatidens kvinnodräkt hittills okänt livplagg, nämligen kolten eller tunikan. *Birkakvinnorna har alltså haft ett livplagg motsvarande mannens brickbandsprydda livrock* ("Leibrock" är den benämning Geijer använder, *Birka III*, s. 142 ff.), dvs. ett siden- och brickbandsplagg, som var tillskuret och sytt efter figuren. Men till skillnad från livrocken tycks siden-brickbandsplagget i kvinnogravarna ha varit slutet fram som en tunika.

Eftersom sidenstycken (utan brickband) anträffas även över spännbucklornas skal, är det emellertid inte uteslutet, att samma identifikation skulle kunna gälla för dessa. Det är i och för sig inte sannolikt, att man burit ett åtsittande plagg utanpå spännbucklorna, som är både ojämna och skrymmande. Ett plagg av livrockstyp med öppning fram skulle däremot kunna tänkas fungera tillsammans med de övriga plaggen.

Posamentknutar och andra flätarbeten av silver- och guldtråd är relativt sällsynta i kvinnogravarna. Medan posamentknutar ofta förekommer i prydnadsbårder till mannens livrock, har de flesta av kvinnogravarnas allt som allt 13 exempel en ganska tydlig anknytning till huvudbonaden: 557 (P 27, St 14), 559 (St 13), 619, 739 (P 22), 630, 757 (P), 750 (P16, St 21), 838 (P 21), 840 (P 12), 950 (P), 964 (St 20), 966 (P) och 983 (P). Fyndläget är emellertid ofta okänt. Det man har att gå efter är på några undantag när fyndaskarna i magasinet och deras innehåll, så att posamentknutar, som förvaras tillsammans med brickband från huvudbonaden, antas komma från samma plagg. Tre gånger visar planerna, att silvertrådsarbeten av detta slag legat på sådana ställen, att de knappast kan ha hört till huvudbonaden, nämligen i gravarna 757, 964 och 966. Om den sista av dessa vet vi, att silverprydnaden suttit på en börs (*Birka III*, s. 172). I grav 964 hittades en silvertrådspärla nedanför kvinnans fötter, och i grav 757 befann sig ett silverornament enligt Stolpes uppgift på planen strax till höger om kvinnan (i höjd med höften?) och ett annat ca 35 cm längre ned mot fotänden. I de sista båda exemplen är det kanske rimligast att anta en liknande funktion för silverornamenten som i grav 966. I 750 B, slutligen, fanns ett nålhus med St. 21. Vi har alltså *inget säkert belägg för att metalltrådsarbeten av det här diskuterade slaget skulle ha använts som prydnader på något av livplaggen*, möjligen med undantag för silverornamentet från grav 630, jfr ovan, s. 71 f.

I flera av gravarna finns rester av *päls*, därav ett antal gånger i sådana fyndsammanhang, att det är troligt, att pälsen hört till dräkten (jfr *Birka III*, s. 133). Från grav 507 kommer pälsrester, som ligger pressade mot diamantkypert från ett av de yttre livplaggen, vid vilket de möjligen varit fastsydda. Päls från grav 557 häftar vid avigsidan på relativt grov sidenkypert. Hårsidan är vänd utåt. Sidenet skulle här kunna vara rester av ett foder till pälsstyckena. I de övriga gravarna är det enbart läget under spännbucklorna, som kan tyda på att pälsen haft någon funktion i dräkten, men detta är samtidigt fyndplatsen för de pälsar, som ibland legat utbredda över (?) och under de döda, varför de båda kategorierna är svåra att skilja åt. I grav 838 fanns ovanligt väl bevarad päls av mård eller bäver under båda spännbucklorna. Hårsidan låg vänd uppåt mot kroppen. Närmast mot pälsen var stora stycken av ett yttre livplagg (W 17), som vände rätsidan nedåt, mot pälsen, och avigsidan inåt mot kroppen. Det torde innebära, att päls och yllekypert kommer från olika sammanhang i graven, yllekyperten från ett plagg, som den döda varit iförd, och pälsresterna från en fäll (eller ett plagg) som legat på botten av graven.

Geijer föreslog (*Birka III*, s. 165), att pälsrester från grav 735 skulle ha utgjort ett prydnadsbräm, snarast till det brickbandsprydda sidenplagget. Som undersökningen här visat, fanns det i graven *två plagg* med siden och brickband, och det är osäkert, vilket som kan ha haft pälsbesats. Fastän det i materialet inte går att finna något direkt stöd för en tolkning av pälsen i somliga gravar som rester av prydnadsbräm, förefaller den motiverad. Päls av de i birkagravarna förekommande slagen var en exklusiv vara av utpräglad prydnadskaraktär.

Tunikans rekonstruktion

Sammansydda siden- och brickbandsdelar från ett livplagg, som med tanke på form och funktion skulle kunna benämnas tunika, kan påvisas i följande 14 gravar: 660, 735, 824 A, 825, 834 B, 844, 943, 950, 964, 965, 967, 968? och 973. I ett antal gravar: 511, 577, 731 B och 823 B, förekommer i stället för brickbanden sidenremsor, som ibland kan vara mönstervävda (823 B). Även här torde det vara fråga om en tunika.

De största fragment, som finns bevarade av tunikan, är de siden-brickbandsstycken, som kommer från grav 735. (Fragmenten diskuteras och beskrivs utförligt ovan, s. 99; jfr *735:1–6.*) Sidenstyckena med påsydda respektive infattade brickband täcker bröstkorgen ned till midjan och ut till kroppens sidor. Kilskärning och fogningsteknik m.m. visar, att plagget slutit relativt tätt runt figuren. Man får därför förmodligen tänka sig, att tunikan här och i de andra gravarna haft ett *halssprund.* Sprundet kan emellertid inte normalt ha suttit symmetriskt placerat mitt fram på plagget. Flera gravplaner, som t.ex. 964 och 965, visar, att tyget måste ha legat under hakan i ett enda sammanhängande stycke, se *fig. 50.* De kan jämföras med brickbanden i mansgravarna 958 och 750. Vissa detaljer i materialet tycks i själva verket också styrka antagandet att det funnits en sprundöppning någonstans på plaggets framsida. Från grav 731 B kommer ett fållkantat sidenfragment vid vilket en ögla (siden) är fäst. Fragmentet med öglan bör höra till en öppning i plagget, snarast ett halssprund. Två parstycken med sideninfattade brickband (B 2 a och b) från grav 824 A har sidenkantning för en lodrät öppning i plagget. Flera sidenkypertfragment från grav 834 har kantfåll för en lodrät öppning vid ena spännbucklan. Kantfållade sidenfragment från grav 965 har rester av en bronsring och ett bronsstift genom fållen – från en fästeanordning till halsöppningen eller från en huvudbonad (?).

Av de band, som hittats i läge vid handlederna dels i kvinnograven 967, *fig. 51,* dels i mans- eller kvinnograven 903 (*Birka I,* Abb. 302), framgår, att tunikan hade *långa ärmar,* ibland med *brickbandsprydda manschetter.* Två sideninfattade brickbandsstycken med rundade ändar från grav 824 A torde ha prytt manschetterna på kvinnans tunika.

Brickbandens lägen i gravarna har även betydelse, när det gäller att fastställa tunikans längd. Vanligaste platsen för prydnader av detta slag är bröstkorgen, men man finner dem också över höfter och lårben, jfr *fig. 54.* I en mansgrav, 1151, finns ett brickband inritat på en plats, där det kan tänkas markera den nedre fållkanten på plagget, som då har nått ett stycke nedanför knäna.

Geijer, som uppfattade de stora siden-brickbandsstyckena från grav 735 som delar av mansdräkten, har beskrivit plagget. Det bör, menade hon, ha haft ett mycket komplicerat snitt (*Birka III,* s. 165). Denna uppfattning grundar sig på att somliga siden-brickbandsstycken är kilskarvade och att den fogningsteknik, som förekommer, är både invecklad och avancerad. I materialet från de här diskuterade gravarna finns åtskilliga exempel, som visar, att brickbanden fästs vid sidenkyperten på två olika sätt: dels genom att de syddes fast omärkligt ovanpå sitt underlag, dels genom att sidenremsor och sömmar fick rama in banden från båda långsidorna som en infattning. För plagget i grav 735 har båda teknikerna använts omväxlande, så att vartannat band i de större styckena är infattat och vartannat omärkligt fäst ovanpå sidentyget. Geijer beskriver den dekorativa effekt, som måste ha uppnåtts med detta förfaringssätt (*Birka III,* s. 144). "Man kann überzeugt sein, dass die Farbe anfänglich gegen ihre Umgebung kontrastiert hat und dass der Grund für diese besondere Stickerei der war, dass man dem silberglänzenden Kleidungsstück einen lebhafteren Rythmus durch Einführung einer neuen Farbe geben wollte. Wahrscheinlich hob sich die Grundfarbe des nicht umsäumten Bandes ebenfalls dekorativ ab."

Detta plagg har Geijer alltså givit beteckningen "Leibrock". Att det måste vara fråga om ett efter kroppen avpassat livplagg, slöt sig Geijer till utifrån två olika förhållanden i mansgravarna.

Det ena är de regelbundna knappraderna i 752 B, 944 och 1074, vilka "zweifellos einen enganliegenden Leibrock voraussetzen" (*Birka III,* s. 149). Det andra är de som tränsar ordnade brickbanden på det plagg, vars halslinning också emellanåt prytts av ett sammanhängande brickband, så att man måste förutsätta, att plagget som en tunika dragits över huvudet och varit slutet fram (*Birka III,* s. 143). Båda typerna, den framtill knäppta och den som drogs över huvudet, liknas i snittet vid senare tiders persiska livrock (*Birka III,* s. 150). Geijer kan stödja

sin uppfattning om mansdräktens tillskurna plagg i Birka på det ofta åberopade stället hos Ibn Foszlan, där dräktprakten vid en vikingahövdings begravning beskrivs. Hövdingen ifördes bl.a. en *kaftan* med gyllene *knappar*.

I grav 735 är siden-brickbandsdelarna — som påpekades nyss — så stora, att det är sannolikt, att de verkligen täckt hela framsidan av bröstkorgen. Motsvarande stycken från andra gravar, t.ex. 950, har rester av tuskaftat sidenfoder, vilket också kan tyda på att siden och brickband utgjort mera självständiga partier på plagget. För övrigt råder *stora variationer ifråga om hur mycket av framstycket, som upptagits av applikationer och isättningar*. Det finns exempel på större sidenkypertytor, med och utan brickband, men också på enstaka siden- eller brickbandsremsor.

Det är med andra ord uppenbart, att dessa prydnadsdelar varit hopsydda med ytterligare ett material, som bildat själva stommen i plagget. I de ovan diskuterade gravfynden finns också flera antydningar om förekomsten av ett avvikande textilt material, som utgjort underlag för siden och brickband. Så har flera av siden-brickbandsstyckena från grav 735 ylleresterna, som visar, att de från början varit fastsydda vid ylle. För de övriga gravarna i gruppen är läget följande:

511, 577 och **731 B**, ej i tydlig kombination med annat material; **823 B**, W 10 från framstycket till ett livplagg närmast under den ena spännbucklan tillsammans med S 4; **824 A**, W 10 från framstycket till ett livplagg närmast under ena spännbucklan, där ev. även S 4 + B 2 befann sig; **825**, W 11 i dubbla lager från framstycket till ett livplagg närmast under ena spännbucklan tillsammans med S4 + B; **834**, S 4 + B ej i tydlig kombination med annat material; **844**, W 10 från framstycket till ett livplagg närmast under ena spännbucklan tillsammans med S 4 + B; **943**, W 10 från framstycket till ett livplagg över bröstet tillsammans med S 4 + B; **950**, S 4 + B på ett underlag av tuskaftat siden, närmast under ena spännbucklan; **964** S 4 + B som häftar vid W 10; **965**, S 4 + B tillsammans med W 10; **968**, S 4 + B ej i kombination med annat textilslag; **973**, S 4 + B ej i kombination med annat textilslag.

Siden och brickband (S 4 + B) från dessa gravar förekommer 7 gånger direkt över eller tätt sammanpressade med diamantkypert (W 10—11). Till dessa kommer de ovan diskuterade fragmenten från grav 735, där det fanns sidenstycken, som var hopsydda med ylle. I de övriga gravarna saknas sådana *förbindande* stygn. De stygn, som finns bevarade, befinner sig utmed fällkanter och i fogsömmar. Att stygn, som fäster prydnadstextilier vid ylle, så sällan kan påvisas, kan därför inte ha förmultningen som främsta orsak — tråd av ylle och silke finns ju bevarad på åtskilliga fragment. Det bör i stället ha att göra med prydnadstextiliernas karaktär av applikationer. Applikationer brukar ju inte normalt fästas vid sitt underlag med stygn över hela ytan utan i stället runt kanterna. Samma princip gäller för de större sammanhängande avsnitt av siden och brickband, som applicerats på ett underlag av ylle, vilket då fungerat som foder. Inte heller fodertyg fästs normalt med stygn över hela ytan av det infordrade tyget. Stygn eller fodertygsrester kan däremot, som i exemplen från grav 735, tänkas finnas vid en del av styckenas kanter.

Det visar sig således, att flera av de bevarade siden- och brickbandsfragmenten ursprungligen måste ha varit fästa på ett underlag av ylle. Textilresterna stämmer i detta avseende fullständigt med vad textilprofilerna redan avslöjat, nämligen att prydnadsmaterialen förekommit enbart på dräktens ena sida — framsidan — där de utgjort en större eller mindre del av ett plagg. Man kan därför våga fastslå, att siden-brickbandsdelarna liksom åtskilliga av de rena sidenkypertfragmenten i själva verket hört till ett livplagg — nämligen tunikan — *i annat material*, i första hand ylle. De här diskuterade prydnaderna är någonting sekundärt i plagget, som man kan vänta sig att finna endast i de allra förmögnastes gravar, *medan det också bör ha funnits tunikor eller koltar av ylle* (och även linne?) *helt utan denna mer lyxbetonade utstyrsel*. Ett av de tillskurna plagg, vilka, som ovan hävdats (s. 84), bör ha hört till kvinnodräkten, måste i själva verket vara identiskt med den siden- och brickbandsprydda tunika som — tack vare brickbanden — kan påvisas i en rad gravar.

Till gruppen av gravar med försöksvis identifierade koltplagg skulle då utöver de redan anförda med siden- och brickbandsprydda tunikor (ovan, s. 92) även räknas gravarna 620, 856 och 1062, i vilka rester från framstycket till ett livplagg av ylle anträffats direkt under spännbucklorna (ovan, s. 64) och tabellen, *fig. 53*.

Mantel och tröja

Geijers iakttagelse, att det till mansdräkten hört dels ett tunikaplagg med slutet framstycke, dels en öppen livrock med knäppning fram har det allra största intresse även för kvinnodräktens del. Bronsknappar av det slag, som hörde till mannens livrock, finns också i kvinnodräkten men ytterst sparsamt och uppenbarligen inte som en obligatorisk detalj för något av plaggens funktion, jfr *fig. 53*.

Det har redan framgått vid diskussionen av yllefragmenten ovan (s. 84), att en del omständigheter talar för att kvinnodräkten också skulle ha haft en motsvarighet till mannens *öppna livrock*. Just de partier av bröst- och ryggsidan från dräktens yttre livplagg, som finns bevarade över och under spännbucklorna, kan i och för sig knappast förväntas ha några särskilt karaktäristiska detaljer, som man kan ta fasta på för en säker identifikation av plaggen ifråga. En del sådana detaljer föreligger dock. Det har redan visats på den snett tillskurna framkanten över ena spännbucklan från grav 800 samt de fogade ripsstyckena från grav 1004. Särskilt intressant är emellertid, att det från en av gravarna med rester av ett yttre livplagg, 845, kommer ett manschettliknande stycke av samma slag som de två från grav 824 A (jfr 903 och 967).

På skalet till spännbucklorna från flera kvinnogravar låg sidenremsor med invikta kanter av samma slag som tunikans prydnadstränsar av siden, men också större sammanhängande sidenstycken (464, 466, 480, 535, 556?, 557, 791 och 800). I ytterligare en rad gravar finns likadana prydnadsdelar av siden, vilkas ursprungliga läge i förhållande till spännbucklorna (över eller under) är oklart, dock i inget fall under förmultningsresterna, dvs. på ryggsidan av dräkten. Sidenfragmenten måste även i dessa fall ha utgjort prydnadsdelar till framstycket från ett av livplaggen.

I gravarna 464 och 480 fanns större sidenkypertfragment, vilka täckte spännbucklornas ovansida. Båda fragmenten har en nedfållad vikkant, som följer spännbucklornas längdaxel uppfrån och ned. Det torde vara fråga om kanterna till en öppning mitt fram på plagget. Stycket från grav 464 är hopfogat av två mindre delar, vilka är lagda snett mot varandra. Fogsömmen mellan dessa följer alltså inte trådriktningen i väven och förefaller därför snarare att vara en konstruktiv fogning än en enkel skarvsöm. Med hjälp av denna fogning har förmodligen sidenstycket avpassats efter kroppsformen. Vid kantfållen sitter en sidenögla fastsydd.

Tillsammans med prydnadsremsorna av siden från spännbucklornas skal förekommer ofta diamantkypert (se t.ex. 556, 557 och 791 i tabellen, *fig. 53*), som bör ha utgjort stommen i det plagg, från vilket prydnadsdelarna kommer. I materialet från gravarna 464 och 480 finns inget motsvarande, som kunde tyda på att även de större styckena suttit fastsydda på ett underlag av diamantkypert eller annat ylletyg. Textillagerföljden för grav 480 kan emellertid rekonstrueras rätt väl. Till dräktens ryggsida hör här ett stort diamantkypertfragment, som inte har någon motsvarighet bland textillagren på dräktens framsida. Här finns i stället det ovan omtalade sidenkypertfragmentet. Av textilprofilen att döma förefaller det sannolikt, att diamantkypert och sidenkypert utgjort delar av ett och samma plagg, som haft olika material i fram- och bakstycke, eller rättare, i de delar av fram- och bakstycke, som är inkluderade i profilen vid spännbucklan. En sådan lösning torde inte kunna komma i fråga för ett plagg av sveptypen, medan den passar utmärkt för konstruktionen av ett plagg, som är tillskuret och hopfogat av flera olika mönsterdelar, som då kan göras i olika material.

Granskningen av prydnadsmaterialen tycks kunna ge ytterligare *stöd åt tolkningen av åtskilliga av de här diskuterade fragmenten som delar av ett öppet, tillskuret och sytt livplagg motsvarande mannens livrock*. Dess rätta benämning i kvinnodräkten bör närmast vara *tröja* eller *kofta*. Det är inte osannolikt, att detta plagg, på samma sätt som tunikan, förekommit både med och utan prydnadsdelar av siden.

Några gånger ser det ut, som om det yttre livplagget – troligen tröjan – i stället för sidentränsar haft bårder av mönstervävda band (523, 543, 838, 844 och 952). I grav 838, som ger det bästa exemplet, sitter röda ullgarnsband fastsydda i rät vinkel mot den fållade kanten till stycken, som bör kunna vara delar av plaggets framkanter. Från grav 952 kommer ett annat kantstycke med snodd och ett mönstrat band. Över tunikan i grav 844 har möjligen även burits ett plagg av detta slag med mönstervävsbårder (jfr tabellen, *fig. 53* och beskrivningarna ovan över de enskilda gravarna). Kantstycket från grav 838 med fållstygnen tätt över vikningen, *838:3*, är vad skär-

ning och sömnadsteknik beträffar mycket likt ett kantstycke från öppningen mitt fram på livrocken från Snartemofyndet (*Dedekam* 1926, fig. 24).

Det förhållandet, att ett tredje spänne saknas i flera gravar med tunika, tycks kunna antyda, att det inte heller förekommit något yttre livplagg, såsom mantel, i dessa gravar. I gravar, som förmodligen har rester av tröjan, finns däremot i regel ett sådant spänne.

Bland de *lösa* textilfragmenten träffar man ofta på öglor med vidsittande del av en kantfäll. Öglorna är smalare och kortare än de från hängselkjolen. Det vanligaste textilslaget är sidenkypert: 464, 660, 731 B, 739, 963, 1888 N graven, och 1934 grav 1. Flera exempel, framför allt det från grav 464, visar, att öglorna med kantfällar måste ha suttit i sprund och andra öppningar till tröjan och någon gång kanske även tunikan. Hur öglorna fungerat i plagget framgår tydligt i och med att det på baksidan av dräktens tredje spänne ofta bevarats rester av likadana öglor kring nål och nålhållare.

Det tycks alltså kunna förhålla sig så, att dräktens tredje spänne hållit samman framkanterna till en öppning mitt fram på kvinnodräktens tröja, där det haft samma funktion som livrockens knapprader i mansdräkten. En jämförelse mellan spännenålarnas öglor och de lösa öglorna med vidsittande fållkantsfragment visar, att framstyckets kanter inte kan ha mötts mitt under spännet utan i stället hållits isär, så att de undre plaggen och delar av smyckeuppsättningen lämnades synliga. När öglorna befinner sig på plats runt nålen på spännets baksida, kommer deras fästepunkter vid plaggets framkanter att ligga strax intill nålfäste och nålhållare så att öglorna nätt och jämnt döljs under spännet.

I några av birkagravarnas spännbuckelpar ligger två extraöglor trädda runt nålarnas mittdel, *505:1*. Det är möjligt, att de suttit fästa i tröjans framkanter, som på så sätt kom att ligga så gott som kant i kant med spännbucklorna.

Bland de bevarade lösa textilfragmenten finns även ett kantstycke med ögla av yllesnodd (466). Fragmentet har en ursprunglig vävkant och strax innanför denna är öglan fäst. Vid öglan sitter fortfarande resterna av järnnålen från det treflikiga spänne, som fanns i samma grav. Den bevarade vävkanten skulle i enlighet med tidigare förda resonemang snarast antyda, att fragmentet härrör från ett plagg av enkel sveptyp — sjal eller mantel — medan öglan däremot ger association till tröjan.

Som det har visat sig, kan yllefragment från spännbucklornas skal inte a priori tolkas som lämningar av en mantel, och de textilavsnitt, som finns bevarade från de yttre livplaggen, inkluderar knappast heller några karaktäristiska delar av plaggen, som ger säkra utgångspunkter för en tolkning. Det är på grund av sömmar, fogar och skärningar lättare att bland fragmenten känna igen rester av ett tillskuret och sytt plagg än av ett otillformat stycke som mantel eller sjal. Eftersom man inte i Birka som på så många håll i Finland och Baltikum vävt in metalldelar runt mantelns kanter och på så sätt har dess grundform bevarad, finns det *inga säkra kriterier att gå efter för en definitiv identifikation av birkamanteln.*

Inte heller förekomsten av en vävkant är något säkert belägg, eftersom man för de flesta plaggen utnyttjade den vävda ytan så långt det gick och undvek skärningar, som reducerar materialet (jfr Nyléns primära plaggformer, *Nylén* 1947, s. 167). Stadkanter har m.a.o. förekommit även på de tillskurna plaggen.

Det innebär, att kantstycken som det från grav 466 även kan ha hört till en tröja. Å andra sidan är inte förekomsten av snoddöglan här ett skäl, som behöver tala för att det rör sig om en tröja. En relativt väl bevarad yllesjal från en kvinnograv i Raisio, Ihala, Finland (Inv. nr. 14275:273) har t.ex. en liknande ullgarnsögla fäst invid kanten.

Möjligen kan det mönstervävda *hörnstycket* från grav 739 uppfattas som en del av ett icke tillskuret plagg. I vart fall finns det inte några tecken på att mönstervävar (banden undantagna) använts som material i de tillformade plaggen.

I tre fall förekommer det att nålen till det tredje spännet sticker direkt igenom framkanterna till det plagg, som spännet suttit i (483, 843 A och 1014, jfr ovan och tabellen, *fig. 53*). Möjligen skulle man kunna sätta ett sådant arrangemang i samband med manteln, men några särskilda belägg för detta finns inte i materialet från gravarna i fråga.

Dels antagligen p.g.a. svårigheterna att påvisa manteln i materialet, men också och framför allt därför att en mängd av de fragment som antagits härröra från en mantel visat sig komma från andra plagg (kjol, tunika och tröja), ser det ut, som om *manteln varit en relativt ovanlig dräktdel i birkagravarna.* En jämförelse mellan de plagg, som möjligen kan påvisas i de olika gravarna, och spänneuppsättningarna (*fig. 53*) tycks också kunna visa, att manteln varit ett extraplagg av umbärlig karaktär.

Tunika, tröja och mantel. Utblick och sammanfattning

Förekomsten av ett ärmförsett livplagg av ylle i vikingatidens kvinnodräkt bör i och för sig knappast överraska. Ett sådant plagg har, som tröjorna från Egtved, Skrydstrup och Borum Æshøj visar, funnits i Norden redan under äldre bronsålder. Den betydligt yngre Thorsbjergskjortan har vissa direkta likheter med birkatunikan, sådan den i stora drag kan rekonstrueras med utgångspunkt från de ovan diskuterade gravarna med siden och brickband. Det gäller dels materialet, som är diamantkypert i båda fallen, dels de brickbandsprydda manschetterna.

I samband med diskussionen av särken ovan (s. 24), citerades Nyléns uppfattning (*Nylén* 1947, s. 44), grundad på studiet av traditioner i allmogedräkten, att det bör ha funnits ett långärmat livplagg av ylle i kvinnodräkten långt före medeltiden. Blindheim (1945) kommer med utgångspunkt från avbildningar och beskrivningar i Rigstula fram till samma ståndpunkt. I åtskilliga mans- men tydligen *även kvinnogravar* i Norden finns det mycket riktigt rester av ett sådant plagg med brickbandsmanschetter, häktespännen eller agraffknappar.[3] I dessa gravar förekommer uppenbarligen inte enbart det framtill slutna koltplagget utan även ett öppet livrocksplagg (jfr t.ex. textilrester och häktespännen från gravfynden i Evebø, Snartemo och Søtvet, *Dedekam* 1926, s. 47 ff.; jfr även Norralamannens jacka och Skjoldehamnsdräkten, *Gjessing* 1938, *Svensson* 1941, s. 31 ff.)

Genom gravfynd och avbildningar är det tydligt, att skjortan (eller kolten/tunikan) fortsatt att vara ett av huvudplaggen i mansdräkten vikingatiden igenom och ännu långt senare. Det är också sannolikt, att livrocken i Birkas mansgravar anknyter till det äldre plagget, jackan, med, såvitt det kan bedömas, i princip samma form och funktion.

På dräkthistoriskt håll har man hittills inte räknat med existensen av tunika och tröja i kvinnodräkten redan under förhistorisk tid. Det är därför svårt att i materialet utanför Birka finna flera belägg, som kunde ge stöd åt den nya tolkningen, utan att samtidigt fördjupa sig i detaljstudier av dräktfragment från andra orter. Vissa omständigheter som möjligen har betydelse i sammanhanget skall ändå i korthet nämnas.

En vikingatida kvinnograv på Gotland (Barshalder, Grötlingbo sn; *K. Pettersson* 1968) innehöll åtskilliga textilrester av ylle, två dräktnålar och fyra djurhuvudspännen. Två av spännena utgjorde ett par. De var förbundna med två rader av tunga pärlor. Djurhuvudspännenas nålar hade fortfarande rester av det fiskbensmönstrade ylleplagg, i vilket de suttit fästa. Spännenålarna stack igenom *ett enda textilskikt*. De har således inte hållit ihop ett *par* tygkanter eller fäst ett *par* textilskikt intill varandra. I stället har spännena suttit fast i tyget utan någon annan synbar funktion än den att bära upp pärlsnoddarna. Hela uppsättningen påminner på så sätt om pärl- och kedjegarnityren i många vendeltidsgravar. Bland dem finns dels sådana som fästes med spännen, dels de som syddes eller hakades fast vid det plagg, till vilket de hörde. Pärl- och kedjegarnityr, vilka i en del finska gravar hörde till kjolens spännepar, har också förekommit i andra arrangemang och funktioner. De har av somliga forskare satts i samband med kedjegarnityren i donauländerna och på galliskt område (se *Schaumann* 1971 och där anf. litt.), där de bars i midjetrakten, uppenbarligen utan något samband med kjolens spännepar.

Det finns exempel i det etnografiska materialet, som visar, att en del kedjegarnityr på sina håll haft verklig funktionell betydelse för dräkten, nämligen när det gäller att på ett dekorativt sätt *förbinda den vida mittöppningens framkanter på det kaftanliknande plagg,* som brukas i allmogedräkten över stora delar av Balkan.

Om det också skulle förhålla sig så, att en del av pärl- och kedjegarnityren i nordiska kvinnogravar från järnålderns senare del suttit i ett öppet, kaftanliknande plagg (tröjan), skulle det vara lättare att förklara den rika smyckeuppsättningen i birkagraven 854. Där fanns ett likarmat bronsspänne i kolossalformat, på vars baksida det satt rester av sidenband, vidare två små, fyrkantiga bronsspännen med emaljinläggningar och två prydnadsbeslag av silver, föreställande hästar. Prydnadsbeslagen har suttit fastsydda på dräkten. Dessutom fanns det ett par avlånga silverbeslag med 8 hål i varje. Antagligen har dessa och pärlorna tillsammans utgjort ett 8-

radigt pärlgarnityr, som möjligen ytterst haft silverhästarna som fästepunkter. Eftersom det inte tycks ha förekommit någon kjol i graven (för detta bör de fyrkantiga spännena ha varit för klena), får man tänka sig pärlgarnityret arrangerat på ett annat plagg. Detta skulle då kunna tänkas vara en tröja av det slag, som anträffats i en rad andra birkagravar.

Ett starkare argument för tunika och tröja än den nyss – som en hypotes – framförda tankegången utgör möjligen vissa av de gotländska bildstenarnas kvinnoframställningar. Ristningen i stenen är av naturliga skäl schematisk och många gånger mycket nött, så att tolkningen av figurerna och deras dräkt måste anses osäker. Sune Lindqvist ger dock följande beskrivning av dräkten på bildstensfragmentet från Lärbro, St. Hammars IV: "Die Frau vor dem Reiter scheint über dem schleppenden, reich gefalteten Unterkleid eine Tunika zu tragen, die bis zu den Knien reicht" och vidare ("Die gleiche Tracht müssen wir uns vermutlich für die Dame neben dem Wimpel und für ihre drei Mitschwestern im Register dicht darüber auf Stenkyrka Smiss I denken" (*Lindqvist* 1941, s. 81).

Medan tunikan/kolten och tröjan *som plagg* troligen kan antas anknyta till gamla inhemska traditioner, framstår emellertid själva *tränsmotivet* på en del av plaggen som något nytt och främmande. Detta motiv har av *Almgren* (utställning i Uppsala 1969) satts i samband med den magyariska ryttaruniformen, från vilken särskilt mansdräkten tycks ha tagit upp många drag (om samma utställning, jfr *Hägg* 1971, s. 152), Kännedomen om magyarernas tränsprydda livrock bör, enligt Almgren, ha kommit med de ungerska ryttarskaror, som härjade i Europa från 800-talets slut. Det är då onekligen intressant, att ungersk-magyariska kvinnogravar från den s.k. Landnahmezeit (900-talet) även emellanåt innehåller hästskelett och andra fynd, som visar, att det måste röra sig om *ryttarinnegravar* (*Csallány* 1970). Mot den bakgrunden skulle även kvinnogravarnas tränsprydda tunika i Birka kunna ses. Särskilt slående är sambandet, när det gäller fynden från grav 965, där det fanns dels ett hästskelett, dels en brickbandsprydd tunika.

Prydnadstränsar har emellertid, som bl.a. Antinoe-fynden (*Geijer* 1964) visar, använts som dekorativa applikationer på tunikan långt tidigare. Helt av siden var den tunika, i vilken den frankiska kungagemålen Arnegunda var begravd (*France-Lanord & Fleury* 1962, s. 346 ff.). Dräkten i den rikt utrustade graven från senare hälften av 500-talet beskrivs på följande sätt: Närmast kroppen fanns en särk av linne. Däröver ett koltplagg av det slag, som här benämns tunika ("Kleid" i publikationen). Denna tunika var helt och hållet av blåviolett siden och täckte kroppen från axlarna till knäna. Över tunikan bar den döda ett långt livrocksliknande plagg ("Tunika" i publikationen) likaså av siden med ett foder av linne. På framsidan fanns en öppning uppifrån och ned, som hölls till över bröstet med två runda spännen. Denna sidenlivrock hade långa ärmar, vilka avslutades nedtill av manschetter. De utgjordes av röda satinband broderade med guldtråd. Dessutom hade kvinnan huvudbonad, strumpor av linne och diverse dyrbara spännen, smycken och annat av mindre intresse i detta sammanhang.

I Arnegundas dräkt finner vi alltså dels tunikan med slutet framstycke, dels, över den, livrockplagget med mittöppning, båda av siden. Som framgår av det ovan sagda, är det i grunden samma plagg, som möjligen också förekommer i de nordiska gravarna under folkvandringstiden, och som enligt framställningen här skulle ha funnits i Birkas kvinnodräkt.

På åtskilliga *bildframställningar* och i en del *krönikor* återges och beskrivs det kontinentala dräktskick, som rådde under Arnegundas tid och senare. En sammanställning av de vittnesbörd, som dessa källor ger, finns hos *Hottenroth* (1896). Denne författare beskriver bl.a. den langobardiska kvinnodräkten med utgångspunkt från en reliefbild över huvudportalen till domen i Monza från 500-talets slut. På reliefen syns ett undre plagg, tunikan ("die untere Tunika engeärmelig und schmucklos"), samt över det ett skjortelplagg ("das Ueberzichkleid ebenso lang, aber mit etwas weiteren Aermeln und an Hals und Händen sowie über die Brust herab mit Borten geschmückt", *Hottenroth* 1896, s. 76 och fig. 21:3). I huvudsak rör det sig här om samma plagg som de i vilka Arnegunda hade begravts.

Dräkten vid det frankiska hovet under 800- och 900-talen finns skildrad på flera ställen i krönikor och i bildkonsten. Kvinnodräkten är bäst känd genom bokmåleriet från den senkarolingiska perioden, 900-talet. Hottenroth beskriver den på följande sätt (s. 105 f.):

"Diesen Abbildungen zufolge, hatte das *Unterkleid* lange, anliegende Aermel und reichte bis auf die Füsse, so dass nur die gespitzten Schuhe sichtbar blieben. Das *Oberkleid* war so lang wie das Unterkleid; es lag ziemlich um den Oberkörper an, er-

weiterte sich nach untenhin, häufig ohne Gürtung bleibend, und hatte nur Halbärmel von passender Weite oder von einer ebenso grossen Weite, als Länge. In allen Fällen war es farbig, meist in einfacher regelmässiger Weise mit Goldfäden gemustert, oder mit Goldblechen besetzt und an allen Säumen so wie vorn mitten über den Leib herab mit einer breiten Goldborte ausgestattet. Ebenso farbig oder auch weiss, fast immer gemustert, doch nie bordiert, war der *Mantel*; er wurde von hintenher schleierartig über den Kopf gelegt sowie über beide Schultern und ohne weitere Befestigung von den Armen faltig aufgenommen." [Kursiverat här.]

Vad bildframställningarna visar, tyder på en kontinuitet i dräktskicket från 500-talets slut och in i 900-talet. Både tunika och livrock utgör under denna tidsrymd två av kvinnodräktens huvudplagg.

Även den anglo-saxiska 900-talsdräkten finns skildrad i bokmåleriet. Den består av en *linnesärk (Hottenroth*, s. 123: "Unter dem Namen "cyrtle" aus Leinwand angeführt, das bis zu den Knieen reichte. Es war also wol ein Hemd"). Särken hade långa, åtsittande ärmar. Kvinnor i de mera välsituerade kretsarna bar över särken en tunika, som var vid och lång och hade ärmar. Emellanåt hörde *ett tredje livplagg* till dräkten (en surcot). Det var tillskuret och sytt efter figuren, bars över tunikan men var kortare än denna. Dessa plagg motsvaras enligt Hottenroth (s. 123, not 2) i de nordgermanska sångerna av – underst – *skyrta* eller *serkr* (d.v.s. Hottenroths "Hemd"), däröver *kyrtil* ("der eigentliche Rock") och ytterst *staeniza*, det kortare livplagget ("das darüber liegende kürzere buntgemusterte Kleid"). Utom dessa förekommer även i en del sammanhang en mantel ("das... nur als Schützhülle und beim Kirchengang getragen wurde").

Även till kvinnodräkten i det slaviska Polen torde under 800- och 900-talen ha hört ett plagg av tunikatyp ("Blause", *Hensel* 1965, s. 375), samt ett ärmförsett livplagg, eventuellet av kjorteltyp (av *Hensel* 1965 benämnt "Tunika"). Vid regnig och kall väderlek bars emellanåt över detta en mantel.

Exemplen från skilda håll i Europa utanför Skandinavien – det anglosaxiska England, Frankerriket och Polen – visar, att tunikan och livrocken nu liksom tidigare utgjorde två av huvudplaggen i kvinnodräkten. Manteln tycks överallt ha varit ett extraplagg, som anlades under särskilda omständigheter.

En jämförelse mellan Birka och det slaviska Polen är intressant därigenom, att man vid de omfattande utgrävningar, som gjorts i Gdansk, Opole och Wolin främst, träffat på rester av ylle, linne och *siden* (*Kaminska & Nahlik*, 1958, 1960 och 1964). Utgrävningarna har emellertid inte enbart givit fynd av textila produkter utan även av redskap, som använts för den inhemska textiltillverkningen, vilken av allt att döma varit ganska betydande. Ett av de viktigaste resultaten hittills är, att man kunnat påvisa förekomsten av en horisontal trampvävstol redan i 900-talsfynden från både Gdansk och Opole (*Kaminska & Nahlik* 1960, s. 94 ff., jfr Fig. 10, s. 97).

Tekniska och mikroskopiska undersökningar av yllematerialet från fynden anses visa, att man huvudsakligen använt ull från inhemsk lokalproduktion men även importerat ull. Troligen har man under de äldsta perioderna av medeltiden (900-1000-talen) importerat alla de yllevaror, som förefaller att vara framställda av främmande ullgarn, i färdigvävt skick, medan en eventuell import av ull, som sedan vävdes i landet, kan ha satt in först under 1100- och 1200-talen, alltså den senare delen av det tidsavsnitt som fynden tillhör. Redan tidigt förekommer kypertvävar av treskaftad typ (som inte kan framställas på vertikalvävstolen), dock tydligen genomgående grövre än de treskaftsvävar, som anträffats i Birka.[4] Man bör således fortfarande räkna med ett mera avlägset ursprungsområde för Birkas kamgarnsliknande ylletyger än Polen, snarast det av Hoffmann föreslagna Syrien, en uppfattning, som även delas av Geijer.

Sidenfragmenten i de polska fynden anses alla komma från importerade tyger.[5] Det mesta har hämtats från Bysans över Kiev, ett mindre antal av fragmenten är av kinesiskt siden, som förts längs Volga från Bulgar och västerut till de baltiska havskusterna. En liten del kan även ha kommit från Mindre Asien (*Kaminska & Nahlik* 1960, s. 92).

Införandet av trampvävstolen i Polen sätts av dessa båda författare (1960, s. 91 och 101) i samband med det tidiga feodalväsendets ekonomiska och politiska organisation, som gav förutsättningarna för en yrkesmässig textiltillverkning i stor skala. Den rikedom på ett relativt begränsat antal händer, som feodalväsendet innebar, var samtidigt också förutsättningen för den omfattande textilhandel och dräktprakt, som är känd från de medeltida hoven och som, efter vad gravfynden visar, även har förekommit i Birka.

Vid feodalhoven i det slaviska Polen bar både kvinnor och män vintertid pälsar, som kunde vara fodrade med linne men även med mera påkostat material. Enligt Hensel (*1965*, s. 370) finns i *Kronika Polska* en uppgift av Gallus Anonymus, att fodret till pälsen t.o.m. kunde utgöras av guldbrokad. Dessa

pälsar knäpptes med häktor av brons, men det uppges, att man för samma plagg i Böhmen och Mähren tidigt använde små kulformade knappar av brons av samma slag, som en del av knapparna i Birka. Det är möjligt, att de enstaka (1 till 2) knapparna i några av kvinnogravarna här haft en liknande funktion, trots att inga pälsrester finns bevarade just från dessa gravar.

I samma kretsar i Polen bar man även kaftanliknande plagg av dyrbara stoffer importerade österifrån, från Ryssland och från Bysans. En del av plaggen var prydda med påsydda *tvärtränsar* (*Hensel* 1965, s. 377 ff.).

De bysantinska källorna vittnar på motsvarande sätt om en omfattande tillverkning och utförsel av sådana plagg från Bysans till grannfolken i Medelhavsområdet och till barbarfolken. Den ryske dräktforskaren Kondakov har, huvudsakligen med utgångspunkt från Konstantin Porphyrogennetos' ceremonibok (*De ceremoniis* 7.31)[6] givit en utförlig beskrivning av det med ämbetshierarkin nära sammanhängande och i detalj reglerade dräktmode, som förekom vid kejsarhovet i Bysans (*Kondakov* 1924). Av en passus i Ceremoniboken framgår att plaggen ifråga, *skaramangia,* syddes vid de kejserliga alteljéerna och möjligen även vid ateljéer i staden för att i stora partier föras med på expeditioner som gåvor (*Kondakov* 1924, s. 17 f.). *Skaramangion* ges följande karaktäristik (*Kondakov* 1924, s. 13 f.):

"En tous cas, lorsque l'empereur sort seul à cheval ... ou bien accompagné d'un cortège et des hauts dignitaires de l'armée, aussi à scheval, il est ... vêtu d'un scaramangion à bande d'or ... Ainsi, ce costume, grâce au βασιλεύς, apparaît la grande tenue de la cavalerie byzantine.

Nous avons donc affaire à un *caftan* de cavalier, dont les formes ont été adoptées par la cavalerie byzantine, laquelle l'a emprunté aux modes persanes. Mais, à cause des nombreux officiers, dignitaires, fonctionnaires de tout ordre, qui s'en sont servis dès les IX^{e}et Xe siècles, cet uniforme est devenu un véritable costume de cour."

Det bysantinska kavalleriets viktigaste dräktdel under 800- och 900-talen, *skaramangion*, härstammar alltså, enligt Kondakov, från den persiska ryttarrocken eller kaftanen. Denna kaftan var hopfogad av flera, ofta olikfärgade mönsterdelar i skiftande material.

Den ryttarkaftan, som bars av kejsaren till häst och av hans många militära ämbetsmän, blev samtidigt det förnämsta plagget i den bysantinska hovdräkten. *Skaramangion* kom att bäras inte bara vid Konstantins hov i Bysans utan även vid hoven i allierade och vänskapligt sinnade länder i Europa (*Kondakov* 1924, s. 49). Prakten hos detta plagg — både materialet och de dekorativa ornamenten — kom att påverka dräktmodet i allmänhet, det militära såväl som det civila, mansdräkten *såväl som kvinnodräkten* (*Kondakov* 1924, s. 49).

Kondakov menade, att *skaramangion*, ursprungligen det sassanidiska kavalleriets ryttarkaftan, tagits upp i det västerländska dräktmodet först genom Bysans och Konstantins kejsarhov. Mot den uppfattningen vänder sig *Cumont* (1926), som hävdar, att sambandet mellan den orientaliska kaftanen och *skaramangion* visserligen är obestridligt, men att kaftanplagget kan ha introducerats i västerlandet långt tidigare. Bildframställningar från 200-talets senare hälft, funna i Doura Europos — den romerska garnisonstaden, som bevakade imperiets östliga gränser vid Eufrat — visar ryttare i persiska "tunikor" och byxor: "Nous voyons ainsi comment avant la fondation de Constantinople déjà le *scaramangion* ... et le pantalon des Perses avaient été adoptés à l'Ouest de l'Euphrate dans une région soumise à l'empire romain." (*Cumont* 1926, s. 190). — För en uppfattning som denna talar sannolikt den orientaliska prägeln på dräkten i Arnegundas grav redan under 500-talet. Rimligen bör de asiatiska nomadfolkens ryttarkostymer i enklare eller mera praktfullt utförande vid åtskilliga tillfällen under tidernas lopp ha satt sina spår i det västerländska dräktskicket.[7]

En så effektiv spridning av det extrema mode det här gäller, den spridning som bl.a. birkakaftanerna och -tunikorna vittnar om, torde dock knappast kunna uppnås annat än genom en stort upplagd tillverkning och utförsel av plaggen ifråga från "modets centrum". Mot bakgrunden av vad de bysantinska källorna berättar, förefaller det mycket sannolikt att det tränsprydda livplagg, som enligt de polska krönikorna skulle ha förekommit vid feodalhoven där — importerat från Ryssland och Bysans — i själva verket skulle vara ett *skaramangion.* Samma identifikation borde också kunna gälla för de siden- och brickbandsprydda livplaggen i Birka. Eftersom materialet i dessa, ylle, siden, brickband (och knappar) till alla delar härrör från Orienten, är det knappast realistiskt att tänka sig, att plaggen skulle vara sydda här i landet.

Den stora gruppen sidentyger av S4-typ. samitum, alltså det material, som använts i kvinnogravarnas

tunika- och livrocksplagg, är enligt Geijer (*Birka III*, s. 65) framställd i en teknik, som var karaktäristisk för medelhavsländerna, och hon nämner Bysans som det mest sannolika tillverkningsområdet.

Som det nyss sades, vet vi, att det förekommit en omfattande tillverkning av färdigsydda *skaramangia* vid de kejserliga ateljéerna i Bysans. Vi känner också till att de svenska vikingarna hade åtskilliga kontakter med hovet i Bysans, bl.a. via Kiev. En del av kvinnogravarnas tunikor i Birka, åtminstone de med hopsydda siden- och brickbandstränsar, torde därför kunna vara sådana i Bysans tillverkade *skaramangia*.

Det är sannolikt möjligt att den punkten skulle kunna bringas till definitiv klarhet med en fördjupad undersökning i den riktning som här angivits. Mera komplicerad förefaller frågan om bakgrunden till de övriga tunika- och kjortelplaggen att vara. Båda plaggen tycks kunna ha en inhemsk tradition att anknyta till, åtminstone från folkvandringstiden. Här har också antytts möjligheten av att de ändå ytterst skulle kunna härstamma från den orientaliska kaftanen eller ryttarrocken som introducerats i Västerlandet långt före vikingatiden.[8]

Noter till kapitel IV

[1] Detta spännbuckelinnehåll är i magasinet märkt med Bj 735. Att märkningen är felaktig framgår av följande förhållande: 1) I beskrivningen över textilfragmenten från grav 735, *Birka III*, s. 165, saknas uppgift om rester från någon av spännbucklornas insidor. 2) Geijers beskrivning av innehållet från ena spännbucklan i grav 731 (*Birka III*, s. 165) stämmer i alla avseenden in på det med Bj 735 märkta innehållet. (3) I kanten av det bevarade spännbuckelinnehållet sitter ett relativt stort, förgyllt bronsfragment från ett brätte. Båda spännbucklorna från grav 735 har hela brätten, medan de från 731 är skadade, flera bitar saknas och de som finns bevarade tillsammans med övriga delar av spännbucklorna, är förgyllda. Det står därmed klart, att det i museimagasinet bevarade spännbuckelinnehållet som nu har märkningen 735, egentligen härrör från grav 731.

[2] På ett tidigt stadium av denna undersökning, framlade jag i tryck hypotesen, att det till kvinnodräkten även skulle ha hört ett plagg av livrockstyp, från vilket de i kvinnogravarna anträffade siden-brickbandsfragmenten skulle härröra. Som undersökningen nedan visar, måste det obestridligen förhålla sig så att en livrock, eller snarare tröja, hört till kvinnodräkten. De siden-brickbandsdelar det här är fråga om torde emellertid alla komma från ett plagg buret *under* kjolen, d.v.s. en tunika, snarare än en livrock med öppning fram; jfr *Hägg* 1971, s. 150 ff.

[3] Dedekam, som först insåg häktespännenas rätta funktion i dräkten, har i samband med beskrivningarna av Evebø- och Snartemotextilierna även en smärre utredning om häktespännen i tidigare fynd. "Det er at merke, att begge disse graver (Døsen II og Kvalge) er kvindegraver", *Dedekam* 1926, s. 54. – Av allra största intresse i sammanhanget är att det nyligen i en vikingatida kvinnograv i Skåne anträffats brickband av guld samt rester av *ett par ärmlinningar*. Textilierna från graven är under bearbetning.

[4] Jfr *Kaminska & Nahlik* 1960, Fig. 21, av vilken det framgår att tygfragmenten hade maximalt 7 x 11 tr/cm under 900-talet mot Birkas 50–60 x 14–17 tr/cm i de treskaftade vävarna, *Geijer* 1972, s. 97.

[5] Vid grävningar intill domen i Poznań i Polen, träffade man 1960 på flera kokonger till silkesmaskar. "This discovery proves that the silkworm was domesticated in central Europe in the early Middle Ages. It also sheds new light on fragments of silk textiles previously found during excavations of Opole, Gdansk, and Wrocaw", *Malinowska* 1961, s. 130 f. Att sätta de åsyftade sidenfragmenten i samband med silkesmaskkokongerna torde emellertid vara något förhastat eftersom den vävteknik som använts för sidentygerna är allt för avancerad för den inhemska industrin. Mera sannolikt är väl att silkestråden från maskarna använts för de broderier på läderskor som man vet utfördes i silkestråd och som förekom i stor skala, för inhemskt bruk och export; jfr t.ex. *Hensel* 1965, där det omtalas, att skor var en viktig exportvara under 900-t. Att silkestråd användes för läderbroderier, framför allt skor, visar bla. fynd från utgrävningar vid Ostrówek i Opole. (900–1200-t. *Norska-Gulkowa* 1964).

[6] För preciserade uppgifter om källan och för kritiska aspekter på denna ur filologisk synpunkt tackar jag varmt min man, Robin Hägg. Jag vill samtidigt tacka honom för många andra insatser som det skulle kräva ett allt för stort utrymme att här nämna. Det intensiva intresse, med vilket han hela tiden följt mina dräktforskningar har varit av fundamental och avgörande betydelse för detta arbetes tillkomst.

[7] Jfr t.ex. *Widengren*, 1956, s. 228 ff: "Such riding peoples at intervals have spread in Eastern Europe the use of characteristic articles of dress, of special patterns and designs".

[8] Falk, som behandlat dräkten i den fornnordiska litteraturen, omtalar att tunikan eller kjorteln (mt. *kyrtill*) var prydd på olika sätt, framför allt med bårder eller lister (*hlað*, list: *kyrtill hlaðbúinn*), och fäster i det sammanhanget uppmärksamheten vid att "list" i norskan fortfarande betecknar prydnadsbårder på kvinnokjorteln (*Falk* 1919, s. 155). Det förefaller sannolikt, att den fornnordiska litteraturens kjortel (tunika) med prydnadsbårder, – ett plagg som hörde till såväl mans- som kvinnodräkten – skulle ha ett direkt samband med birkagravarnas tränsplagg. Kjorteln var troligen av fries, vintertid även av päls eller av yllefries med pälsfoder, något som också möjligen kan ha sina paralleller i birkagravarna (*Falk* 1919, s. 153 och 160). – I detta sammanhang vill jag få uttrycka min tacksamhet till doc. A.-M. Nylén, som läst och framfört synpunkter på väsentliga delar av mitt manuskript.

V. Slutord

Av de föregående kapitlen framgår, att det till kvinnodräkten i Birka hörde en särk av linne, som kunde vara slät eller goffrerad. Linnematerialet torde i båda fallen vara importerat, och åtminstone ifråga om den goffrerade särken vågar man påstå, att hela plagget importerats från sydslaviskt område i färdigt skick. Också den släta särken torde ha nära paralleller i det sydösteuropeiska folkdräktsmaterialet. Även om en del talar för att den skulle anknyta till inhemska traditioner, kan det därför inte anses uteslutet, att också den släta särktypen skulle vara av främmande tillverkning. Både den släta och den goffrerade särken hade ofta ett litet runt spänne i halsöppningen.

Över särken fanns i en del gravar en tunika av fint ylle, som sannolikt vävts i Syrien. Större eller mindre partier av tunikans framsida var dekorerade med applikationer och isättningar av siden och brickband från Orienten. Den med brickband och siden prydda tunikan kan sannolikt identifieras med det vid kejsarhovet i Bysans burna kaftanplagget *skaramangion*. Det tycks även ha förekommit en tunika eller kolt i något enklare utförande, utan brickbandsprydnader.

Över särken eller över särk och tunika, bars en hängselkjol. Den var antingen av ylle, i regel av samma fina kvalitéer som användes för tunikan, eller av linne, troligen också det importerat.

I åtskilliga gravar finns rester av en tröja, som burits över kjolen. Den var av ylle, samma fina importvara som tidigare, och var försedd med applikationer såsom sidenremsor eller mönstervävda band. Tröjan hade en mycket vid öppning mitt fram, som hölls till över bröstet med dräktens tredje spänne. Spännets nål var trädd genom öglor av textilt material, vilka satt fastsydda i plaggets båda framkanter.

Till kvinnodräkten hörde även en mantel. Materialet i den förefaller att ha varit mera varierande än ifråga om de övriga plaggen. Möjligen har en del av mönstervävarna från gravarna varit mantlar. Några gånger ser det ut som om manteln arrangerats med hjälp av dräktens tredje spänne, vars nål då stuckit direkt igenom tyget, som i dessa fall är av något grövre och enklare kvalité än genomsnittet. Antagligen har manteln arrangerats utan spänne i en del gravar, men det kan inte säkert påvisas. I några av de fall, då en grav innehållit fem spännen, verkar det klart, att det femte spännet hört till manteln.

Det finns slutligen vissa antydningar i materialet om att päls av mård, bäver och ekorre skulle ha använts som prydnadsbräm och kanske t.o.m. som självständiga plagg i kvinnodräkten.

Textilmaterialet i många av dräktens livplagg är, har det visat sig, sannolikt tillverkat på främmande ort och för en del av plaggen gäller, att de förts in i färdigsytt skick. De främmande dräktdelarna och det importerade textilmaterialet vittnar om en synnerligen intensiv påverkan utifrån på dräktskicket. De främmande inslagen förefaller till och med att vara så utpräglade, att man skulle kunna fråga sig, om inte hela dräkten, med dess olika delar, är resultatet av ett främmande inflytande. Den frågan har det inte varit avsikten att penetrera här. Den kortfattade genomgången ovan av det samtida dräktskicket i de tongivande kretsarna i Europa kan dock i någon mån belysa birkadräktens ställning. Av jämförelsen framgår, att kvinnodräkten i Birka så vitt det kan bedömas anpassar sig efter det mode som rådde, framför allt vid feodalhoven.

Särk, tunika och tröja har sina motsvarigheter på kontinenten och i England. Det är också tydligt, att dessa plagg – i likartat men även i enklare utförande – funnits åtminstone från 500-talet både på kontinenten och i Skandinavien. På båda håll finns manteln. Intressant är, att den i jämförelsematerialet tycks ha karaktären av extraplagg, vilket ser ut att stämma med den bild, som birkagravarna ger. Den anknyter samtidigt direkt till det äldre dräktskicket i Norden.

Pälsen, som lämnat ytterst få och därtill svårtolkade rester i Birka, förekommer – som det ovan sagda visar – även på andra håll i Europa, men åtskilliga nordiska fynd vittnar om att pälsen som helt plagg måste ha hört till dräkten sedan äldsta tider.

Det enda plagg i Birkas kvinnodräkt, som inte har några direkta paralleller i de här som jämförelse åberopade utomnordiska sammanhangen, är kjolen. Kjolen representerar också uppenbarligen en lång inhemsk tradition.

Såvitt det nu går att bedöma, har birkadräkten uppstått dels ur en inhemsk dräkthistorisk utveckling

– som stått under fritt inflytande från olika håll – dels ur de modeströmningar, som präglat dräkten vid den tidiga medeltidens feodalhov.

Den bild av dräkten, som birkagravarna ger, ser således ut att i stort sett stämma med ett existerande dräktskick. Det skulle den knappast göra, om inte plaggen i graven verkligen hört till en dräkt, som den döda åtminstone vid något tillfälle i livstiden burit. Granskningen ovan (s. 27 ff.) av band och öglor m.m. i spännbucklorna, ledde fram till samma slutsats. Det utesluter dock inte möjligheten av att man vid begravningen kan ha gjort vissa förenklingar av provisorisk karaktär, såsom att reducera antalet plagg, smycken eller spännen. Detta slag av gravprovisorium skulle eventuellt kunna spåras vid en genomgång av alla plagg i varje enskild grav med sikte på att fastställa om dräkten utgjort en fungerande enhet.

Fig. 55. Förteckning över kvinnliga skelettgravar med spännen, med och (inom parentes) utan textilier. – Verzeichnis der weiblichen Skelettgräber mit Schalenspangen, mit und (in Klammern) ohne Textilresten.

60A	535	619	750B	865	987
(390)	(538)	620	757	880	1004
(463)	539	625	762	(882)	1012
464	543	629	(777)	901	1014
465	549	630	791	943	(1037)
466	550	631	800	946	1062
(468)	551	(632)	823B	(948)	1067
479	552	633	824A	950	(1079)
480	554	637	825	(951)	1081
483	556	638	831	952	1083
485	557	639	834B	954	1084
501	559	642	835	959	(1085)
(502)	563	644	836	960	1087
(503)	564	645B	837	(961)	1090
504	566	(646)	838	963	(1095)
505	571	(647)?	839	964	(1105)
507	573	(649)	841	965	(1108)
508	577	(655)	843A	966	1130
511	585	657	844	967	1131
513	594	660	845	968	1159
515	597	703B	846	969	(1161)
517	599	(707)	847	(972)	1888, norra gr.
518	602	711B	849	973	1934,1
521	(603)	731B	854	978	
523	605	735B	856	980	
526	606	737A	857	981A	
530	607	738	860A	(981B)	
(531)?	615	739	860B	983	

Fig. 56. Spännbucklornas hängselöglor och redskapsband. Antal, material och plats i spännet. – Schlingen und Gerätebänder der Schalenspangen, Anzahl, Material und Platz in der Spange.

Grav	Spännbuckla I öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	Spännbuckla II öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	1 el. 2 nålspetsar nedåt
60A	1FH	1?		–	1FH		
464	–	1FH		–	–		
465	2FH	3FH		2FH	2–3FH, 1S		
466	1FH?	2–3FH		–	1		1
479	1W, 1FH	–	1	2W	–	1	1?
480		1FH		–	1FH		
485	1FH?	–		1FH	2FH		
501	3FH	1FH?		2–3FH	1–2FH		1
502	–			–	–		
504	2FH?	2FH?		1–2	2FH		
505	2–3FH	1–2FH		2FH	3FH		1
507	1W	2W, 1FH		1W	2W		1
508	1FH	2FH, 1S		–	1FH?, 1S		
511	–	–		1FH?	2FH?		
513	–	–		–	–		
515	–	–		2FH	3FH	1	
517	1FH	2FH		2FH, 1S	3FH		
518	2FH?	1FH, 1W		–	2FH, 1W?		
521	2FH	3FH		1FH	1–2FH		
523	1FH	2FH?		1FH	2FH, 1W?		1
526	1FH	–	1?	1FH	1–2FH	1	
535	2FH	2FH	1	2FH	2 3FH		
539	–	3FH, 1S		–	–		
543	2FH	1FH?, 2–3S		1FH	1S, 1B		
549	–	–		1?	1?		
550	1FH	1FH, 1S		1FH	1FH?, 1S		
551	1W	3FH		1W	1FH	1?	1
552	–	–		–	–		
556	1W, 1FH?	1–2S		–	–		
557	1FH	1S		?	?		
559	–	3–4FH	1	3FH	2FH		
563	1FH	2FH		–	2FH		
564	–	1–2FH		1FH	?		
566	–	–		–	–		
573	1–2FH	2FH		1FH	1FH		
577	–	1S		1FH	1FH?, 1S		
585	1W?	1		1W?, 1FH?	1W?		2
594	2FH	1FH, 1S		–	1S		
597	1FH	3–4FH		1FH	?		
599	1FH	–		–	–		
602	1FH	–		1FH?	1FH?		2
605	–	?		2FH	2FH		
606	1–2FH?	1–2FH		1	–		
607	–	–		–	–		
619	–	2FH		1FH	2FH		
620	?	2FH?		1FH	1FH		
625	–	–		1–2FH	1FH, 1S?	1	
629	1?	1FH?, 1S?		1FH	2FH		
630	–	3FH		–	1FH, 1S		1
632	–	3FH		–	–		
633	–	–		–	1FH, 1S		
637	–	1?		1FH	3FH, 1S?		
639	2FH?	1FH?		2FH	1FH		
644	–	–		–	–		
645B	1FH	1FH		1FH?	2FH?		
646	–	–		–	–		
655	–	–		–	–		

Grav	Spännbuckla I öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	Spännbuckla II öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	1 el. 2 nålspetsar nedåt
657	–	–		–	–		
660	1–2FH	1FH		1FH	2–3FH		
703B	1FH	1FH		1FH	1FH		1
711B	1FH?	–		1FH	1FH		
731B	–	–		–	–		
735B	–	–		–	–		
739	1FH	1FH, 1S		1FH	1FH, 1S		
750B	–	–		–	–		
757	1FH?	1FH, 1S		–	1FH, 1S		
791	1–2FH	1FH?		1FH	2FH		
800	2FH	3FH	–	–	2FH		
823B	1FH	1FH?		1FH	1FH		
824A	1FH	3FH, 1S		2FH?	3FH		
825	1W?	–		–	–		
834B	–	1FH, 1S	2	1FH?	1FH?		
835	1W	1W		1W, 1FH	1W, 1FH		
836	3FH	2FH		1FH	–		2
837	1FH	1–2FH		1FH	1FH, 1W?	1	1
838	2FH	3FH		2FH	2–3FH		
839	1FH?	1FH?		1FH?	2FH, 1S		
843A	1FH	?		1FH?	–	1	
844	1FH	1S		?	?		
845	–	–		–	–		
846	–	1FH		–	–		
847	1FH	2FH		2FH	1FH		
849	–	2FH, 1S		1FH?	1FH, 1S		
856	1S?	1W?		–	–	1?	
857	–	2FH?		1FH	1–2FH		
860A	?	?		?	?		
860B	1FH	3FH?		1FH	2–3FH		
865	1FH	1FH		1FH	1FH		
901	1FH	2FH		–	–		
943	–	–		–	–		
946	–	–		–	1W?		1
950	1FH	1FH		2FH	1FH		
952	–	–		–	–		
954	–	–	1	–	–		
959	2FH	1FH		1–2FH	1FH?	1	
960	1FH	2FH?		–	1		
961	?	?		?	?		
963	1FH	1FH		–	–		
964	1FH	1–2FH		1	1FH		
965	–	–		–	–		
966	1FH	1FH		?	1FH		
967	–	–		–	–		
968	–	–		2FH?	1?		
969	–	1FH		?	?		
973	1W	1W, 1FH		1	–		
978	–	–		1FH	1FH?		
980	?	2FH		1FH	1FH		1
981A	2FH?	2FH		–	–		
983	1	1		–	–		
987	?	2FH?		1?	1–2FH		
1004	2?	–	1	1FH	–	1	
1012	–	–		–	–		1
1014	–	–		–	–		
1062	1FH	1FH	1	?	1FH		
1067	–	–		–	1FH?		1?
1081	2FH	1FH	1	–	3FH		
1083	1FH	–		1FH	–		

Grav
1084
1085
1087
1090
1130
1131
1159
1161
1888,N
1934, 1

Grav	Spännbuckla I öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	Spännbuckla II öglor och band vid nålh.	vid nålf.	snodd	1 el. 2 nålspetsar nedåt
1084	1W	1W?		1W	2W, 1S	1	
1085	–	–		–			
1087	2?	3		2FH	3FH		
1090	1W	1W		1W	1W, 1FH?		
1130	1FH	1FH?		–	1FH?		
1131	2FH	3FH		–	–		
1159	1FH?	1–2FH		2FH?	1		
1161	–	–		–	–		
1888,N	1FH	1FH	1	1FH	2FH		
1934, 1	2FH	2FH		2FH	2FH		